

รายงานการวิจัย

การศึกษาของญี่ปุ่นในยุคการปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ
ผ่านการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเด็กเรื่อง
“อุงุ่นหนึ่งพวง” และ “เซเบกับน้ำเต้า”

นันทชญา มหาจันทร์

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๘
ของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

คำนำ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาของญี่ปุ่นในยุคการปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ ผ่านการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเด็กเรื่อง “อุงุ่นหนึ่งพวง” และ “เซเบกับน้ำเต้า” เป็นงานวิจัยที่ทำขึ้นเพื่อเป็นองค์ความรู้ด้านญี่ปุ่นศึกษาสำหรับชาวไทย ผลการวิจัยนอกจากจะทำให้ผู้อ่านได้ทราบถึงสภาพการศึกษาในประเทศญี่ปุ่นในยุคปฏิรูปการศึกษาแล้ว ยังทำให้เห็นความต้องการของผู้ประพันธ์ที่จะสะท้อนสภาพเหล่านี้ผ่านทางวรรณกรรมเด็กในยุคสมัยนั้น เป็นที่ทราบกันดีว่าชาวไทยและชาวโลกต่างชื่นชมการสร้างวินัยแบบญี่ปุ่น และเชื่อมโยงเข้ากับการศึกษาและการอบรม ชัดเกล้าเยาวชน รัฐบาลญี่ปุ่นโดยกระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายเกี่ยวกับการให้การศึกษาอบรมเยาวชนตามบริบทของยุคสมัย โดยมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน งานวิจัยนี้จะแสดงให้เห็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาในยุคปฏิรูปประเทศให้เป็นแบบตะวันตก

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ที่กรุณาให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงบทความวิจัยที่นำเสนอในที่ประชุมวิชาการญี่ปุ่นศึกษา ครั้งที่ 11 และการตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร jsn Journal และขอขอบคุณคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่สนับสนุนทุนวิจัย

นันท์ชญา มหาพันธ์

กรกฎาคม 2561

การศึกษาของญี่ปุ่นในยุคการปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ ผ่านการศึกษาเปรียบเทียบ
วรรณกรรมเด็กเรื่อง
“องุ่นหนึ่งพวง” และ “เซเบกับน้ำเต้า”

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การศึกษาของญี่ปุ่นในช่วงปฏิรูปการศึกษา ตลอดจนสภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีคิด วิถีปฏิบัติของญี่ปุ่น ที่สะท้อนผ่านงานวรรณศิลป์ประเภทวรรณกรรมเด็ก ในช่วงการปฏิรูปการศึกษา สมัยเมจิ (ค.ศ. 1868-1912) และตลอดสมัยไทโช (ค.ศ. 1912-1926) โดยศึกษาจากวรรณกรรมเด็กเรื่อง “องุ่นหนึ่งพวง” 『一房の葡萄』 (ค.ศ. 1920) โดย อะริชิมะ ทะเคะโอะ (有島武郎) (ค.ศ. 1878-1923) และเรื่อง “เซเบกับน้ำเต้า” 『清兵衛と瓢箪』 (ค.ศ. 1913) โดย ชิงะ นะโอะยะ (志賀直哉) (ค.ศ. 1883-1971) ผลการศึกษาพบว่า ผู้ประพันธ์ได้สะท้อนการให้การศึกษาอบรมเยาวชนของญี่ปุ่นในยุคสมัยนั้นผ่านระบบโรงเรียน การปฏิรูปการศึกษาในสมัยเมจินี้ ได้สนองนโยบาย ฟุโตะคุเคียวเฮ (富国強兵) ของรัฐบาล ที่ต้องการสร้างชาติให้มั่นคงและการทหารเข้มแข็ง มีการก่อตั้งกระทรวงศึกษาธิการ การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษา และประกาศพระราชโองการด้านการศึกษา ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อปรัชญาการจัดการศึกษาที่แม้จะต้องการวิทยาการที่ก้าวหน้าแบบตะวันตก แต่ใช้จริยศึกษาเป็นแนวทางในการขัดเกลาเยาวชน วรรณกรรมเด็กทั้งสองเรื่องนี้แสดงการใช้ชีวิตของเด็กภายใต้ต้นนโยบายการศึกษานี้ ปมปัญหาในวรรณกรรมเกิดขึ้นในบริบทการศึกษาและสังคมในช่วงเวลาเดียวกัน หากแต่ถูกแก้ไขโดยวิธีการที่ต่างกัน

คำสำคัญ การปฏิรูปการศึกษาของญี่ปุ่น, จริยศึกษา, วรรณกรรมเด็ก, อะริชิมะ ทะเคะโอะ, ชิงะ นะโอะยะ

Education During the Meiji Restoration Seen Through a Comparative Study of
2 Juvenile Literature HITOFUSA NO BUDOU (A Bunch of Grapes) and
SEIBEI TO HYOUTAN (Seibei and his Gourds)

Abstract

This study aims to analyze Japanese education, Japanese society, culture, thoughts, and norm during the educational transformation period reflected through juvenile literature from Meiji (1868-1912 A.D.) throughout Taisho Era (1912-1926 A.D.). The two juvenile literature discussed in this study are Bunch of Grapes 『一房の葡萄』 (1920) by Arishima Takeo (有島武郎) (1878-1923) and Seibei and His Gourds 『清兵衛と瓢箪』 (1913) by Shiga Naoya (志賀直哉) (1883-1971). The findings showed that both of the writers displayed that Japanese people educated their children through schooling system which its major elements were education policy, teachers, and students. During the Meiji Era, the education system was in accordance with the government's Fukokukyohei (富国強兵) policy where its focus was on national and military stability. The Ministry of Education was established, and Educational Act and Command were promulgated. These two forms of legislation had significant impact on pedagogical philosophy. Although advanced knowledge from the West was required, national moral education was used as the fundamental footprint. The two juvenile literature displayed lifestyle of children under this education policy. The complexities of these two stories simultaneously existed in educational and social context but they were solved by different resolutions.

Keywords : Japanese educational transformation, moral education, juvenile literature,
Arishima Takeo, Shiga Naoya

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	2
บทคัดย่อภาษาไทย	3
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	4
สารบัญ	5
สารบัญภาพ	6
บทที่ 1 บทนำ	7
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	
ขอบเขตของการวิจัย	
กรอบแนวความคิดของการวิจัย	
การสำรวจองค์ความรู้	
วิธีดำเนินการวิจัย	
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	
แผนการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย	
ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ	
บทที่ 2 วิเคราะห์งานประพันธ์	12
“อึ่งอ่างหนึ่งพวง” และ “เซเบกับน้ำเต้า”	
องค์ประกอบต่างๆของวรรณกรรม	
ประเด็นด้านการศึกษาในวรรณกรรม	
บทที่ 3 บริบทด้านการศึกษา	26
การศึกษาในสมัยโทกูงาวะ ก่อนการปฏิรูปการศึกษาเมจิ	
การปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ	
จริยศึกษาในประเทศญี่ปุ่น	
บทที่ 4 สรุปผลการศึกษา	50
บรรณานุกรม	55
ภาคผนวก ก	56
ภาคผนวก ข	64

สารบัญภาพ

1	วารสารสำหรับเด็ก อะโกโทะริ	13
2	อรุณหนึ่งพวง ตีพิมพ์ครั้งที่ 1	13
3	เซเบกับน้ำเต้า เซเบกับน้ำเต้า ตีพิมพ์ในปีต่างๆ	14
4	โอสสีชิ เกนตะซุ	27
5	หนังสือเกี่ยวกับฮอลันดาศึกษา	27
6	หนังสือทางการแพทย์ ฮอลันดาศึกษา	28
7	บรรยากาศในการเรียนที่โซเฮโค	29
8	โซเฮชะกะกัคคุมนโจะ ที่ศาลเจ้ายุชิมะ	29
9	โอโรโมะโนะ ในสมัยเอโดะ	30
10	โรงเรียน เทะระโกะยะ	30
11	ฟุคุชะวะ ยุคิจิ	31
12	หนังสือ กะคุมนโนะสุสุเมะ	31
13	ภาพบรรยากาศการอ่านพระบรมราชโองการ ที่โรงเรียนแห่งหนึ่ง (1)	38
14	ภาพบรรยากาศการอ่านพระบรมราชโองการ ที่โรงเรียนแห่งหนึ่ง (2)	38
15	ตัวอย่างตำราจริยศึกษาที่ออกโดยกระทรวงศึกษาธิการ	40
16	ตัวอย่างเนื้อหาในตำราจริยศึกษา	41
17	โมริ อะริโนะริ	42
18	อิโนะอุเอะ เท็ตสึจิโร	44
19	หนังสือเรียนของรัฐบาล เรื่องคุณแม่ทหารเรือ	46
20	ชะวะยะนะจิ มะสะทะโร	47
21	โอะบะระะ คุนิโยะชิ	47
22	โอชิมะ มะสะโนะริ	49

บทที่ 1

บทนำ

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์สภาพการศึกษาของญี่ปุ่นในช่วงปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ (ค.ศ. 1868-1912) และตลอดสมัยไทโช (ค.ศ. 1912-1926) โดยศึกษาจากวรรณกรรมเด็กเรื่อง องุ่นหนึ่งพวง 『一房の葡萄』 (ค.ศ. 1920) โดย อะริชิมะ ทะเคโอะ (有島武郎) (ค.ศ. 1878 -1923) และเรื่อง เซเบกับน้ำเต้า 『清兵衛と瓢箪』 (ค.ศ. 1913) โดย ชิงะ นะโอะยะ (志賀直哉) (ค.ศ. 1883 -1971) วรรณกรรมเด็กทั้งสองเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมในยุคสมัยใหม่ ตามการแบ่งยุคสมัยทางวรรณคดีของญี่ปุ่น ซึ่งวรรณกรรมสมัยใหม่ของญี่ปุ่นอยู่ในช่วงสมัยเมจิ ไทโช และโชวะ ราว ค.ศ. 1868-1989 ผู้ประพันธ์ได้ถ่ายทอดการให้การศึกษา อบรมเยาวชนของญี่ปุ่นในยุคสมัยนั้น ผ่านระบบโรงเรียน ซึ่งในสองเรื่องนี้มีการกำหนดสถานที่แตกต่างกัน คือโรงเรียนประถมศึกษาของศาสนาคริสต์ ในเมืองโยโกฮาม่า และโรงเรียนประถมปกติในต่างจังหวัด สันนิษฐานจากภาษาถิ่นที่ปรากฏในเรื่องว่า เป็นจังหวัดอิโรซิม่า และตามประวัติของชิงะ นะโอะยะผู้แต่ง ซึ่งได้ออกจากบ้านที่โตเกียวไปอยู่เมืองโอะโนะมิจิ ที่จังหวัดอิโรซิม่าในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1912 ขณะนั้นผู้คนในเมืองนี้กำลังนิยมสะสมน้ำเต้ากันมาก ลักษณะร่วมของเรื่องสั้นทั้งสองเรื่องนี้คือ ตัวละครหลักเป็นเด็กผู้ชายชั้นประถมศึกษา มีงานอดิเรกที่นำไปสู่ปัญหาและมีครูเป็นผู้ยื่นมือเข้ามาแก้ปัญหา

นักประพันธ์ทั้งสองคือ อะริชิมะ ทะเคโอะ และ ชิงะ นะโอะยะ จัดอยู่ในกลุ่มนักประพันธ์สมัยใหม่ (近代文学作家) และรวมกลุ่มกับนักประพันธ์ที่มีอุดมการณ์เดียวกัน ภายใต้ชื่อกลุ่ม ชิระกะบะ (白樺派) ออกวารสารเผยแพร่งานเขียนของนักประพันธ์ในกลุ่ม โดยใช้ชื่อว่า ชิระกะบะ เช่นเดียวกับชื่อกลุ่ม ในบรรณพิภพญี่ปุ่นช่วงยุคสมัยใหม่ มีการตั้งกลุ่มนักประพันธ์ขึ้นมากมายตามอุดมการณ์ทางด้านปรัชญาและวรรณศิลป์ ซึ่งเป็นการเลียนแบบชาติตะวันตก กลุ่มวรรณกรรมนี้มีกิจกรรมที่หลากหลายเป็นที่จับตามองในสังคม หนึ่งในกิจกรรมนั้นคือการออกวารสารเพื่อเผยแพร่ผลงานการประพันธ์ของนักประพันธ์ในกลุ่ม กลุ่มชิระกะบะนี้ก็เป็นกลุ่มที่มีชื่อเสียงในยุคสมัยไทโช ประกอบด้วยนักประพันธ์หนุ่มที่มีพื้นฐานครอบครัวฐานะดีค่อนข้างแตกต่างจากสมาชิกกลุ่มวรรณกรรมอื่นๆอีกหลายกลุ่มของญี่ปุ่น ประกอบด้วยนักเขียนหลักคือ ชิงะ นะโอะยะ มุอะโนะโคจิ สะเนะฮัตสึ (武者小路実篤) (ค.ศ.1885-1976) อะริชิมะ ทะเคโอะ คิโนะชิตะ ริเก็น (木下利玄) (ค.ศ. 1886-1925) สะโตะมิ ตัน (里見弴) (ค.ศ.1888-1983) เป็นต้น สมาชิกเหล่านี้ได้รับการศึกษาที่ดีตามฐานะของครอบครัว ในขณะที่กลุ่มวรรณกรรมอื่นเขียนงานแสดงความทุกข์ยากในชีวิตมนุษย์หรือด้านมืดมนของสังคม กลุ่มชิระกะบะ มีผลงานวรรณกรรมแนวอุดมคติ มนุษยนิยม และแนวอัตถิภาวนิยม

วรรณกรรมเด็กทั้งสองเรื่องนี้ได้รับการบรรจุในตำราเรียนวิชาภาษาญี่ปุ่น (国語教科書) เซเบกับน้ำเต้าใช้สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นของญี่ปุ่น องุ่นหนึ่งพวง ใช้สำหรับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นในปัจจุบัน อีกทั้งได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศรวมทั้งภาษาไทย เนื่องด้วยเนื้อหาที่มีตัวละครเป็นเด็กและเป็นสังคมที่ใกล้ตัวผู้เรียนมากคือ โรงเรียน ครู เพื่อนและครอบครัว หากแต่การถ่ายทอดสิ่งที่ผู้ประพันธ์ต้องการสื่อ นั้น มีความซับซ้อนและมีความหมายในการวิพากษ์สังคม การศึกษาอบรมสังคม บรรทัดฐาน ท้องถิ่น ในด้านของตัวละครเด็ก มีจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ ความหวัง ปัญหา ในด้านของครู มีกรอบแนวคิด ค่านิยม และประสบการณ์ เป็นต้น

นอกจากการวิเคราะห์ตามแนวทางของวรรณคดีวิเคราะห์ ซึ่งพิจารณาองค์ประกอบของวรรณกรรมในด้านต่างๆเช่น โครงเรื่อง ตัวละคร ฉาก และรายละเอียดอื่นๆแล้ว งานวิจัยนี้จะวิเคราะห์บริบทด้านการศึกษาที่ปรากฏในเรื่อง โดยเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับสภาพการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นที่

เป็นผลมาจากการปฏิรูปการศึกษา งานวิจัยจะอธิบายบริบททางการศึกษาในช่วงปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ จนถึงสิ้นยุคสมัยไทโช ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ครอบคลุมการประพันธ์วรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้ แสดงการใช้ชีวิตของเด็กภายใต้นโยบายการศึกษาที่มุ่งเน้นการสร้างทรัพยากรบุคคลเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความเข้มแข็งทางการทหารให้ประเทศ โดยมีปัจจัยหลักคือการก่อตั้งกระทรวงศึกษาธิการ การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษา และประกาศพระราชโองการด้านการศึกษา ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อปรัชญาการจัดการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบรรจุจริยศึกษาให้เป็นแนวทางหลักในการอบรมกล่อมเกลายาวชน ทั้งนี้เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยประชาธิปไตยไทโช (大正 デモクラシー) ได้มีปฏิริยาต่อต้านต่อแนวทางการศึกษานี้เกิดขึ้น หากแต่เป็นการเคลื่อนไหวในระยะเวลานั้นในช่วงสมัยไทโชเท่านั้น เมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและรัฐบาลพลเรือนไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ประชาชนจึงหันไปเลื่อมใสความเข้มงวดแบบเดิม จนในที่สุดลัทธิทหารจึงได้ผลักดันประเทศญี่ปุ่นให้ก้าวเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สอง จึงกล่าวได้ว่าการศึกษาในสมัยไทโชยังได้รับอิทธิพลจากการนโยบายการศึกษาสมัยเมจิ ซึ่งเป็นการปฏิรูปการศึกษาครั้งสำคัญที่สุดในการปรับปรุงประเทศให้เป็นแบบตะวันตก และเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างความเข้มแข็งให้ประเทศญี่ปุ่นพัฒนาก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศ

อนึ่ง การศึกษาวิจัยวรรณคดีญี่ปุ่นยังไม่เป็นที่แพร่หลายนักในประเทศไทย อีกทั้งผลการศึกษาที่เผยแพร่เป็นภาษาไทยยังมีจำนวนไม่มาก งานวิจัยนี้จะเป็นข้อมูลด้านวรรณคดีญี่ปุ่นสำหรับผู้เรียนและผู้สนใจชาวไทย ซึ่งแตกต่างจากวิธีวิเคราะห์วรรณกรรมที่พิจารณาเฉพาะตัวงานประพันธ์ หากแต่ใช้วิธีการวิเคราะห์ตัวบทงานประพันธ์ โดยเชื่อมโยงเข้ากับสังคมญี่ปุ่นในยุคเปลี่ยนผ่านปลายสมัยเมจิและสมัยไทโช โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นด้านการจัดการศึกษากล่อมเกลายาวชน

วัตถุประสงค์ของวิจัย

1. วิเคราะห์วรรณกรรมเด็กทั้งสองเรื่องซึ่งสังกัดในกลุ่มวรรณกรรมสมัยใหม่ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ในด้านวรรณคดี
2. วิเคราะห์การศึกษาของญี่ปุ่นในช่วงปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิผ่านวรรณกรรมเด็ก
3. สังเคราะห์สภาพสังคมวัฒนธรรม วิถีคิดวิถีปฏิบัติของญี่ปุ่นที่ถูกถ่ายทอดผ่านงานวรรณศิลป์

ขอบเขตของวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา
การศึกษาและสภาพสังคมวัฒนธรรม วิถีคิดวิถีปฏิบัติของญี่ปุ่นในยุคปฏิรูปสมัยเมจิถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ที่สะท้อนผ่านวรรณกรรมเด็กเรื่อง หนึ่งพิว และ เซเบกับน้ำเต้า
2. ขอบเขตด้านเวลา
สมัยเมจิถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง (ค.ศ. 1868-1945) โดยให้สัมพันธ์กับยุคสมัยทางวรรณคดีของญี่ปุ่น (วรรณคดีสมัยใหม่เริ่มตั้งแต่สมัยเมจิถึงสิ้นสุดสมัยโชวะ แต่วรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้จัดอยู่ในสมัยไทโช (ค.ศ. 1912-1926)

กรอบแนวความคิดของการวิจัย

1. ผู้ประพันธ์สะท้อนภาพของสังคมในแง่มุมต่างๆ ผ่านวรรณกรรม สภาพสังคมเดียวกัน อาจถูกสะท้อนแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับทัศนคติและการถ่ายทอดของผู้ประพันธ์แต่ละคน ทัศนคตินั้นขึ้นอยู่กับภูมิหลัง ประสบการณ์ตลอดจนปรัชญาที่นักประพันธ์ผู้นั้นนิยม ในการศึกษาวิจัยวรรณคดีญี่ปุ่นนิยมใช้องค์ประกอบเหล่านี้ในการวิเคราะห์งานประพันธ์
2. การศึกษาของญี่ปุ่นในยุคปฏิรูปประเทศสมัยเมจิ เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นการสร้างทรัพยากรบุคคลเพื่อเสริมสร้างความมั่งคั่งและความเข้มแข็งให้ประเทศญี่ปุ่น

การสำรวจองค์ความรู้ (วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง)

Sato Yoshitaka (2549) เขียนบทวิจารณ์เรื่อง เซเบกับน้ำเต้า โดยให้ความเห็นเกี่ยวกับตัวละครเด็กที่ชื่อ เซเบ ว่าการใช้ชีวิตแบบเซเบในเรื่องนี้เป็นการใช้ชีวิตที่โง่เขลา ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้ แต่เซเบมีค่านิยมของตนเองที่ว่าศิลปะการสะสมน้ำเต้า ไม่ใช่สิ่งที่จะประเมินหรือตีค่าในทันทีทันใด และเซเบตอบโต้อำนาจของคนที่มีอำนาจในสังคมในเรื่องนี้ ซึ่งหมายถึง ครู และพ่อด้วยการสร้างค่านิยมใหม่

ปรียา อิงคาริรมย์ (2549) เขียนมุมมองเรื่อง เซเบกับน้ำเต้า ว่า เซเบเชื่อมั่นในน้ำเต้าของตนเอง แต่รู้ดีว่าเปล่าประโยชน์ที่จะท้าทายอำนาจของผู้ใหญ่ ซึ่งไม่มีทางเข้าใจ และมักใช้อำนาจที่ตนเองมีอยู่กับคนที่ด้อยอำนาจ หรือคนที่อ่อนแอ ผู้ใหญ่ในสังคมมนุษย์มักมีบรรทัดฐานของตนเอง ไม่ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างของผู้น้อย

Sato Yoshitaka และปรียา อิงคาริรมย์ (2553) ได้เขียนบทวิจารณ์เรื่อง อบอุ่นสีม่วง (ผู้แปลเป็นภาษาไทยใช้ชื่อเรื่องว่า “อบอุ่นสีม่วง”) ของอะริซิมะ ทะเคะโอะ ว่าผู้เขียนต้องการเปลี่ยนค่านิยมของคนในสังคมโดยเฉพาะผู้ใหญ่ ที่มีแนวโน้มการใช้มาตรฐานและการตัดสินใจของผู้ใหญ่มาวัดการกระทำของเด็ก โดยไม่พยายามทำความเข้าใจโลกของเด็ก

Kamei Chiaki (2004) ได้กล่าวถึงความเหลื่อมล้ำของวัฒนธรรมเมืองหลวงอย่างโตเกียว กับ วัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นฉากของเรื่อง เซเบกับน้ำเต้า ชี้ให้เห็นความขัดแย้งทางชนชั้นระหว่างการสะสมน้ำเต้า ซึ่งดูบ้านนอกต้อยต่ำ เมื่อมองผ่านสายตาของครู ซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนจากมาตรฐานกลาง ซึ่งผู้ประพันธ์เขียนบรรยายว่าครูชอบดูการขับลำนำของนักเรียนยอดเยี่ยมจากแถบคันโต แตกต่างกับงานอดิเรกสะสมน้ำเต้าของคนในท้องถิ่น

ในบทวิจารณ์วรรณกรรมเด็กทั้งสองเรื่องนี้ ได้อธิบายประเด็นเดียวกันเป็นหลักคือ การกล่อมเกลายาวชน อำนาจทั้งของรัฐและของผู้ใหญ่ที่มีครูเป็นเส้นทางผ่านไปสู่เด็ก ในช่วงเวลาของการปฏิรูปการศึกษาและมีระบบโรงเรียนสมัยใหม่

ผู้วิจัยเห็นว่าการแก้ปัญหาของครูนี้เป็นจุดวิกฤตของวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง เพราะเป็นการตัดสินใจ การกระทำของเด็ก ประเด็นนี้ทำให้เห็นความแตกต่างของครูที่สอนตามแบบแผนจริยศึกษาตามนโยบาย ของรัฐกับครูชาวต่างประเทศในโรงเรียนคริสต์ อย่างเห็นได้ชัด นักประพันธ์ทั้งสองได้สะท้อนภาพ การศึกษาในโรงเรียนประถมที่ประเทศญี่ปุ่นในสมัยนั้น ให้เห็นในสองแง่มุม ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าจะสามารถ นำมาวิเคราะห์สภาพการศึกษาและค่านิยมของสังคมญี่ปุ่นในสมัยนั้นได้อย่างน่าสนใจ

นอกจากนี้ยังมีเอกสารเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาของญี่ปุ่น โดยศักดา ปรารักษ์ประทานพร จริย ศึกษาในประเทศญี่ปุ่น โดยนะคะโนะ อะคิระ ญี่ปุ่นสมัยใหม่ โดยเพ็ญศรี กาญจนมัย เป็นต้น ซึ่ง สามารถนำมาประกอบการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมในการวิจัยนี้ได้

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัย ใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary research) โดยใช้ข้อมูลจากบทความ วิชาการ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับการวิเคราะห์ตัวบทของวรรณกรรมและสังเคราะห์เพื่อ อภิปรายผล แล้วนำเสนอรายงานด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลของการวิจัย เป็นองค์ความรู้ด้านการวิจัยวรรณคดีญี่ปุ่นสำหรับนักศึกษาชาวไทย วิธี การศึกษาจะนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยด้านวรรณคดีญี่ปุ่นศึกษาได้
2. ผลของการวิจัยทำให้ผู้อ่านต่างวัฒนธรรมเกิดความซาบซึ้งในสุนทรียะของวรรณศิลป์ญี่ปุ่น และเป็นข้อมูลในการทำความเข้าใจสังคมวัฒนธรรมญี่ปุ่น

แผนการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย

1. นำเสนอผลการวิจัยในการประชุมสัมมนาวิชาการด้านญี่ปุ่นศึกษา
2. ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวิชาการ
3. ส่งรายงานการวิจัยไปยังหน่วยงานที่มีการเรียนการสอนภาษาและวรรณคดีญี่ปุ่นใน สถาบันการศึกษา

ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นส่วนส่งเสริมองค์ความรู้ในการศึกษาวรรณคดีญี่ปุ่นในประเทศไทยซึ่งปัจจุบันยังอยู่ในระดับเริ่มต้น
2. เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ประเด็นต่างๆในสังคมญี่ปุ่นผ่านวรรณศิลป์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการปฏิรูปการศึกษา
3. ปัจจุบันมีการศึกษาภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทยอย่างกว้างขวาง แต่วรรณคดีญี่ปุ่นยังไม่เป็นที่แพร่หลายแม้ในหมู่ผู้ศึกษาภาษาญี่ปุ่น การศึกษาวรรณคดีเป็นส่วนหนึ่งในการทำความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะเผยแพร่ผลการวิจัยไปยังสถาบันการศึกษาเกี่ยวข้อง

บทที่ 2

วิเคราะห์งานประพันธ์

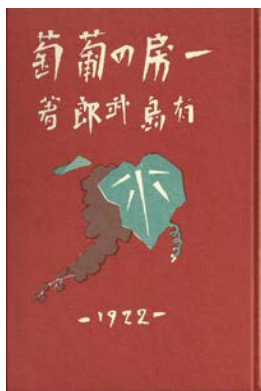
“อุงหนึ่งพวง” และ “เซเบกับน้ำเต้า”

เรื่องสั้น อุงหนึ่งพวง ได้รับตีพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสารสำหรับเด็กที่มีชื่อเสียงที่สุดในสมัยนั้นคือ อะไก โทะริ 『赤い鳥』 (นกสีแดง) ประจำเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1920 เป็นหนึ่งในนิยายสำหรับเด็กจำนวน 6 เรื่องที่อะริชิมะเขียน และเป็นเรื่องที่มีชื่อเสียงที่สุด ได้รับการคัดสรรให้บรรจุในแบบเรียนสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษา อ่าน ผู้ประพันธ์ใช้เวลาช่วงสั้นๆ เขียนนิยายสำหรับเด็ก ระหว่าง ค.ศ. 1920-1922 และรวมเล่มนวนิยาย สำหรับเด็กโดย ใช้ชื่อว่า อุงหนึ่งพวง เป็นความตั้งใจของผู้เขียนที่จะมอบให้สำหรับลูกๆ ทั้ง 3 คนซึ่งสูญเสียผู้เป็นแม่ไปได้ อ่าน เรื่องอุงหนึ่งพวง เป็นเรื่องของตัวละครเอก ที่ใช้ชื่อว่า “ผม” ได้ระลึกถึงเรื่องราว สมัยเรียนชั้นประถมศึกษา ที่โรงเรียนมิซซันนาริแห่งหนึ่งในเมืองการค้ำใกล้ทะเล “ผม” เล่าว่าตัวเองเป็นเด็กขี้อาย ถึงแม้ว่าจะมีหน้าตาน่ารัก น่าเอ็นดู แต่ก็ไม่มีอะไรโดดเด่นเช่นเพื่อนคนอื่นๆ ในโรงเรียน ความสุขอย่างหนึ่งของ “ผม” คือ การวาดภาพ ทุกๆ วันระหว่างทางกลับจากโรงเรียน “ผม” จะหยุดดูทิวทัศน์ข้างทางจากตลิ่ง ตรงท่าเรือที่มีเรือสินค้าลำใหญ่ๆ เรือใบ จอดนิ่งอยู่บนผืนน้ำสีฟ้าคราม เห็นธงนานาชาติโบกสะบัดในท้องฟ้า และจะบันทึกภาพทิวทัศน์ที่มีสีสันตระการตา ไว้ในสมอง แล้วกลับมาวาดภาพที่บ้าน แต่สิ่งที่อยู่ทำให้วาดภาพได้ไม่สวยงามเหมือนที่เห็น ที่โรงเรียนมีเด็กชาวตะวันตกคนหนึ่งเรียนเดียวกัน ชื่อจิม เขาไม่มีฝีมือในการวาดภาพ แต่เขาใช้สีของต่างประเทศที่มีคุณภาพดีและสีสดใส “ผม” ไม่สามารถข่มใจให้ลืมนึกถึงจิมได้ วันหนึ่งตอนเที่ยง “ผม” อยู่ในชั้นเรียนคนเดียว จึงไปหยิบสีแดง และสีครามสองแท่งจากโต๊ะของจิม “ผม” ถูกจับได้ และถูกเพื่อนๆ ตราหน้าว่าทำความผิด ถูกพาไปหาครูซึ่งเป็นหญิงสาวชาวตะวันตก “ผม” เสียใจได้แต่ร้องไห้ สำนึกในการกระทำความผิดของตน เมื่อครูเห็นดังนั้นจึงให้พักเงียบๆ อยู่คนเดียวในห้องพักครู โดยตัดอุงหนึ่งพวงจากเถาอุงหนึ่งที่เลื้อยขึ้นมาริมหน้าต่างในห้องพักครู เพื่อให้กินพลอยใจ และย้ำว่าวันรุ่งขึ้นไม่ว่าอย่างไร ขอให้มาเรียนตามปกติ “ผม” ไม่อยากไปโรงเรียนในวันรุ่งขึ้น แต่ได้รับปากกับครูคนที่ชอบที่สุดไว้แล้ว จึงจำใจต้องไป “ผม” คิดว่าเพื่อนๆ คงรังเกียจและล้อเลียนต่างๆ นานา แต่เมื่อมาถึงโรงเรียน จิมเข้ามาทักทาย จูงมือพาไปที่ห้องพักครู ครูชมว่าจิมเป็นเด็กดี เข้าใจสิ่งที่ครูพูด และขอให้ทั้งสองเป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน ครูตัดอุงหนึ่งพวง แบ่งเป็นสองส่วนให้เด็กทั้งสองคน แม้เวลาจะผ่านไปนานมากแล้ว แต่ “ผม” ยังไม่ลืมพวงอุงหนึ่งพวงที่ขึ้นนวลงามในฤดูใบไม้ร่วง บนมือสีขาวราวหินอ่อนของครู ที่ยื่นมาให้

วารสารสำหรับเด็ก อะโกโตะริ 『赤い鳥』

<http://www.ozorasha.co.jp/b-akatori.html>

อุ่งหนึ่งพวง ตีพิมพ์ครั้งที่ 1 ค.ศ. 1922

<http://d.hatena.ne.jp/suzuna220/20130529/1369832264>

เรื่อง เซเบกับน้ำเต้า เป็นเรื่องสั้นที่เขียนโดยซิงะ นะโอะยะ ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ โยะมิอูริ 『読売新聞』 เซเบ เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาอายุ 12 ปีเรียนในโรงเรียนต่างจังหวัดซึ่งสันนิษฐานว่าเป็น จังหวัดฮิโรชิม่า ตามที่ได้กล่าวข้างต้น ในเมืองนั้นผู้คนชอบสะสมน้ำเต้า เซเบก็สนใจและหลงใหลน้ำเต้า ซึ่งเป็น เรื่องค่อนข้างแปลกสำหรับเด็กที่มีอายุเท่าเขา เซเบจะไม่สะสมน้ำเต้าแบบที่ผู้ใหญ่ทำ คือซื้อของที่มีราคาแพง เขา จะซื้อน้ำเต้าธรรมดาๆมา แต่จะตั้งใจดูแลทะนุถนอม ตัดลูก ล้าง แขนให้ล้น ทำให้แห้ง ชัดน้ำเต้าจนเป็นมัน แล้ว แขนวนประดับไว้ วันหนึ่งเขาถูกใจน้ำเต้าลูกหนึ่งจึงซื้อมาในราคาเพียง 10 เซน ดูแลอย่างดียิ่ง เอาแขนไว้ที่เอว นำไปโรงเรียนด้วย ด้วยความรักและหลงใหลน้ำเต้า เขาจึงขดมันใต้โต๊ะในระหว่างเรียน ทำให้ครูประจำชั้นผู้ชาย ซึ่งกำลังสอนจริยธรรม โกรธจัด กล่าวว่าเขาเป็นเด็กไม่มีอนาคต แล้วฉวยน้ำเต้าของเขาแล้ว นำไปให้การโรงใน ภายหลัง เย็นวันนั้นครูไปพบพ่อแม่เซเบที่บ้านเล่าว่าการกระทำของเขาไม่เหมาะสม เซเบตกใจกลัวจนตัวสั่น แม่ก็ เอาแต่ร้องไห้ เมื่อพ่อซึ่งไม่พอใจการที่เซเบหมกมุ่นแต่เรื่องน้ำเต้า และเห็นว่าเป็นงานอดิเรกที่ไม่เหมาะสม กลับมา จากการทำงานทราบเรื่องที่ครูมาพบ จึงตีเซเบไม่ยั้ง แล้วคว้าค้อนทุบน้ำเต้าที่แขวนอยู่ในห้องจนหมด ไม่มีใครรู้เลย ว่า การโรงได้ขายน้ำเต้าที่ครูริบจากเซเบให้กับร้านขายของเก่า ซึ่งรู้ค่าของน้ำเต้า หลังการต่อรองกันร้านขายของ เก่าจึงรับซื้อไว้ในราคา 50 เยน เป็นมูลค่าถึง 4 เท่าของเงินเดือน แต่ที่เหนือความคาดหมายยิ่งกว่าคือ ต่อมาร้าน ขายของเก่าได้ขายให้เศรษฐีท้องถิ่นไปในราคา 600 เยน เรื่องมูลค่าที่เพิ่มขึ้นอย่างน่าอัศจรรย์นี้ทั้งครู พ่อ หรือ

แม้แต่เซเบเองก็มีอาจจินตนาการได้ เมื่อน้ำเต้าของเซเบถูกทำลายหมด เขาก็หันไปสนใจการวาดภาพ ซึ่งอีกไม่นาน
พ่อก็จะเริ่มดูตำเรื่องนี้

เซเบกับน้ำเต้า ตีพิมพ์ในปีต่างๆ

<http://www.bookoffonline.co.jp/old/0012213468>

องค์ประกอบต่างๆของวรรณกรรม

ตัวละครเอก

“ผม”ในเรื่อง ่องุ่นหนึ่งพวง เป็นเด็กชั้นประถมศึกษาที่ขี้อาย ไม่สดใสร่าเริงและไม่กล้าแสดงออก แต่มีคน
ที่ชอบที่สุดคือครูประจำชั้นผู้หญิง ซึ่งเป็นชาวตะวันตก ในเรื่องไม่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ในครอบครัว แต่กล่าว
ไว้ว่าไม่กล้าขอให้ผู้ปกครองซื้อสกีให้ ทั้งๆที่อันที่จริงแล้ว “ผม” น่าจะมีฐานะดี เนื่องจากเรียนในโรงเรียนสำหรับ
ชาวต่างชาติได้ และในเมืองที่อาศัยอยู่ก็เป็นเมืองท่า มีอาคารสำนักงานแบบตะวันตกมากมาย “ผม” มีงานอดิเรก
ที่รักคือการวาดภาพ “ผม” โชคดีที่มีครูที่เข้าใจ ช่วยแก้ปัญหาคความผิดที่เขากระทำ โดยให้ทางออกที่อบอุ่นและน่า
ประทับใจ

ในเรื่องบรรยายไว้เกี่ยวกับบุคลิกของ “ผม” ว่า 「けれども僕はなんだか臆病になってパンプにもマ
マにも買って下さいと願う気になれないので、毎日々々その絵具のことを心の中で思いつづけるば
かりで幾日か日がたちました。」

“แต่ผมเป็นคนขี้ลาด จนไม่กล้าเอ่ยปากขอให้คุณพ่อคุณแม่ซื้อให้ ทุกๆวันจึงได้แต่คิดวนเวียนถึงเรื่องสกี
พวกนั้น จนวันเวลาล่วงเลยไป”

ในช่วงเวลาก่อนที่จะก่อเหตุขโมยสกีของจิม บรรยายไว้ว่า

僕はかわいい顔はしていたかも知れないが体も心も弱い子でした。その上臆病者で、言いたいことも言わずにすますような質でした。だからあんまり人からは、かわいがられなかったし、友達もない方でした。昼御飯がすむと他の子供達は活潑に運動場に出て走りまわって遊びはじめましたが、僕だけはなおさらその日は変に心が沈んで、一人だけ教場に這入っていました。そとが明るいだけに教場の中は暗くなって僕の心の中のような感じでした。

ผมอาจจะหน้าตาน่ารัก แต่ความที่ผมเป็นคนอ่อนแอทั้งร่างกายและจิตใจ และเป็นคนขี้ลาด ประเภทที่ไม่กล้าพูดสิ่งที่อยากพูด ได้แต่นั่งเงียบ พอรับประทานอาหารเที่ยงเสร็จ เพื่อนๆคนอื่นก็ออกไปวิ่งเล่นในสนามกันอย่างกระฉับกระเฉงคึกคัก มีแต่ผมคนเดียวที่จิตใจหดหู่ ผมจึงเข้าไปนั่งในห้องเรียนแต่เพียงลำพัง ข้างนอกสว่าง ตรงกันข้ามกับในห้องเรียนซึ่งมืดมัว เหมือนจิตใจของผม

ตอนที่ครูทราบแล้วว่า ผมขโมยสีของจิม จากการพากันมาฟ้องของเด็กเพื่อนร่วมชั้น มีการบรรยายความรู้สึกของครูและผมไว้ว่า

先生は少し曇った顔付きをして真面目にみんなの顔や、半分泣きかかっている僕の顔を見くらべていなさいましたが、僕に「それは本当ですか。」と聞かれました。本当なんだけれども、僕がそんないやな奴だということをどうしても僕の好きな先生に知られるのがつらかったのです。だから僕は答える代りに本当に泣き出してしまいました。

ครูมีสีหน้าหม่นหมองลงเล็กน้อย มองหน้าทุกคนอย่างจริงจัง แล้วมองหน้าผมซึ่งกำลังจะร้องไห้อยู่แล้ว ครูถามผมว่า “เป็นเรื่องจริงใช่ไหมจ๊ะ” นั่นเป็นความจริง แต่ผมรู้สึกเจ็บปวดเหลือเกินที่ครูที่ผมรักรับรู้ว่าคุณเป็นคนแบบนั้น ดังนั้นแทนที่จะตอบเป็นคำพูดออกไป ผมร้องไห้โฮออกมา

เมื่ออยู่กับลำพังครูโอบไหล่ผมไว้แล้วถามว่า “เธอคิดว่าสิ่งที่ทำลงไป เป็นเรื่องไม่ดีหรือเปล่า” ผมรู้สึกเสียใจมาก บรรยายไว้ว่า

もう一度そう先生が静かに仰った時には、僕はもうたまりませんでした。ぶるぶると震えてしかたがない唇を、噛みしめても噛みしめても泣声が出て、眼からは涙がむやみに流れて来るのです。もう先生に抱かれたまま死んでしまいたいような心持ちになってしまいました。

ตอนที่ครูพูดเบาๆอีกครั้งนี้ ผมสุดจะทนต่อไปได้ พยายามกัดริมฝีปากที่สั่นระริกครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ในที่สุดก็ระเบิดเสียงร้องไห้ออกมา น้ำตาไหลร่วงพรู ผมรู้สึกอยากตายในอ้อมกอดของครูเสียตอนนั้น”

จากบทบรรยายทำให้เห็นบุคลิกภาพของ “ผม” ว่าเป็นคนขี้อายและอ่อนไหว

เซเบ ในเรื่อง เซเบกับน้ำเต้า เป็นเด็กชั้นประถมศึกษาเช่นกัน ครอบครัวของเซเบ ฐานะไม่ค่อยดีนัก พ่อเป็นช่าง เมื่อถึงที่เขายู่เป็นเมืองเล็กๆ ในต่างจังหวัดตามที่บรรยายไว้ในเรื่อง ผู้คนพูดภาษาถิ่น เซเบ เป็นเด็กที่ไม่สูงลิ้นกับเพื่อน เขาทุ่มเทเวลาทั้งหมดให้กับการดูแลน้ำเต้า ซึ่งเขาก็มีวิธีประเมินค่าน้ำเต้า แตกต่างจากรสนิยมและกฎเกณฑ์ที่ผู้ใหญ่กำหนดขึ้น ผู้เขียนแสดงให้เห็นการต่อต้านแบบเงี้ยวๆของเซเบ ต่อการประเมินค่าแบบที่ถูกกำหนดแล้ว ความสัมพันธ์ของเซเบและครอบครัวคงเป็นแบบในสมัยนั้น คือต้องเชื่อฟังผู้ปกครองเท่านั้น แต่เซเบก็มีโลกใบเล็กที่เขาสามารถหาความสุขได้เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการสะสมน้ำเต้า หรือวาดภาพ เซเบมีวิธีการทำงานด้วยใจรัก และใส่ใจทุ่มเทให้กับงานเป็นอย่างยิ่ง เป็นการทำงานที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนา น้ำเต้าของเขาเมื่อได้มาแทบไม่มีราคาค่างวด แต่ด้วยกระบวนการจัดการของเขา กลับมีราคาสูงขึ้นมาก

เซเบมีความสนใจ และทุ่มเทให้กับน้ำเต้ามาก ต่างจากเด็กประถมศึกษาในวัยเดียวกัน มีการบรรยายความรักและเอาใจใส่ของเขาที่มีต่อน้ำเต้าไว้ว่า

これほど残りようだったから、彼は町を歩いていれば骨董屋でも八百屋でも荒物屋でも駄菓子屋でもまた専門にそれを売る家でも、凡そ瓢箪を下げた店といえは必ずその前に立って凝っと見た。

清兵衛は十二歳でまだ小学校に通っている。彼は学校から帰ってくると他の子供とも遊ばずに、一人よく町へ瓢箪を見に出かけた。そして、夜は茶の間の隅に胡坐をかいて瓢箪の手入れをしていた。手入れが済むと酒を入れて、手拭で巻いて、罐にしまって、それごと炬燵へ入れて、そして寝た。翌朝は起きるとすぐ彼は罐を開けてみる。瓢箪の肌はすっかり汗をかいている。彼は厭わずにそれを眺めた。それから丁寧に糸をかけて陽のあたる軒へ下げ、そして学校へ出かけて行った。

ด้วยใจรักและผูกพันกับน้ำเต้านี้เอง เมื่อไรที่เซเบเดินเข้าไปในเมือง ถ้าเห็นร้านค้าใดที่แขวนน้ำเต้าไว้ ไม่ว่าจะเป็นร้านขายของเก่า ร้านขายผัก ร้านขายเครื่องครัว ร้านขายขนม หรือร้านขายน้ำเต้าโดยเฉพาะ เขาต้องหยุดยืนจ้องมองอยู่ที่ร้านนั้น

เซเบเป็นเด็กชั้นประถมศึกษา อายุ 12 ปี เมื่อกลับจากโรงเรียนเขาจะออกจากบ้านไปคนเดียว เพื่อไปดูน้ำเต้าในเมือง ไม่ออกไปเล่นเหมือนเด็กคนอื่น ๆ และพอตกค่ำ เขาจะนั่งขัดสมาธิที่มุมห้องนั่งเล่น เพื่อขัดน้ำเต้าของเขา เมื่อขัดน้ำเต้าแล้ว เขาจะรินเหล้าแชลงในนั้น ใช้ผ้าห่อเก็บไว้ในถังเหล็กแล้วเอาไปใส่ในโคะทตลี จากนั้นจึงเข้านอน เมื่อตื่นนอนในวันรุ่งขึ้น เขาจะไปถึงถังเหล็กก่อนทำสิ่งอื่นใด ที่ผิวของน้ำเต้าจะมีน้ำไหลเยิ้ม เขาจ้องมองอย่างไม่รู้ลึกรังเกียจ แล้วจึงบรรจงร้อยเชือกเข้าที่น้ำเต้า นำไปแขวนตากแดดที่ชายคา แล้วจึงไปโรงเรียน ”

ในตอนเช้าของพ่อมาที่บ้าน แล้วกล่าวชื่นชมน้ำเต้าของบะคิน นักประพันธ์ผู้มีชื่อเสียงในขณะนั้น และน้ำเต้าที่บะคินสะสมก็ได้รับความสนใจมากเช่นกัน เมื่อมีการนำน้ำเต้านั้นมาแสดงในเมืองที่พวกเขาอยู่ แยกและพ่อจึงสนทนากันเรื่องนี้ด้วย

こんな話を聞きながら清兵衛は心で笑っていた。馬琴の瓢というのはその時の評判な物ではあったが、彼はちょっと見ると、——馬琴という人間も何者だか知らなかったし——すぐ下らない物だと思ってその場を去ってしまった。

「あの瓢はわたしには面白うなかった。かさ張るとるだけじゃ」彼はこう口を入れた。それを聴くと彼の父は目を丸くして怒った。

「何じゃ、わかりもせん癖して、黙っとれ！」
清兵衛は黙ってしまった。

แล้วการสนทนาของพ่อเซเบกับแขกก็เปลี่ยนเป็นเรื่องของน้ำเต้าขึ้นมา “ที่งานแสดงสินค้าฤดูใบไม้ผลิที่ผ่านมา เขาเอาน้ำเต้าที่มีชื่อเสียงของบะคิน มาแสดงด้วยนะ ช่างงดงามจริงๆ” พ่อของเขาเอ่ยขึ้น “ช่างมีขนาดใหญ่โตจริงๆ”

“ลูกใหญ่และยาวมากเลย”

พอได้ยินการสนทนาเช่นนี้ เซเบรู้สึกขำในใจ น้ำเต้าของบะคินในตอนนั้นเป็นที่กล่าวขวัญกันก็จริง แต่เมื่อมาคิดดูแล้ว เขาไม่รู้จักบะคิน และไม่คิดว่าน้ำเต้าที่น่าสนใจแต่อย่างใด เขาพูดขึ้นตอนลูกเดินออกไปว่า

“ผมไม่เห็นว่ามันน่าสนใจเลย มันก็แคใหญ่”

เมื่อพ่อได้ยินดังนั้นก็ถลึงตาด้วยความโกรธ “ว่าไงนะ แกจะไปรู้อะไร หุบปากเสีย”

เซเบจึงเงียบ

การบรรยายตรงนี้แสดงให้เห็นว่าเซเบมีวิธีการประเมินค่าน้ำเต้าที่แตกต่างจากมาตรฐานของผู้คนทั่วไป และสายตาของเขาก็แหลมคมดังที่เรื่องราว น้ำเต้าลูกที่เขารักและเฝ้าทะนุถนอมที่สุดซึ่งถูกครุยึดไป แล้วเอาไปให้ภารโรงอย่างไรค่านั้น ภายหลังกลับมีมูลค่ามหาศาล เดิมที่เขาซื้อมา 10 เซน(100 เซน เท่ากับ 1 เยน) ในที่สุดก็ตกไปอยู่ในมือเศรษฐีท้องถิ่นด้วยราคาขายถึง 600 เยน ทั้งนี้ครุ พ่อ และแม้แต่เซเบเองก็ไม่อาจรู้ได้

เมื่อน้ำเต้าของเซเบถูกพ่อหุบทิ้งหมด จากการฟ้องของครุ เซเบก็หาทางออกให้กับตัวเองด้วยงานอดิเรกใหม่ ดังที่ได้บรรยายไว้ในตอนจบของเรื่องว่า 「清兵衛は今、絵を描くことに熱中している。これが出来た時に彼にはもう教員を恨む心も、十あまりの愛瓢を玄能で破ってしまった父を恨む心もなくなっていた。しかし彼の父はもうそろそろ彼の絵を描くことにも叱言を言い出して来た。」

“ตอนนี้เซเบกำลังหลงใหลการวาดภาพ ในตอนที่เกิดเรื่องราวต่างๆนี้ เขาไม่รู้สึกละอายหรือโกรธหรือพ่อ ผู้ซึ่งหุบน้ำเต้าลิบกว่าลูกของเขาด้วยค้อนเลย แต่คงอีกไม่นาน ที่พ่อของเขาจะเริ่มคุณค่าเรื่องการวาดภาพของเซเบ”

ครุ

ครุในเรื่อง องุ่นหนึ่งพวง เป็นหญิงสาวชาวตะวันตก ทำหน้าที่เป็นครูประจำชั้นของ “ผม” ด้วย ครุมีรูปลักษณะที่งดงาม และยังมีจิตใจอ่อนโยนเข้าใจจิตใจของเด็ก มีวิธีแก้ปัญหาด้วยความละมุนละม่อม และเป็นที่พึ่งพอใจของทุกฝ่าย ครุจึงเป็นที่ประทับใจของ “ผม” แม้เวลาผ่านไป

หลังเกิดเรื่องขโมยสี ครุมีความเข้าใจนักเรียนว่าคงไม่มีความกล้าเข้าไปเรียนชั่วโมงต่อไป จึงมีวิธีแก้ไขต่าง บทบรรยายว่า

「あなたはもう泣くんじゃない。よく解ったらそれでいいから泣くのをやめましょう、ね。次ぎの時間には教場に出ないでもよろしいから、私のこのお部屋に入らっしゃい。静かにしてここに入らっしゃい。私が教場から帰るまでここに入らっしゃいよ。いい。」と仰りながら僕を長椅子に坐らせて、その時また勉強の鐘がなったので、机の上の書物を取り上げて、僕の方を見ていられたましたが、二階の窓まで高く這い上った葡萄蔓から、一房の西洋葡萄をもぎって、しくしくと泣きつづけていた僕の膝の上にそれをおいて静かに部屋を出て行きな

さいました。

“อย่าร้องไห้ไปเลยจ๊ะ เมื่อเธอเข้าใจดีแล้ว ก็หยุดร้องไห้เสีย เธอไม่ต้องเข้าเรียนชั่วโมงต่อไปก็ได้ อยู่ที่ห้องของครูเจี๊ยบๆ รอครูกลับมาจากห้องเรียนนะจ๊ะ” ครูบอกผมแล้วให้ผมนั่งที่เก้าอี้ยาว ตอนนั้นระงังเข้าชั้นดั่งขึ้นพอดี ครูหยิบหนังสือบนโต๊ะ มองมาทางผม เอื้อมมือเด็ดองุ่นหนึ่งพวงจากเถาองุ่นซึ่งเลื้อยขึ้นมาสูงถึงหน้าต่างชั้น 2 เอามาวางที่ตักของผมแล้วเดินออกจากห้องไปเจี๊ยบๆ”

บทบรรยายตอนครูปลอบใจ “ผม” ว่าถึงแม้จะทำผิดลงไป ก็ขอให้กลับมาใช้ชีวิตประจำวันให้เป็นปกติ ครูมีวิธีให้กำลังใจดังนี้ 「そんなに悲しい顔をしないでよろしい。もうみんなは帰ってしまいましたから、あなたはお帰りなさい。そして明日はどんなことがあっても学校に来なければいけませんよ。あなたの顔を見ないと私は悲しく思いますよ。屹度ですよ。」

“อย่าทำหน้าเศร้าไปเลยจ๊ะ ทุกคนกลับไปหมดแล้ว เธอก็กลับบ้านได้แล้วจ๊ะ พรุ่งนี้ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น ครูขอให้เธอมาโรงเรียนให้ได้นะจ๊ะ ถ้าครูไม่ได้เห็นหน้าเธอ ครูจะเสียใจ มาให้ได้นะจ๊ะ”

ในตอนจบของเรื่อง เป็นการบรรยายความประทับใจที่มีต่อครูดังนี้

「昨日の葡萄はおいしかったの。」と問われました。僕は顔を真赤にして「ええ」と白状するより仕方がありませんでした。

「そんなら又あげましょうね。」

そういつて、先生は真白なリンネルの着物につつまれた体を窓からのび出させて、葡萄の一房をもぎ取って、真白い左の手の上に粉のふいた紫色の房を乗せて、細長い銀色の鋏で真中からぶつりと二つに切って、ジムと僕とに下さいました。真白い手の平に紫色の葡萄の粒が重って乗っていたその美しさを僕は今でもはっきりと思い出すことが出来ます。

僕はその時から前より少しい子になり、少しはにかみ屋でなくなったようです。それにしても僕の大好きなああのいい先生はどこに行かれたでしょう。もう二度とは遇えないと知りながら、僕は今でもあの先生がいたらなあと思います。秋になるといつでも葡萄の房は紫色に色づいて美しく粉をふきますけれども、それを受けた大理石のような白い美しい手はどこにも見つかりません。

ครูยิ้มแล้วถามผมว่า “องุ่นเมื่อวานอร่อยไหมจ๊ะ” ผมทำอะไรไม่ถูก หน้าแดงขึ้นมากะทันหัน ตอบไปว่า “ครับ” ซึ่งฟังราวกับว่าเป็นคำสารภาพ

แล้วครูก็ยื่นตัวในชุดผ้าลินินขาวออกไปนอกหน้าต่าง เด็ดองุ่นมาหนึ่งพวง วางองุ่นสีม่วงซึ่งขึ้นนวลไว้ในมือขาวๆข้างซ้าย ตัดแบ่งครึ่งตรงกลางพวงองุ่นด้วยกรรไกรแหลมยาวสีเงิน แบ่งให้จิมและผม ผมยังจดจำได้ถึงความสวยงามของพวงองุ่นสีม่วงที่วางอยู่บนมือสีขาวนั้น

จากนั้นผมทำตัวเป็นเด็กดีขึ้น และซื่อายน้อยลง ถึงกระนั้นผมก็ไม่อาจล่วงรู้ได้ว่าครูที่ผมชอบมากคนนั้นไปอยู่เสียที่ไหนแล้ว ทั้งๆที่รู้ว่าไม่มีทางได้พบกับครูอีก แต่ผมก็ยังอยากพบอยู่ เมื่อฤดูใบไม้ร่วงเวียนมาถึง พวงองุ่นสีม่วงขึ้นนวลสวยงามเสมอ แต่เมื่อเรียวงามราวกับหินอ่อนที่เคยรองรับองุ่นนั้น ไม่รู้ว่าอยู่ที่ใดแล้ว

ครูในเรื่อง เซเบกับน้ำเต้า เป็นผู้ชายที่มาจากเมืองใหญ่ และคุณครูสนิมของชาวบ้านในเมืองนี้ เขามองว่า การสะสมน้ำเต้าเป็นเรื่องไร้สาระของคนบ้านนอก จะเห็นได้ว่า ครูชอบไปฟังการขับลำนำ ของนักร้องที่มีชื่อเสียง ที่เวียนมาในเมืองนี้ ทั้งๆที่ไม่ค่อยมีใครนิยมไปฟังกันนัก ครูเป็นคนใช้อารมณ์มาก และมีวิธีทำโทษแบบโบราณ คือ ครูมีอำนาจสิทธิ์ขาดที่สุด

มีการบรรยายเกี่ยวกับครูไว้ว่า

他所から来ている教員にはこの土地の人間が瓢箪などに興味を持つことが全体気に食わなかったのである。この教員は武士道を言うことの好きな男で、雲右衛門が来れば、いつもは通りぬけるさえ恐れている新地の芝居小屋に四日の興行を三日聴きに行くくらいだから、生徒が運動場でそれを唄うことにはそれほど怒らなかったが、清兵衛の瓢箪では声を震わして怒ったのである。「とうてい将来見込のある人間ではない」こんなことまで言った。そしてそのたんせいを凝らした瓢箪はその場で取り上げられてしまった。清兵衛は泣けもしなかった。

ครูผู้มาจากต่างถิ่น ไม่เคยรู้สึกชื่นชมความสนใจสะสมน้ำเต้าของคนในเมืองนี้ ครูผู้นี้เป็นชายที่ชอบวิถียุชิโด ถ้าคุมะเอะมอน มาที่นี่ 4 วัน เขาจะไปนั่งฟัง 3 วันที่โรงละครใหม่ที่ตั้งอยู่บนถนนที่กว้างแล้ว แม้แค่จะเดินผ่าน ถ้ามีนักเรียนร้องเพลงนั่นที่สนามของโรงเรียน เขาก็ยังไม่ค่อยโกรธเท่าไร แต่พอเป็นน้ำเต้าของเซเบ ครูโกรธจนเสียสั่น

“เธอนี่ช่างเป็นเด็กที่ไม่มือนาคดเลียดจริงๆ” ครูพูดขนาดนี้ และแล้วน้ำเต้าที่เซเบเฝ้าประคับประคองก็ถูกพรากไป เขาไม่ได้ร้องให้ออกมาสักนิด”

และในตอนที่คุณครูไปบ้านเซเบเพื่อที่จะแจ้งเรื่องความผิดของเซเบ แสดงให้เห็นอำนาจของคุณครูที่มีเหนือชาวบ้านธรรมดา

そこに本包みを抱えた教員が彼の父を訪ねてやって来た。清兵衛の父は仕事へ出て留守だった。「こういうことは全体家庭で取り締まって頂くべきで……」教員はこんなことをいって清兵衛の母に食ってかかった。母は、ただただ恐縮していた。

清兵衛はその教員の執念深さが急に恐ろしくなって、唇を震わしながら部屋の隅で小さくなっていた。教員のすぐ後ろの柱には手入れの出来た瓢箪がたくさん下げてあった。今気がつくか今気がつくかと清兵衛はヒヤヒヤしていた。

散々叱言を並べた後、教員はとうとうその瓢箪には気が付かずに戻って行った。清兵衛はほっと息をついた。清兵衛の母は泣き出した。そしてダラダラと愚痴っぽく叱語を言いだした。

ครูหอบหนังสือในมือมาหาพ่อของเขาถึงบ้าน พ่อออกไปทำงานยังไม่กลับมา

“เรื่องแบบนี้ ครอบครัวต้องกวาดขันนะครับ” น้ำเสียงของครูเหมือนข่มขู่แม่ของเซเบ แม้ทำได้แค่ลาลาดกลัว

เซเบรู้สึกหวาดกลัวความอาฆาตของครูคนนี้นับมาเลย เขาหลบไปซุกที่มุมห้อง ปากคอสั่น

ที่ผนังเบื้องหลังที่ครูนั่งอยู่ มีน้ำเต้าที่ได้รับการขัดถูดูแลแล้วแขวนเรียงรายอยู่เป็นจำนวนมาก เซเบรู้สึกหวาดหวั่นว่าครูจะสังเกตเห็น

หลังจากที่ครูได้กล่าวตำหนิไปยกใหญ่ ครูก็กลับไปโดยไม่เห็นลูกน้ำเต้าเหล่านั้น เซเบรู้สึกโล่งอก แต่แม่เริ่มร้องไห้และคว่ำเซเบ

บทบาทของครูในเรื่องนี้ แสดงให้เห็นอำนาจของรัฐจากส่วนกลาง ที่ใช้ควบคุมคนในชนบท (โยะชิทะกะ ทะโร. 2549: 45-47) และแสดงออกในด้านการศึกษา ในสมัยนั้นประเทศญี่ปุ่นมีการสร้างโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นมา ครูจึงอยู่ในฐานะที่ได้รับการยกย่องในสังคม ประกอบกับ มีการเน้นการศึกษาจริยธรรม (ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดในหัวข้อ จริยศึกษาในญี่ปุ่น) เพื่อควบคุมทิศทางการคิดและการปฏิบัติของเยาวชนในสังคม ซึ่งมีความเชื่อว่าจะมีส่วนในการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็ง ทัดเทียมชาติตะวันตก ครูในเรื่องนี้เป็นตัวละครที่ผู้เขียน แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนในการเสียดสีการศึกษาของญี่ปุ่นในสมัยนั้น

โรงเรียน

โรงเรียนในเรื่องสั้นทั้งสองเรื่องนี้ต่างกัน โรงเรียนที่สอนแบบตะวันตกโดยคณะมิชชันนารี ในเรื่องอุงุ่นหนึ่ง พวง แสดงให้เห็นวิธีการปฏิบัติต่อเด็ก และกฎระเบียบอื่นๆตามมารยาทสังคม ดังที่เขียนบรรยายไว้ เรื่องการเคาะประตูก่อนเข้าห้อง การเคารพซึ่งกันและกัน การสำนึกผิด และการให้อภัย

ลักษณะโรงเรียนที่ “ผม” เข้าเรียนในชั้นประถมศึกษา เป็นโรงเรียนมิชชันนารี ตามประวัติของผู้เขียน เคยย้ายตามพ่อซึ่งเป็นข้าราชการกระทรวงการคลัง ไปทำงานที่สำนักงานสรรพากร ที่โยโกฮาม่า อะริชิมะจึงได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนมิชชันนารี โยะโกะฮะมะเอะวะกะโก (横浜英和学校) ปัจจุบันคือโยะโกะฮะมะเอะวะกะคชิน (横浜英和学院) มีบทบรรยายเกี่ยวกับโรงเรียนและเมืองในเรื่องสั้นไว้ดังนี้

僕は小さい時に絵を描くことが好きでした。僕の通っていた学校は横浜の山の手という所にありましたが、そこいらは西洋人ばかり住んでいる町で、僕の学校も教師は西洋人ばかりでした。そしてその学校の行きかえりにはいつでもホテルや西洋人の会社などがならんでいる海岸の通りを通るのでした。通りの海添いに立って見ると、真青な海の上に軍艦だの商船だのが一ぱいならんできて、煙突から煙の出ているのや、櫓から櫓へ万国旗をかけわたしたのやがあって、眼がいたいように綺麗でした。僕はよく岸に立ってその景色を見渡して、家に帰ると、覚えているだけを出来るだけ美しく絵に描いて見ようと思いました。

ตอนผมเป็นเด็ก ผมชอบการวาดรูป ผมเรียนที่โรงเรียนในโยโกฮาม่า แถบที่เรียกว่า ยะมะโนะเตะ เมืองนี้มีแต่ชาวต่างประเทศอาศัยอยู่ ที่โรงเรียนของผมก็มีแต่ครูชาวต่างชาติ เวลาผมไปและกลับจากโรงเรียน จะต้องผ่านถนนเลียบชายฝั่งที่มีโรงแรมและบริษัทของชาวต่างชาติเรียงรายอยู่ เมื่อยืนมองที่ถนนเลียบชายฝั่งจะเห็นเรือทหารและเรือสินค้าจำนวนมาก ลอยล้าอยู่เหนือทะเลสีน้ำเงินเข้ม บ้างก็ปล่อยควันออกมาทางปล่องควัน บ้างก็ชักธงนานาชาติขึ้นโบกสะบัดเหนือเสากระโดงเรือ ช่างเป็นภาพที่สวยงามบาดตาเหลือเกิน ผมมักไปยืนมองทิวทัศน์นี้จากฝั่ง พอกลับถึงบ้าน ก็จะพยายามวาดภาพเท่าที่จดจำได้ให้สวยงามที่สุดเท่าที่จะทำได้

บทบรรยายเรื่องมารยาทในการเคาะประตู และการปฏิบัติต่อเด็กอย่างให้เกียรติปรากฏในเรื่องดังนี้

僕は出来るだけ行くまいとしたけれどもとうとう力まかせに引きずられて階子段を登らせられてしまいました。そこに僕の好きな受持ちの先生の部屋があるのです。

やがてその部屋の戸をジムがノックしました。ノックするとは這入ってもいいかと戸をたたくことなのです。中からはやさしく「お這入り」という先生の声が聞こえました。

ผมพยายามที่สุดที่จะไม่เคลื่อนไหว แต่ต้องยอมให้ลากดึงขึ้นบันไดไป ห้องคุณครูประจำชั้นที่ผมชอบอยู่ที่นั่น ในที่สุดจิมก็เคาะประตูห้องนั้น การเคาะประตูเป็นการขออนุญาตเข้าห้อง ได้ยินเสียงคุณครูตอบมาอย่างใจดีว่า “เข้ามาสิจิม”

ในตอนสุดท้ายที่ “ผม” และจิมเข้าห้องมาด้วยกันบรรยายไว้ดังนี้

「二人の足音を聞きつけてか、先生はジムがノックしない前に、戸を開けて下さいました。二人は部屋の中に這入りました。

「ジム、あなたはいい子、よく私の言ったことがわかってくれましたね。ジムはもうあなたからあやまって貰わなくてもいいと言っています。二人は今からいいお友達になればそれでいいんです。二人とも上手に握手をなさい。」と先生はにこにこしながら僕達を向い合せました。僕はでもあんまり勝手過ぎるようでもじもじしていますと、ジムはいそいそとぶら下げている僕の手を引張り出して強く握ってくれました。僕はもうなんといってこの嬉しさを表せばいいのか分らないで、唯恥しく笑う外ありませんでした。ジムも気持ちよさそうに、笑顔をしていました。」

ครูคงได้ยินเสียงฝีเท้าของพวกเรา จึงเปิดประตูก่อนที่จิมจะเคาะ เราทั้งคู่จึงเดินเข้าไปในห้อง ครูจับเราสองคนหันหน้าเข้าหากัน แล้วพูดอย่างยิ้มแย้มว่า

“จิม เธอเป็นเด็กดี เข้าใจสิ่งที่ครูบอกได้เป็นอย่างดี จิมบอกว่าเธอไม่ต้องขอโทษเขาก็ได้จ๊ะ จากนั้นไปขอให้ทั้งสองคนเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันนะจ๊ะ เอ้า จับมือกันเสียสิ”

ขณะที่ผมลังเลเพราะไม่ทันตั้งตัวกับเรื่องนั้น จิมก็คว้ามือผมซึ่งห้อยอยู่ข้างลำตัวขึ้นมาจับอย่างจริงจัง ผมไม่รู้จะแสดงความรู้สึกดีใจอย่างที่สุดนี้เช่นไรดี ทำได้แต่เพียงยิ้มอย่างเขินอายเท่านั้น จิมก็ยิ้มอย่างมีความสุข

โรงเรียนในเรื่อง เชเบกับน้ำเต้า ไม่ได้มีการบรรยายชัดเจนนักเรื่องบรรยากาศการเรียนการสอน แต่เป็นโรงเรียนประถมในต่างจังหวัด และมีการสอนจริยศึกษาที่เข้มงวด ดังที่ผู้เขียนได้บรรยายว่า ครูโกรธจัดคงเป็นเพราะเป็นในชั่วโมงจริยธรรมด้วย ที่เชเบแอบขดน้ำเต้าใต้โต๊ะ ครูมองว่าเขาทำหาย ไม่ให้ความเคารพวิชานี้ด้วย

งานอดิเรก

ตัวละครเอกทั้งสองเรื่องมีงานอดิเรก ที่ทำให้เกิดปัญหาขึ้น แต่ในเรื่ององุ่นหนึ่งพวงนั้นคลี่คลายไปในทางที่ดี ส่วนในเรื่องเชเบกับน้ำเต้า การที่ผู้เขียนจบลงที่น้ำเต้าลูกที่ทำให้เกิดปัญหา กลับมีราคาสูงลิบลัว โดยที่ตัวละครในเรื่องไม่มีใครรู้เลย เป็นการเสียดสีความรู้ความเข้าใจเรื่องน้ำเต้า ที่เป็นที่นิยมสะสมกันทั่วเมืองนี้ นอกจากนี้ยังมี

การพูดถึง น้ำเต้าของบะซิน นักเขียนเอก ที่ผู้คนกล่าวขวัญถึงว่ามีลักษณะงดงาม แต่เซเบกลับคิดว่า เป็นเพียง น้ำเต้าที่มีขนาดใหญ่โตเท่านั้น

มีการสะสมน้ำเต้าในประเทศญี่ปุ่นอย่างแพร่หลาย นับเป็นงานอดิเรกมาตั้งแต่สมัยโบราณ เพราะมีอิทธิพล ด้านความเชื่อต่อชาวญี่ปุ่น

น้ำเต้าถือได้ว่าเป็นของนำโชค ที่เรียกว่า เอ็งจิโมะโนะ (縁起物) ในเอกสารประวัติศาสตร์โบราณ นิฮอน โชะชิ (日本書紀) ค.ศ. 720 ปรากฏคำว่า ฮิสะโกะ (瓢) ซึ่งหมายถึงน้ำเต้า จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ทำให้ทราบว่าน้ำเต้าถูกนำไปใช้สำหรับเก็บเมล็ดธัญพืช โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรใช้เก็บเมล็ดพันธุ์สำคัญ เมื่อเก็บไว้ในนั้นต้นอ่อนจะงอก ถือว่าเป็นโชคดีจะนำพาความสุข ความเจริญรุ่งเรือง ความสมบูรณ์พูนสุขมาให้ น้ำเต้ามีหลายพันธุ์ตั้งแต่ขนาดจิ๋ว (5 ซม.) ถึงขนาดใหญ่มาก (100-150 ซม.) สมัยก่อนน้ำเต้าไม่ใช้รับประทาน ปัจจุบันมีการนำมาทำผักตอง ที่เรียกกันว่า ทสึเคะโมะโนะ (漬物) มีการถือคติเกี่ยวกับจำนวนน้ำเต้าด้วย ถ้ามี 3 ผล ออกเสียงพ้องได้ว่า ซัปเปียวฉิ (三拍子) พรบมือ 3 จังหวะ หมายถึงโชคดี ถ้ามี 6 ผล เรียกว่า มุเปียว (六瓢) เสียงพ้องกับคำว่า มุเปียว (無病 แปลว่า ไม่เจ็บป่วย) ในภาษาญี่ปุ่นมีสำนวนว่า มุเปียวโชะคุไซ (無病息災) หมายถึง ไม่เจ็บป่วยไม่ประสบภัยอันตรายถือเป็นเครื่องรางได้

ประเทศจีนมีความเชื่อว่า การมีเมล็ดมาก และน้ำเต้ารูปทรงคล้ายสระของสตรี หมายถึงการเจริญพันธุ์ มีลูกหลานสืบสกุลมากทำให้วงศ์ตระกูลรุ่งเรือง การค้าขายรุ่งเรือง

ชาวญี่ปุ่นโบราณถือเป็นเครื่องรางที่นำความสุขมาให้ จึงวางหรือแขวนไว้ที่ประตูทางเข้าบ้าน หรือริมหน้าต่าง และยังเชื่อว่าจัดภัยอันตราย สิ่งชั่วร้ายออกไปด้วย ทำให้เรื่องร้ายๆบรรเทาลง น้ำเต้าจะดูดซับพลังงานไม่ดีเข้าไปไว้ในน้ำเต้า ด้วยรูปร่างของน้ำเต้า ทำให้เชื่อว่า เข้าง่ายออกยาก เมื่อพลังงานไม่ดีถูกดูดกลืนเข้าไปภายในน้ำเต้าแล้วจะออกมาไม่ได้

อีกประการหนึ่งคือ รูปร่างกลมมนของน้ำเต้า ทำให้ลดภัยอันตรายที่มาจากเหลี่ยมคมของส่วนอื่นๆของบ้าน เช่น ดันเสา หรือลดแสงสะท้อนที่ส่องเข้ามาในบ้าน เหลี่ยมมุมคมๆหรือแสงที่ส่องเข้ามาจำ่าถือว่า เป็นพลังงานที่ไม่ดี น้ำเต้าจึงช่วยทำหน้าที่ลดพลังงานเหล่านี้ได้ นิยมแขวนไว้ที่เสาที่เป็นเหลี่ยมมุมด้วย

ในอีกด้านหนึ่ง จากรูปร่างลักษณะของน้ำเต้าที่ส่วนล่างแผ่ขยาย เชื่อว่าเป็นที่เก็บพลังหรือขวัญของบ้านไว้ จะนำมาซึ่งโชคลาภ ทรัพย์สินสมบัติ มักตั้งวางประดับไว้ที่ทางเข้าบ้าน และโตะโคะโนะมะ (床の間) (บริเวณที่สำคัญที่สุด เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในบ้าน) ในห้องรับแขก สำหรับผู้ที่ทำการค้า หากวางไว้ที่ประตูหน้าเชื่อว่า น้ำเต้าจะสามารถดึงดูดโชคลาภ ทรัพย์สินที่กำลังจะผ่านเลยไป ให้มาอยู่กับเจ้าของบ้านได้

ในด้านสุขภาพ น้ำเต้าจะช่วยส่งเสริมให้เจ้าของมีสุขภาพดี ทำให้ขวัญของบ้านแข็งแกร่ง ขจัดสิ่งไม่ดีออกไปได้ ใช้เป็นของเสริมฮวงจุ้ยในบ้าน ให้ดูดสิ่งไม่ดีเข้าไปไว้ในน้ำเต้า ในตอนที่ดวงไม่ดีหรือเจ็บป่วยให้วางไว้ใกล้หมอน

ในสมัยก่อนยังนิยมเก็บรักษาไว้ในน้ำเต้า เชื่อว่าจะทำให้การรักษามีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น หากมีลูกหลานที่เจ็บออดๆแอดๆ ให้วางน้ำเต้าไว้ข้างหมอน จะทำให้ฮวงจุ้ยดีขึ้น ถ้าเป็นเด็กผู้ชายให้วางไว้ด้านซ้ายของหมอน ถ้าเป็นเด็กผู้หญิงให้วางไว้ด้านขวาของหมอน

ปรากฏน้ำเต้าในตำนานเทพเจ้าด้วย กล่าวคือ ในประเทศจีนมีความเชื่อว่าในลูกน้ำเต้ามีวิญญาณสิงสถิตย์อยู่ ภายในนั้นเป็นโลกอีกโลกหนึ่ง เป็นจักรวาลที่เต็มไปด้วยเรื่องราวต่างๆ มีตำนานน้ำเต้าที่ทำหน้าที่เหมือนเรือโนอาห์ คือเรื่องราวน้ำท่วมโลก

เรื่องมีอยู่ว่า วันหนึ่งชายคนหนึ่งทำงานในไร่มาได้เงินเสียงฟ้าร้องมาแต่ไกลเขาจึงบอกให้ลูกชายและลูกสาวไปหลบในบ้าน ส่วนตัวเองซ่อนตัวเพื่อรอรับเทพสายฟ้า เมื่อจับได้แล้วจึงเอาใส่กรงไว้ ชายคนนั้นตั้งใจจะดองเทพสายฟ้า เขาจึงออกไปตลาดเพื่อซื้อเครื่องปรุงรสที่จะใช้ดอง เขากำชับลูกชายลูกสาวว่า อย่าให้ข้าวให้น้ำแก่เทพสายฟ้าเป็นอันขาด แต่เด็กทั้งสองเกิดสงสัยจึงให้น้ำแก่เทพสายฟ้าเพื่อต้ม เมื่อได้ต้มน้ำเทพสายฟ้ามีพลังขึ้นมากแหกกรงเหล็กออกมา และได้มอบฟัน 1 ซี่ให้เด็กเพื่อเป็นการตอบแทน เด็กทั้งสองได้นำฟันไปฝังไว้ในดิน ทันใดนั้นก็มีต้นอ่อนงอกออกมา ดอกไม้บาน และมีผลน้ำเต้า และแล้วก็มีฝนตกหนักเกิดน้ำท่วม ชายผู้พอกกลับมาจากตลาด ได้บอกให้ลูกๆเข้าไปซ่อนในลูกน้ำเต้า ส่วนตัวเองขึ้นเรือ น้ำท่วมอย่างหนักจนจักรวาลแปรไปทั่ว น้ำท่วมสูงจนซัดเรือที่ชายคนนั้นนั่งอยู่จนลอยไปถึงสวรรค์ เขาได้ร้องขอจักรพรรดิแห่งสวรรค์ให้ช่วยระงับน้ำท่วมครั้งนี้ จักรพรรดิแห่งสวรรค์จึงบัญชาให้เทพแห่งน้ำหยุดน้ำท่วม น้ำจึงลดลงแต่เรือที่ชายผู้นั้นนั่งมาเสียหลักตอนน้ำลดหล่นลงมากระแทกกับแผ่นดิน ทำให้เขาเสียชีวิต ผู้คนอื่นๆก็ล้มตายในอุทกภัยครั้งนี้ มีรอดอยู่เพียงสองคนคือเด็กที่ซ่อนอยู่ในน้ำเต้า เด็กทั้งสองได้กลายเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ในเวลาต่อมา

น้ำเต้าในบันทึกประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น นิฮนโชจิ (日本書紀) กล่าวไว้ว่า ในสมัยที่จักรพรรดินินโตะซุ (仁德天皇) ขึ้นครองราชย์ปีที่ 11 (ราวค.ศ. 323) มีการสร้างเขื่อนตามแนวแม่น้ำโยะโคะ (淀川) ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศญี่ปุ่น ชื่อมันตะโนะทสึสึมิ (茨田堤) (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ของจังหวัด โอซากา) แต่ทว่าการก่อสร้างไม่ราบรื่น น้ำในแม่น้ำมักเอ่อท่วมทำให้การก่อสร้างไม่เสร็จสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมี 2 แห่งที่เป็นปัญหา

จักรพรรดินินโตะซุซึ่งกังวลมากเรื่องการก่อสร้าง คินหนึ่งได้ฝันเห็นเทพเจ้าซึ่งมาบอกว่าต้องสังเวยชีวิตคนสองคนต่อเทพแห่งแม่น้ำ เขื่อนนั้นจึงจะสร้างเสร็จ คนสองคนนี้มีชื่อว่า โคะวะคุบิ (強頸) และ มันตะมูระจิ โคะโรโมะโนะโซะ (茨田連杉子) เมื่อถูกเรียกตัวมา โคะวะคุบิเอาแต่ร้องไห้ร้องไห้จนถูกจับฝังลงไปกับต้นเสา แต่โคะโรโมะโนะโซะเป็นคนฉลาด จึงตะโกนขึ้นว่า ถ้าท่านเป็นเทพแห่งแม่น้ำตัวจริงจงทำให้น้ำเต้าซึ่งข้าพเจ้าจะโยนลงไปที่ จมลงสู่ก้นแม่น้ำ ถ้าทำไม่ได้แสดงว่าท่านเป็นตัวปลอม เมื่อน้ำเต้าถูกขว้างลงไปในแม่น้ำ ก็ลอยอยู่บนผิวน้ำ โคะโรโมะโนะโซะ รอดตัวไม่ต้องถูกฝังทั้งเป็นลงไปกับต้นเสาของเขื่อน เขื่อนนั้นในที่สุดก็สร้างไม่สำเร็จ

(<http://www.city.neyagawa.osaka.jp/>)

นอกจากนี้ยังมีตำนานเกี่ยวกับความเชื่อที่ว่า ถ้าแขวนน้ำเต้าเอาไว้ที่เอว จะช่วยให้ไม่จมน้ำ เรื่องเล่าสมัยโบราณเกี่ยวกับน้ำเต้า มีเป็นจำนวนมาก

จะเห็นได้ว่าชาวญี่ปุ่นมีความผูกพันกับน้ำเต้ามาตั้งแต่สมัยโบราณ ในวรรณกรรมเรื่องนี้ ผู้เขียนต้องการแสดงความหลงใหลการสะสมน้ำเต้าของผู้คนในต่างจังหวัด ในขณะที่บ้านเมืองกำลังจริงจังกับการปฏิรูปประเทศ และอยู่ในภาวะสงครามญี่ปุ่น-จีน (ค.ศ. 1894-1895) และญี่ปุ่น-รัสเซีย (ค.ศ. 1904 -1905)

การที่ผู้ประพันธ์เขียนเส้นทางของน้ำเต้าให้เหนือความคาดหมาย คือมีราคาสูงขึ้นมากหลังจากถูกพรากไปจากเขเบะนั้น ยิ่งเป็นการย้ำว่า การตัดสินใจของผู้ใหญ่ผิดพลาดอย่างยิ่ง น้ำเต้าธรรมดาที่เขเบซื้อมาในราคา 10 เซน ซึ่งเป็นอัตราเพียง 1 ใน 10 ของเงิน กลับมีราคาสูงขึ้นถึง 50 เยน และ 600 เยนตามลำดับ (เงิน 600 เยนในสมัยไทโชปีที่ 2 ซึ่งตรงกับค.ศ. 1913 ที่ประพันธ์เรื่องสั้นเรื่องนี้ จะมีมูลค่าในปี ค.ศ. 2016 เป็นเงิน 1,628,584 เยน คำนวณโดยหลัก GDP Deflator เป็น 2714.31เท่า (<https://yaruzou.net/historical-prices-1932>)

ครู ในเรื่องเซเบกับน้ำเต้า มิได้ชื่นชมความคลั่งไคล้การสะสมน้ำเต้าของคนในท้องถิ่นเลย ภาพของครู เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมแบบมาตรฐานของญี่ปุ่น คือลัทธิบูชิโด ที่บรรยายไว้ในเรื่องว่าครูนิยมชมชอบบูชิโด นอกจากนี้ครูยังชอบการฟังการขับลำนำ มีนักขับลำนำผู้นั้นจริงในประเทศญี่ปุ่นในสมัยนั้น ผู้ซึ่งได้รับความนิยม

มาก หากแต่ผู้คนในชนบทกลับไม่ให้ความสนใจ ตามที่บรรยายไว้ในเรื่องสั้นว่า ไม่มีใครไปชม แต่ครูไปหลายครั้งต่อสัปดาห์ นักขับลำนำนั้้นคือ คุโมะอะมะง

วิกฤตและการแก้ไข

ปัญหาของ “ผม” ในเรื่ององุ่นหนึ่งพวง คือ การขโมยสี 2 แห่งของเพื่อน เพราะอยากได้สีที่สวยงามจนระบายน้ำทะเล และเรือ ได้เหมือนกับที่เห็นจากทีวีทัศน์ ในที่สุดครูต้องเข้ามาช่วยแก้ปัญหา การแก้ปัญหามันของครูเป็นไปอย่างเข้าใจเด็กๆ เมื่อเด็กเข้าใจเองแล้วว่าผิด ก็ไม่มีการลงโทษอื่นๆ แต่ขอให้พยายามกลับเข้ามาในสังคมให้ได้ ส่วนจิม ผู้เสียหาย ครูชมเชยที่เขาเป็นคนที่เข้าใจการให้อภัย

ปัญหาของเซเบคือ การนำน้ำเต้าที่รัก ไปขุดในชั้นเรียน ครูเป็นคนตัดสินความผิดนี้โดยการลงโทษ ธิบ น้ำเต้า และพ่อก็ตัดสินโดยการทำลายน้ำเต้าที่เซเบสะสมจนหมด โดยไม่มีการซักถามความคิดเห็น ความรู้สึกใดๆ จากเซเบ เขาเป็นเด็กที่ไม่มีทางสู้กับการตัดสินโดยผู้ใหญ่เลย และยังถูกครูดรหว่านว่าเป็นเด็กที่ไม่มีอนาคต แต่เซเบหาทางออกให้กับตนเองได้ คือการหาสิ่งที่ชอบใหม่ คือการวาดภาพ ซึ่งอีกไม่นานพ่อก็คงจะมาดูดาเรื่องนี้อีก

เรื่องสั้นทั้งสองเรื่องนี้มีวิธีการแก้ปัญหาต่างกัน ความผิดของการขุดน้ำเต้าในชั้นเรียนอาจจะไม่รุนแรงเท่ากับการขโมยสีของเพื่อน แต่เมื่อครู หรือผู้ใหญ่ทั้งสองเรื่องนี้ต่างกัน จึงให้ผลลัพธ์ที่ต่างกัน อาจจะเปรียบเทียบการให้การศึกษาชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนแบบคริสต์ ที่มีการให้การศึกษาและอบรมเด็กๆด้วยความเข้าใจและส่งเสริมด้านดีของเด็ก กับโรงเรียนประถมศึกษาแบบปกติของญี่ปุ่นที่เข้มงวดกับเด็ก เน้นการรักษากฎระเบียบอย่างเคร่งครัด เพื่อให้มีแนวคิดไปในทางเดียวกัน และครูมีอำนาจเด็ดขาด เป็นต้น

ประเด็นด้านการศึกษาในวรรณกรรม

องุ่นหนึ่งพวง

เรื่ององุ่นหนึ่งพวงนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับเรื่อง เซเบกับน้ำเต้าแล้วจะเห็นได้ว่าเรื่องคลี่คลายลงด้วยดี หากแต่ความเข้มข้นนั้นคงน้อยกว่า หากกล่าวถึงประเด็นของการศึกษา เห็นได้ชัดว่า การศึกษาในโรงเรียนที่มีการให้การศึกษาอบรมตามแบบตะวันตก มีครูเป็นชาวต่างประเทศ มีความเข้าใจเด็กนักเรียนมาก อะริชิมะ ทะเคะโอะ ผู้เขียนเป็นคริสตศาสนิกชน เกิดปลายสมัยเมจิ และมีชีวิตอยู่ในสมัยไทโช ในครอบครัวที่มั่งคั่งในกรุงโตเกียว สมัยเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนมิชชันนารี ที่โยโกฮามา ตามที่ได้กล่าวข้างต้น สำเร็จการศึกษาปริญญาโทจากสหรัฐอเมริกา ในช่วงเวลาของเรื่องสั้นนี้ เป็นช่วงเวลาที่ประเทศญี่ปุ่นกำลังมีการปฏิรูปการศึกษาให้เป็นแบบตะวันตก แต่ยังคงเคร่งครัดในการเรียนการสอนจริยธรรม และครูมีอำนาจที่สุดในชั้นเรียน บรรยาการศึกษาอบรมในโรงเรียนของ “ผม” ในเรื่ององุ่นหนึ่งพวงกลับแตกต่างโดยสิ้นเชิง หากพิจารณาความถูกต้องในแง่ของจริยธรรมที่เคร่งครัดกันในการอบรมเยาวชนแล้ว “ผม” คงจะต้องถูกลงโทษ แต่วิธีการของโรงเรียนแบบตะวันตกไม่ทำเช่นนั้น

เซเบกับน้ำเต้า

เรื่องเซเบกับน้ำเต้านี้ เขียนเสียดสีสังคมโดยเฉพาะเรื่องการศึกษาอย่างชัดเจน เรื่องราวเกิดขึ้นในปลายสมัยเมจิต่อกับสมัยไทโช จากการปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ ได้กำหนดให้มีการเรียนการสอนจริยศึกษาตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา มีโรงเรียนฝึกหัดครู ให้เป็นผู้เคร่งครัดต่อระเบียบวินัย และอบรมกล่อมเกลาร่างกายให้เชื่อฟังสิ่งที่ผู้ใหญ่และรัฐบาลกำหนด มีการฝึกฝนควบคุมตนเอง ตัวละครครูในเรื่องนี้ เป็นผู้มีอำนาจเหนือประชาชนในท้องถิ่น เขา

ยังแสดงออกถึงการเหยียดหยาม การสะสมน้ำเต้าซึ่งเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น เขาเลื่อมใสลัทธิบูชิโดซึ่งคือลัทธินักรบ
ชนชั้นนำในอดีต เป็นตัวแทนของคุณธรรม วินัย ความซื่อสัตย์จงรักภักดี เสียสละและเกียรติยศ ซึ่งมีส่วนประกอบ
ของลัทธิขงจื้อ ที่เคยนำมาใช้ควบคุมการศึกษาในสมัยโทกูงาวะ ครูเป็นผู้ที่ถูกหล่อหลอมจากส่วนกลาง และแปลก
แยกขัดแย้งกับท้องถิ่นมาก เช่นเดียวกับในสังคมสมัยนั้น ที่ได้กล่าวแล้วว่า ผู้คนในชนบทต่อต้านการศึกษา รู้สึกว่า
ถูกบังคับเพราะไม่คิดว่าจำเป็นในการดำรงชีวิตเท่าใดนัก อีกประเด็นหนึ่งคือช่องว่างระหว่างสังคมเมืองและชนบท
ในสมัยไทโช ดังที่จะกล่าวในส่วนของบริษัททางสังคมต่อไป

การที่ผู้เขียนเขียนให้เซเบแอบซ์น้ำเต้าได้ไต่ะ “และเนื่องจากในช่วงโมงจริยธรรมด้วย ครูจึงโกรธจัด” 「修
身の時間だっただけに教員は一層怒った。」 แสดงให้เห็นว่าต้องการชี้ว่ามีเด็กที่ทำลายอำนาจรัฐซึ่งมีตัวแทน
เป็นครู โดยเห็นว่าจริยศึกษาที่รัฐบาลกำลังกวัดขันให้เรียนอย่างเอาเป็นเอาตายนี้ เด็กไม่เข้าใจ และไม่ได้ซาบซึ้งเลย
โดยเฉพาะเซเบ และการแอบซ์น้ำเต้าอาจแสดงถึงการต่อต้านที่แฝงอยู่ เพียงแต่มีได้แสดงออกมาให้เห็นโดยตรง

เซเบ เป็นตัวละครที่มีค่านิยมของตัวเอง ไม่ทำตามที่สังคมกำหนด ความนิยมน้ำเต้าบะคิน สะท้อนให้เห็นสิ่ง
ที่ผู้ใหญ่นิยม แต่เซเบไม่สนใจ เขาบอกว่ามันก็แค่ใหญ่ เป็นการทำลายค่านิยมของคนในสังคม เขากล้าพูดออกมา
ตรงๆทั้งๆที่ยังเป็นเด็กที่มีอายุเพียงสิบสองสิบสามปี การเขียนเช่นนี้เป็นการเสียดสีสังคม วิธีการประเมินค่าของ
สะสมของผู้ใหญ่ บางครั้งน่าสงสัย แต่ทุกคนกลับยอมรับ โดยไม่คิดโต้แย้งใดๆ อย่างเช่นพ่อและเขทที่ไม่มีความ
เข้าใจศิลปะเพียงแต่ชื่นชมตามการประเมินค่าของสังคม นี่เป็นวิธีคิดของคนส่วนใหญ่ในสังคม เซเบซึ่งเป็นเด็กชั้น
ประถมศึกษา ไม่สนใจเกณฑ์การตัดสินความงามแบบนี้ เขามีวิธีการประเมินค่าที่เขากำหนดขึ้นเอง เซเบยอมสยบ
ให้แก่อำนาจของผู้ใหญ่ เขารู้วิธีการเอาตัวรอดจากอันตราย ในสมัยนั้นครูคืออำนาจเด็ดขาด พ่อแม่ก็ยอมเชื่อฟังครู
ในนิยายเรื่องนี้ครูใช้อำนาจเต็มที่ การหาทางออกใหม่ของเซเบ โดยที่ไม่คร่ำครวญกับการสูญเสียสิ่งที่ตนรัก
สามารถพบทางออกที่ผลิตเพลินได้ใหม่ คือการวาดภาพ กล่าวได้ว่าเป็นการมองโลกแบบลัทธิอุดมคติ

(理想主義) ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของกลุ่มวรรณกรรม ชิระกะบะ ซึ่งชิงะ นะโอะยะะ ผู้ประพันธ์เซเบกับน้ำเต้า
สังกัดอยู่ ภายหลังจากน้ำเต้านั้นได้รับการประเมินค่าสูงมาก ทั้งเขาและคนรอบข้างไม่อาจรู้ เพราะผู้เขียนต้องการ
เช่นนั้น สื่อให้เห็นการปิดกั้น การควบคุมต่างๆที่รัฐบาลกำหนด เสียดสีให้เห็นว่าในสังคมที่ตัดสินผู้คนและหลายสิ่ง
ด้วยเกณฑ์ที่ฝ่ายตนกำหนดโดยที่ไม่อาจรู้เลยว่าที่ได้ทำไปนั้นเป็นการตัดสินใจที่ผิด และยังคงยึดมั่นในความคิดของ
ตนเองว่าถูกต้องเสมอ ไม่คิดจะเปลี่ยนแปลงตลอดไปเช่นเดียวกับการบังคับเด็กและเยาวชนโดยผ่านทางหลักสูตร
กระบวนการของการเรียนการสอน เป็นต้น ที่ต้องการควบคุมความประพฤติ เพื่อหล่อหลอมคนให้รับใช้ชาติใน
อนาคต ตามแบบที่รัฐบาลต้องการ

บทที่ 3

บริบทด้านการศึกษา

ประเด็นด้านการศึกษาในวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง ได้กล่าวแล้วในส่วนท้ายของบทที่ 2 ในบทที่ 3 นี้ จะกล่าวถึงบริบทด้านการศึกษาในสมัยนั้น

งานวิจัยนี้ศึกษาบริบทด้านการศึกษาของญี่ปุ่นในขอบเขตของช่วงการปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ จนถึงสิ้นสุดสมัยไทโช ซึ่งเป็นระยะเวลาเดียวกับที่เรื่องสั้นทั้งสองนี้ถูกประพันธ์ขึ้น อย่างไรก็ตาม ก่อนถึงช่วงปฏิรูปการศึกษาให้เป็นแบบตะวันตก ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงสำคัญต่อระบบการศึกษาของญี่ปุ่น ได้มีความเปลี่ยนแปลงในด้านการศึกษาของประชาชนเกิดขึ้นก่อนแล้วในสมัยรัฐบาลทหารโทกูงาวะ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

การศึกษาในสมัยโทกูงาวะ ก่อนการปฏิรูปการศึกษาเมจิ

กล่าวกันว่ารากฐานการศึกษาสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในสมัยปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยรัฐบาลทหารโทกูงาวะ (คศ..1603-1868) ซึ่งให้ความสำคัญต่อการศึกษาและวิทยาการมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาปรัชญาขงจื้อ รัฐบาลได้นำมาปรับใช้เป็นแนวทางในการกำหนดหลักจริยธรรมของนักรบ โดยผสมผสานกับวิถีปฏิบัติโบราณที่มีมาของญี่ปุ่น ปรัชญาขงจื้อที่นำมาใช้ เป็นของ ชูจิ (朱熹) หรือ (朱子) (ค.ศ. 1130 -1200) ซึ่งเป็นนักปรัชญาลัทธิขงจื้อในสมัยราชวงศ์ซ่ง เขาเป็นนักวิชาการที่สอนอย่างมีหลักการและสมเหตุสมผลที่สุด เขาได้เขียนตำราอธิบายคำสอนของขงจื้อไว้ ซึ่งต่อมาเป็นพื้นฐานของระบบราชการจีนและรัฐบาลมานานกว่า 700 ปี

คำสอนของชูจินั้นเป็นคำสอนที่ยึดหลักเหตุผลเป็นใหญ่ จึงสนับสนุนให้มีการสืบสาวราวเรื่องเกี่ยวกับสิ่งต่างๆให้ถ่องแท้ทั้งสังคมและการเมือง เพราะการศึกษาด้วยความสนใจ เข้าใจและเห็นใจเท่านั้นจะทำให้ผู้ศึกษามีความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ของจักรวาล และความเข้าใจโดยถ่องแท้นี้จะทำให้นักศึกษามีคุณธรรม สามารถเข้าใจถึงวิถีทาง อันเป็นความแท้จริงและสูงส่งของลัทธิขงจื้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ค่านิยมของสังคม จะต้องประกอบไปด้วยหลักศีลธรรมของความเป็นสุภาพบุรุษ หรือ ผู้ดี โดยยึดหลัก 5 ประการคือ ความซื่อสัตย์ ยุติธรรม ความจงรักภักดี ความเห็นอกเห็นใจ และความรัก นอกจากนี้ ลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นของลัทธิขงจื้อคือ ความสำนึกในความสำคัญของสังคมมนุษย์ มีการยอมรับว่าลักษณะพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งของสังคมก็คือ ความไม่เท่าเทียมกันของมนุษย์ เช่น ความไม่เท่ากันของผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครอง เป็นต้น ดังนั้นลัทธิขงจื้อจึงกำหนดรูปความสัมพันธ์ที่จะต้องมีต่อกันอันเป็นวิถีทางที่จะทำให้สังคมมีความสุขได้ เช่นผู้ปกครองจะมีความเมตตา กรุณาต่อผู้อยู่ใต้การปกครอง และผู้อยู่ใต้การปกครองก็ต้องให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่ แนวความคิดนี้เป็นที่สนใจของผู้นำญี่ปุ่นในสังคมฟิวดัลที่มีโครงสร้างของสังคมที่มีความลดหลั่นกันมาก ในคริสต์ศตวรรษที่ 11

เมื่อคำสั่งสอนของสำนักชูจิ เน้นคุณธรรมของความเคารพเชื่อฟัง ก็ทำให้ฐานะของผู้นำมั่นคง แต่แนวความคิดทางการศึกษา ซึ่งขึ้นอยู่กับจริยธรรมในลัทธิขงจื้อ ได้ทำให้ขอบเขตของการศึกษาถูกจำกัดลงอย่างมาก เนื่องจากความเชื่อที่ว่าสังคมที่ดีเป็นสังคมในอดีตที่ผ่านมาแล้ว ทำให้ขาดความคิดริเริ่มทางการเมือง ทำให้มีการหันไปหาแนวทางประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวาง ทั้งประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นและประวัติศาสตร์จีน ในที่สุดก็เกิดมีผลงานของนักคิดนักเขียนต่างๆ ที่ท้าทายความเป็นผู้นำของโชกุนขึ้น (เพ็ญศรี กาญจน์มัย, 2538, หน้า 42-43)

ในเวลาต่อมาเมื่อมีกระแสการฟื้นฟูเรื่องราวของญี่ปุ่นโบราณ ไม่ว่าจะเป็นการยกวรรณคดีญี่ปุ่นโบราณอย่างตำนานเทพเจ้า โคะจิจิ (古事記) หรือรวมบทกลอนโบราณ มัณโยชู (万葉集) เป็นต้น ขึ้นมาศึกษา

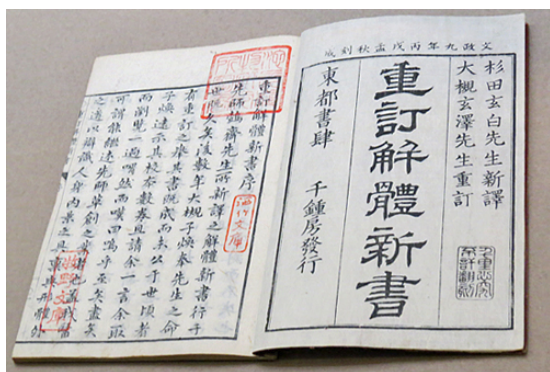
เพื่อเชิดชูรากเหง้าความเป็นญี่ปุ่น ทำให้มีการฟื้นฟูลัทธิชินโต ที่เน้นความเป็นญี่ปุ่น ความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิ และการเป็นเชื้อสายเดียวกันของชาวญี่ปุ่น ทำให้มีการต่อต้านสิ่งที่เป็นอิทธิพลจากต่างชาติอย่างลัทธิขงจื้อ ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์

อย่างไรก็ตาม หลังจากปิดประเทศมาเป็นเวลา 80 ปี ผู้นำรัฐบาลทหารเข้มงวดเรื่องการติดต่อกับต่างชาติมาก หากแต่การแสวงหาความรู้แบบของสำนักชูสียงดำเนินต่อไป การพิจารณาค้นคว้าเรื่องราวต่างๆให้ถ่องแท้ ทำให้เกิดการศึกษาวិทยาศาสตร์ธรรมชาติขึ้น เกิดความสนใจในวิชาการแพทย์แบบตะวันตก ดาราศาสตร์ และวิทยาศาสตร์กายภาพอื่นๆอีกด้วย เกิดฮอลันดาศึกษา (蘭学) เพราะญี่ปุ่นเปิดช่องทางไว้เล็กน้อยในการติดต่อกับชาวฮอลันดา ทางเมืองท่านางาซากิ นี่จึงเป็นช่องทางในการเรียนรู้ศิลปะวิทยาการของชาวตะวันตกผ่านทางชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อ ตั้งแต่ในช่วงกลางถึงปลายสมัยเอโดะ รัฐบาลโชกุนก็ตระหนักถึงความสำคัญในการเรียนรู้วิทยาการตะวันตก จึงมีการก่อตั้งสถาบันการแปลหนังสือตะวันตกขึ้นด้วย นักแปลและนักฮอลันดาศึกษาที่มีชื่อเสียงได้แก่ โอทสึชิ เก็นตะซุ (大槻 玄沢) (ค.ศ.1757-1827)

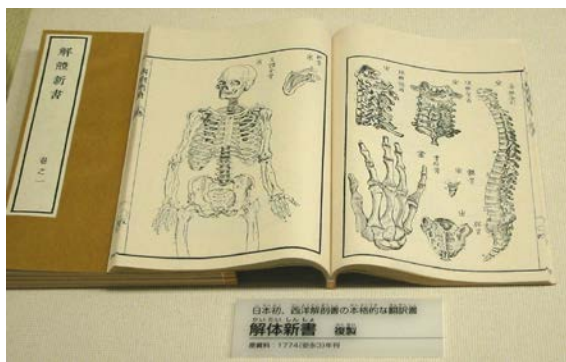
โอทสึชิ เก็นตะซุ

ที่มา : <https://ja.wikipedia.org/wiki/大槻玄沢>

หนังสือเกี่ยวกับฮอลันดาศึกษา

ที่มา : <https://blog.goo.ne.jp/usuaomidori/e/52b52970dc0fd3e4b88d674f7a1bdf2b>

หนังสือทางการแพทย์ ฮอลันดาศึกษา

ที่มา : https://commons.wikimedia.org/wiki/File:First_Japanese_treatise_on_Western_anatomy.jpg

การศึกษาในสมัยนั้นแบ่งได้ตามชนชั้น เนื่องจากเป็นยุคที่มีระบบชนชั้นโดยแบ่งได้ดังนี้

1) การศึกษาสำหรับขุนนาง มีการก่อตั้งโรงเรียนสำหรับบุตรหลานขุนนางในราชสำนัก ที่เกียวโต ชื่อกักคุชูอิน ในปีค.ศ. 1842-1868 ภายหลังได้เปลี่ยนชื่อให้ไม่ซ้ำซ้อนกับสถานศึกษาของราชวงศ์ที่ใช้ชื่อกักคุชูอินเช่นกัน โดยเปลี่ยนชื่อไปชื่อว่า เกียวโตกักคุชูอิน (京都学習院) การศึกษาที่เน้นทางด้านคำสอนของขงจื๊อ ผสมผสานกับการศึกษาเรื่องราวของญี่ปุ่นโบราณ ที่เรียกว่า วะงะซุ (和学) หรือ โคะคุงะซุ (国学) ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่ามีการเริ่มศึกษาเรื่องราวของประเทศญี่ปุ่นโบราณขึ้นในช่วงนี้ จึงได้รับความสนใจนำมาศึกษาในโรงเรียนด้วย

2) การศึกษาสำหรับชามูไร มีการก่อตั้งโรงเรียนประจำแคว้น ที่เรียกว่า ฮังโค (藩校) ศึกษาหลักวิชาขงจื๊อ และศิลปะการสู้รบ ชามูไรในสมัยกลาง คือยุคก่อนหน้านั้นเรียนรู้ศิลปะวิทยาการที่วัดโดยมีพระเป็นผู้สอน เมื่อถึงสมัยเอโดะ ได้รับการศึกษาที่ควบคุมโดยแคว้น มีครูผู้สอนที่เป็นนักวิชาการด้านขงจื๊อ ภายหลัง ตั้งแต่ช่วงกลางของสมัยเอโดะ ฮังโคได้ขยายวงกว้างขึ้น แคว้นเล็กๆก็ก่อตั้งโรงเรียนฮังโคขึ้นเช่นกัน มีจำนวนรวมสูงถึง สองร้อยกว่าโรงเรียนทั่วประเทศ

3) รัฐบาลทหารได้ก่อตั้งโรงเรียนโชเฮโค (昌平黌) หรือที่เรียกอย่างเป็นทางการว่า โชเฮสะกะกัคคุมอนโจะ (昌平坂学問所) ตั้งอยู่ที่ศาลเจ้ายุซิมะในเขตคันดะ กรุงโตเกียว ชื่อศาลเจ้ายุซิมะ (湯島聖堂) ซึ่งมีอาณาบริเวณกว้างขวาง มีอาคารเรียนใหญ่ มีที่พักครู และที่พักนักเรียน กล่าวกันว่าเป็นสถานศึกษาที่ใหญ่ที่สุดในเวลานั้น และรับเฉพาะผู้ที่ได้รับการคัดเลือกในวงจำกัดเท่านั้น ในช่วงแรก โชเฮโค ซึ่งก่อตั้งในปีค.ศ. 1790 นั้นได้ดำเนินการแบบกึ่งรัฐกึ่งเอกชน มีตระกูลริน (林家) ซึ่งเป็นนักวิชาการด้านขงจื๊อเป็นผู้อำนวยการ ต่อมาในปีค.ศ. 1797 รัฐบาลได้ควบคุมการเรียนการสอนโดยตรง และดำเนินมาจนกระทั่งถึงยุคปฏิรูปประเทศสมัยเมจิในปีค.ศ. 1868 การศึกษาแบบโชเฮโคนี้ได้ใช้เป็นต้นแบบของโรงเรียนที่ดำเนินการโดยแคว้นต่างๆ คือฮังโค เป็นการศึกษาของลูกหลานชามูไร ผู้ที่จบการศึกษาจากโชเฮโคมักจะได้เป็นอาจารย์ประจำตามโรงเรียนของแคว้นต่างๆ และแคว้นต่างๆก็จะคัดเลือกผู้มีความสามารถสูงมาเข้าเรียนที่โชเฮโค ซึ่งต่อมาจะถูกคัดเลือกไปศึกษาต่อที่ต่างประเทศ นับเป็นคนระดับหัวกะทิในเวลานั้น

บรรยากาศในการเรียนที่โซเฮโค

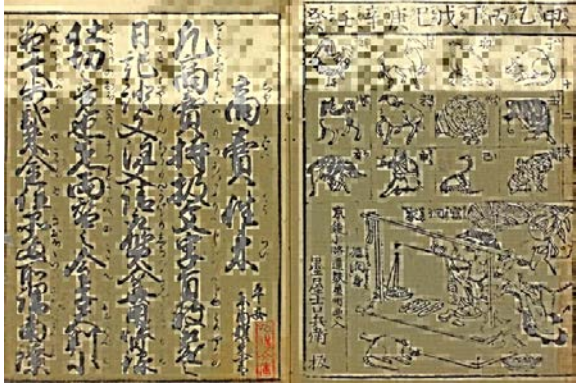
ที่มา : <https://wako226.exblog.jp/15448156/>

โซเฮชะกะกัคคุมนโจะ ที่ศาลเจ้ายุซิมะ

ที่มา : <http://livedoor.blogimg.jp/henky/imgs/d/7/d7d9ab89.jpg>

4) การศึกษาในสมัยโทกูงาวะ มิได้จำกัดอยู่ในวงของชนชั้นนักรบเท่านั้น ยังกระจายไปในหมู่สามัญชน โดยมีโรงเรียนเอกชนที่เรียกว่า เทะระโกะยะ (寺子屋) เกิดขึ้นมากมาย เทะระโกะยะ มีความหมายคล้ายโรงเรียน วัด เทะระ แปลว่าวัด หากแต่สถานที่เรียนนั้นมีใช้วัดแต่อย่างเดียว ยังรวมไปถึงบ้านคนทั่วไป ในยุคนั้นพ่อค้ามีกำลังทางเศรษฐกิจมาก จึงมีส่วนเป็นอย่างยิ่งที่ทำให้สังคมเข้มแข็ง รวมไปถึงทางด้านวิชาความรู้ด้วย เทะระโกะยะ นั้นเป็นที่นิยมแพร่หลายเพราะประชาชนเฝ้านี้จะให้บุตรหลานได้รับการศึกษา ผู้ที่รับหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้นี้ได้แก่พระหรือชาโมไร วิชาที่สอนที่นี้คือ การเขียน การคำนวณด้วยลูกคิด ศีลธรรม ซึ่งมีทั้งขงจื้อและพุทธ และศึกษาดำรา โอไรโมะโนะ (往来物) ซึ่งเป็นตำราเรียนเล่มแรก ตำรานี้เกิดขึ้น ตั้งแต่สมัยเออัน สืบเนื่องไปถึงสมัยเมจิ แต่โอไรโมะโนะของแต่ละยุคสมัยแตกต่างกัน ในสมัยเอโดะ มีหลายชนิด เช่นตำราสำหรับการค้า โชโบโอไร (商売往来) ตำราสำหรับชาวนา เฮียะคุโชโอไร (百姓往来) ตำราสำหรับช่าง โชะคุนินโอไร (職人往来) เป็นต้น

โอโรโมะโนะ ในสมัยเอโดะ

ที่มา : https://edo-g.com/blog/2016/03/terakoya.html/terakoya12_m

ในสมัยนี้มีวิทยาการด้านการพิมพ์เข้ามาด้วย จึงทำให้การถ่ายทอดความรู้แพร่หลายได้อย่างกว้างขวางขึ้น เชื่อกันว่ามีราว 10,000 แห่งเกิดขึ้นกลางศตวรรษที่ 19 จึงมีการประมาณกันว่าในทศวรรษ 1860 นั้น ชายชาวญี่ปุ่นรู้หนังสือประมาณร้อยละ 40-50 และหญิงร้อยละ 15 ในอัตราดังกล่าวนี้นับว่าการรู้หนังสือของชาวญี่ปุ่นทัดเทียมกับชาวอังกฤษและดีกว่าหลายประเทศในยุโรปในสมัยเดียวกัน (เพ็ญศรี กาญจนมัย, 2538, หน้า 46)

โรงเรียน เทะระโกะยะ

ที่มา : <https://mag.japaaan.com/archives/57474>

ในยุครัฐบาลทหารโทกูงาวะ นั้น สังคมญี่ปุ่นมีโครงสร้างแบบสังคมศักดินา ประกอบไปด้วยชนชั้นต่างๆ 4 ชนชั้นคือ นักรบ ชานา ช่างฝีมือ และ พ่อค้า มีช่วงเวลาปิดประเทศถึง 200 กว่าปี (ค.ศ.1637-1854) นับว่าเป็นช่วงเวลาที่สงบสุข มีการติดต่อกับชาติตะวันตกเพียงเล็กน้อย ช่างฝีมือได้พัฒนางานในศาสตร์ของตนเองให้ดียิ่งขึ้น จนภายหลังงานฝีมือของชาวญี่ปุ่นเป็นที่ยอมรับไปทั่วโลก และพ่อค้าก็ได้วางรากฐานเศรษฐกิจ ความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมาก่อร่างขึ้นในสมัยนี้ และที่สำคัญคือรัฐบาลโทกูงาวะ ส่งเสริมการศึกษาของประชาชน นับเป็นการวางรากฐานการศึกษาของญี่ปุ่นอย่างเป็นระบบและทั่วถึงทุกชนชั้น เมื่อยุครัฐบาลทหารสิ้นสุดลงก็ถึงยุคของการปฏิรูปประเทศให้เป็นแบบตะวันตกในสมัยเมจิ ซึ่งมีนโยบายเกี่ยวกับการศึกษาที่เด่นชัดขึ้น แต่สามารถกล่าวได้ว่ารากฐานของการพัฒนาการศึกษาให้เป็นแบบสมัยใหม่นั้นได้รับอานิสงส์จากการส่งเสริมการเรียนรู้ให้ประชาชนในจากในสมัยรัฐบาลทหารโทกูงาวะ

การปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ

การพัฒนาการศึกษาของสมัยเมจิตอนต้น รัฐบาลเมจิได้กำหนดไว้ในสัตยาธิษฐาน ที่เรียกว่าโกะคะโจ โนะโกะเซมอน 五箇条の御誓文 (6 เมษายน ค.ศ. 1868) ข้อที่ 5 ที่ว่า 「 智識ヲ世界ニ求メ大ニ皇基ヲ振起スヘシ」 (<http://www.meijijingu.or.jp/about/3-3.html>) หมายถึง ญี่ปุ่นจะต้องสร้างชาติด้วยการแสวงหาความรู้และความเฉลียวฉลาดจากทั่วโลก เน้นความสำคัญของการส่งคณะทูตและนักศึกษาไปศึกษาวิทยาการตะวันตก ในช่วงปี 1871-1873 นับเป็นการยุติปรัชญาการศึกษาดั้งเดิมที่ให้การศึกษารับรู้เรื่องของพวกเขาเท่านั้น ปรัชญาการศึกษาใหม่นี้เป็นผลมาจากบรรยากาศทางสังคมของพวกปัญญาชนในสมัย บุมเม โคกะ (文明開化) หรือการเปิดรับรู้การเรียนรู้อารยธรรม ผู้นำขบวนการศึกษาแผนใหม่ก็คือ ฟุคุซะวะ ยูคิจิ (福澤諭吉) (ค.ศ. 1834-1901) เป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยเคโอ และผู้เขียนหนังสือ กะคุมนโนะสุสุเมะ 『学問のすゝめ』 (มุ่งสู่วิทยาการ)

ฟุคุซะวะ ยูคิจิ

ที่มา : <http://hotnews-trend321.blog.so-net.ne.jp/2016-10-16-2>

หนังสือ กะคุมนโนะสุสุเมะ

ที่มา : https://search.yahoo.co.jp/image/search?ei=UTF-8&fr=lmd_poi&p=学問のススメ

กะคุมนโนะสุสุเมะ เป็นหนังสือเล่มหนึ่งที่มียอดขายสูงสุด แผนการศึกษาใหม่นี้มีเป้าหมายสูงมากเพราะกำหนดไว้ว่า ทั้งแผ่นดินญี่ปุ่นไม่ว่าชนชั้นใดเพศใดก็ตาม จะไม่มีหมู่บ้านใดที่ปราศจากการศึกษา จะไม่มีบ้านใดที่สมาชิกของบ้านยังโง่เขลาอยู่ สังเกตได้จากสถิติของจำนวนประชากรญี่ปุ่นที่ได้รับการศึกษาภาคบังคับที่มีแนวโน้มสูงขึ้นตามลำดับ กล่าวคือ ปี 1880 มีจำนวนนักเรียนเข้าเรียนร้อยละ 71 ปีค.ศ. 1890 มีจำนวนนักเรียนเข้าเรียน

ร้อยละ 73 ปี ค.ศ. 1900 มีจำนวนนักเรียนเข้าเรียนร้อยละ 83 ปีค.ศ. 1910 มีจำนวนนักเรียนเข้าเรียนร้อยละ 93 (เพ็ญศรี กาญจน์มัย, 2538, หน้า 169-171)

ฟุคุซะวะ ยุคิจิ เน้นเรื่องความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ โดยใช้ให้เห็นว่าการศึกษาคือทำให้คนเท่าเทียมกัน ดังที่ได้เขียนไว้ในบทแรกของหนังสือได้อย่างจับใจและถูกกล่าวถึงจนกระทั่งทุกวันนี้ว่า

「天は人の上に人を造らず人の下に人を造らず」と言えり。されば天より人を生ずるには、万人は万人みな同じ位にして、生まれながら貴賤上下の差別なく、万物の霊たる身と心との働きをもって天地の間にあるよろずの物を資り、もって衣食住の用を達し、自由自在、互いに人の妨げをなさずしておのおの安楽にこの世を渡らしめ給うの趣意なり。されども今、広くこの人間世界を見渡すに、かしこき人あり、おろかなる人あり、貧しきもあり、富めるもあり、貴人もあり、下人もありて、その有様雲と泥との相違あるに似たるはなんぞや。その次第はなほだ明らかなり。『実語教』に、「人学ばざれば智なし、智なき者は愚人なり」とあり。されば賢人と愚人との別は学ぶと学ばざるとによりてできるものなり。また世の中にむずかしき仕事もあり、やすき仕事もあり。そのむずかしき仕事をする者を身分重き人と名づけ、やすき仕事をする者を身分軽き人という。すべて心を用い、心配する仕事はむずかしくして、手足を用うる力役はやすし。ゆえに医者、学者、政府の役人、または大なる商売をする町人、あまたの奉公人を召し使う大百姓などは、身分重くして貴き者と言うべし。

身分重くして貴ければおのずからその家も富んで、下々の者より見れば及ぶべからざるようなれども、その本を尋ねればただその人に学問の力あるとなきとによりてその相違もできたのみにて、天より定めた約束にあらず。諺にいわく、「天は富貴を人に与えずして、これをその人の働きに与うるものなり」と。されば前にも言えるとおり、人は生まれながらにして貴賤・貧富の別なし。ただ学問を勤めて物事をよく知る者は貴人となり富人となり、無学なる者は貧人となり下人となるなり。

福澤諭吉「学問のすすめ」1872

มีความหมายว่า

กล่าวกันว่า “สวรรค์มิได้สร้างคนให้อยู่เหนือคน และมีได้สร้างคนให้อยู่ต่ำกว่าคน” สวรรค์สร้าง คนให้มีสิทธิเสมอภาคกัน ไม่มีฐานะสูงต่ำ เป็นสัตว์ประเสริฐที่ดำรงอยู่ด้วยกายและใจ มีความสามารถสร้างประโยชน์จากสรรพสิ่งในโลกใบนี้ มีอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มอย่างสมบูรณ์เพียบพร้อม ดำรงชีวิตอย่างอิสระ มั่นคงและสงบสุข โดยไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน หากแต่เมื่อพินิจสังคมมนุษย์แล้ว เห็นว่ามีทั้งคนฉลาดและโง่เขลา ยากจนและร่ำรวย คนที่สถานภาพทางสังคมสูงและต่ำ เราจะทำอย่างไรกับความแตกต่างราวฟ้ากับเหวนี้ มีเหตุผลที่ชัดเจน เขียนเอาไว้ในหนังสือ จิตลีโง่เคียว (ตำราเรียนสมัย เฮออัน) ว่า “หากคนไม่ร่ำเรียน จะไม่มีความรู้ ผู้ไม่มีความรู้ คือคนเขลา” กล่าวคือ ความแตกต่างระหว่างคนฉลาดกับคนโง่เกิดขึ้นจากการเรียนหรือไม่เรียนนั่นเอง อีกทั้งในโลกนี้มีการงานที่ยากและง่าย เรียกผู้ที่ทำการงานที่ยากว่าคนตำแหน่งสำคัญ เรียกผู้ที่ทำการงานง่ายๆว่าคนตำแหน่งไม่สำคัญ กล่าวคือ งานที่ใช้กำลังความคิดเป็นงานยาก งานที่ใช้กำลังมือเท้าเป็นงานง่าย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า แพทย์ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่รัฐ หรือ พ่อค้าใหญ่ เกษตรกรผู้ควบคุมแรงงานจำนวนมาก เป็นต้น เป็นผู้ที่มีสถานภาพสำคัญในสังคม

เมื่อมีสถานภาพทางสังคมสูง ย่อมมีความสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สิน เมื่อมองจากผู้ที่อยู่เบื้องล่าง จึงดูเหมือนจะอยู่ในสถานะที่เอื้อไม่ถึง แต่เมื่อมองให้ละเอียดแล้ว จะเห็นว่าความแตกต่างนั้นมีเพียงว่าเขาเหล่านั้น มีพลังความรู้หรือไม่ เท่านั้น มีสุขภาพจิตของตะวันตกว่า สวรรค์ไม่ได้ประทานความมั่งคั่งให้คน หากแต่ประทานกำลังการทำงาน มาให้ กล่าวคือ ในตอนที่เกิดมาไม่ได้ถูกแบ่งฐานะและความยากดีมีจน หากแต่การเล่าเรียนให้รู้ถ่องแท้จะยกฐานะทางสังคม และฐานะทางเศรษฐกิจของคนผู้นั้น ผู้ที่ไม่ศึกษาเล่าเรียนจะยากจนและด้อยต่ำ

อนึ่ง จิตสึงะเคียว 『実語教』 ที่ฟูคุซะวะ ยุคิจิกล่าวถึงในบทแรกของกักคุมนโนะสุสุเมะ เป็นตำราเรียนสำหรับเยาวชน ที่เขียนขึ้นในสมัยเออัน และแพร่หลายในยุคคะมะคุระ ตลอดจนใช้ในโรงเรียนเทระโกะยะอย่างแพร่หลายในสมัยเอโดะ เนื้อหาเน้นหนักไปในเรื่องคำสอนตามหลักลัทธิขงจื้อ

รัฐบาลเมจิมีการส่งเสริมให้ศึกษาวิทยาการแบบตะวันตกโดยตั้งคณะทูตและนักศึกษาของรัฐบาล ไปศึกษาสาขาที่เป็นไปตามความต้องการของกระทรวงศึกษาธิการ วิทยาการเหล่านั้นต้องเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้มแข็งให้ประเทศญี่ปุ่น ประเทศมุ่งค้ำจุนการทหารเข้มแข็ง และนักศึกษาเหล่านั้นต้องอยู่ในการควบคุมความประพฤติของทางรัฐบาล อย่างไรก็ตามในภายหลัง ญี่ปุ่นมีนักวิชาการที่มีคุณภาพเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากในระบบราชการ โดยสาขาวิชาที่ส่งให้ไปศึกษาส่วนใหญ่เป็นทางด้านการแพทย์และวิทยาศาสตร์ กฎหมาย เศรษฐศาสตร์ และในด้านภาษา เป็นต้น อนึ่งการส่งคนไปศึกษาดูงานที่ประเทศสหรัฐอเมริกาและยุโรปเริ่มมีมาตั้งแต่ปลายสมัยรัฐบาลโทกูงาวะแล้ว นอกเหนือจากรัฐบาลกลางส่งไป แคว้นสำคัญก็ส่งไปกับคณะศึกษาดูงานด้วย เมื่อคนเหล่านี้กลับมา ก็จะนำบันทึกประสบการณ์ในต่างประเทศมาตีพิมพ์เผยแพร่ และในสมัยเมจินอกจากรัฐบาลจะส่งคนไปศึกษาดูงานต่างประเทศแล้ว บริษัทเอกชนเองก็ส่งเสริมทางด้านนี้ด้วย

นอกจากนี้รัฐบาลยังจ้างครูและที่ปรึกษาชาวต่างประเทศเป็นจำนวนหลายพันคนเข้ามาช่วยทางการศึกษาคมนาคม ก่อสร้างอุตสาหกรรมและงานบริหารธุรกิจต่างๆ หากแต่ญี่ปุ่นมีแผนการฝึกคนของประเทศไว้ด้วย คือให้เข้าศึกษางานไปพร้อมกัน เพื่อให้บุคคลเหล่านี้ได้ปฏิบัติหน้าที่แทนได้ในอนาคต

ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า การพัฒนาการศึกษาของญี่ปุ่นเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดมาตั้งแต่โทกูงาวะ เมื่อมีโรงเรียนวัดเทรโกะยะเป็นจำนวนมากสำหรับสามัญชน ทั้งนี้เป็นเพราะเหตุ 4 ประการคือ ประการแรกฝ่ายบริหารต้องการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือควบคุมประชาชนให้รู้จักหน้าที่ของตน และมีระเบียบวินัยที่จะไม่ก่อความเดือดร้อนให้แก่ฝ่ายปกครอง ประการที่สอง ประชาชนจำเป็นต้องรู้หนังสือเพื่อความจำเป็นในการติดต่อค้าขาย จึงต้องสามารถอ่าน เขียน และคิดเลขได้ ประการที่สามจากทฤษฎีขงจื้อนั้น การศึกษากลายเป็นเครื่องกำหนดฐานะทางสังคมของประชาชน มีการศึกษาเพื่ออุทิศตนรับใช้สังคม และเรียนรู้การผลิตและบริโภคทรัพยากรในสังคม ประการสุดท้ายเกิดจากความเกรงกลัวการล้าหลังล้าอาณานิคมจากตะวันตกในช่วงปลายสมัยโทกูงาวะและฝ่ายบริหารมีความเชื่อมั่นว่าการที่จะต่อสู้กับประเทศตะวันตกได้ก็คือการให้ประชาชนมีการศึกษาสูงขึ้น (วิบูลย์ แซ่มชื่น. 2524: 2-4 อ้างถึงใน เพ็ญศรี กาญจนมัย, 2538, หน้า 169-170)

ญี่ปุ่นจัดตั้งกระทรวงศึกษาธิการในปี ค.ศ. 1871 และใน ค.ศ. 1872 ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ แผนการศึกษานี้ได้ยึดหลักเน้นความสามารถส่วนบุคคล หรือลัทธิปัจเจกชนนิยม และประยุกต์ระบบการศึกษาของฝรั่งเศส (ในแง่การรวมศูนย์) สหรัฐอเมริกา (แง่การปฏิบัติ) เยอรมนีและดัทช์ (การอุดมศึกษาและการวิจัย) สารสำคัญของแผนการศึกษาคือ

1. ให้ความสำคัญต่อการประถมศึกษา
2. จัดตั้งสถาบันฝึกหัดครู
3. ให้การศึกษาทั้งชายหญิง
4. พัฒนาการมัธยมศึกษา
5. เข้มงวดในการเลื่อนชั้นและการเข้าโรงเรียน
6. ส่งเสริมให้นักเรียนแสดงความสามารถอย่างเต็มที่

7. ตั้งโรงเรียนพาณิชย์หรือวิทยาลัยการค้าขึ้น
8. สร้างโรงเรียนแบบสมบูรณ์ตั้งแต่เริ่มต้น
9. เร่งรัดในการแปลวิทยาการตะวันตก

(อาร์ พี ดอร์, การศึกษาของญี่ปุ่น กระบวนการเปลี่ยนแปลงให้เป็นสมัยใหม่ทางการเมืองของญี่ปุ่น, แปลโดย ไพฑูรย์ สินลารัตน์, อ้างถึงในเพ็ญศรี กาญจนมัย, 2538, หน้า 171-172)

จะเห็นได้ว่าบริบททางการศึกษาในสมัยของวรรณกรรมเด็กเรื่อง ฮ่องหนิงฟวง และเซเบกับน้ำเต้า เป็นผลมาจากการปฏิรูปการศึกษาในสมัยเมจิ ครูชาวต่างประเทศของ “ผม” เป็นครูที่อยู่ในช่วงรัฐบาลเปิดรับครูชาวต่างประเทศ และครูในเรื่อง เซเบกับน้ำเต้า ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าจบโรงเรียนฝึกหัดครูของรัฐ

อย่างไรก็ตาม แผนการศึกษาแบบตะวันตกนี้มีความสอดคล้องกับนโยบาย ฟุโคะคุเคียวเฮ (富国強兵) ของรัฐบาล ที่ต้องการสร้างชาติให้มั่งคั่งและการทหารเข้มแข็ง โดยนำการศึกษาสมัยใหม่ไปผนวกให้เข้ากับคุณธรรมแบบขงจื้อ ซึ่งเน้นหลักความจงรักภักดีต่อชาติและจักรพรรดิ คำว่า ฟุโคะคุเคียวเฮ เป็นคำขวัญที่รัฐบาลเมจิสร้างขึ้น เนื่องมาจากในสมัยนั้นทั้งยุโรปและอเมริการุกเข้ามาในดินแดนเอเชียตะวันออก และเกิดการเผชิญหน้ากัน รัฐบาลญี่ปุ่นตระหนักถึงอันตรายจึงมีความมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจให้เป็นแบบทุนนิยมและสร้างกองทัพที่ทันสมัย รวมจิตใจคนในชาติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยทางด้านจิตใจเน้นการเทิดทูนจักรพรรดิและขับไล่ชาวต่างชาติ เรียกว่าซันโนโจอิ (尊王攘夷) และเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนสนใจอารยธรรมและความรู้ต่างๆ ในด้านการบริหารประเทศ คำขวัญที่ว่า ฟุโคะคุเคียวเฮ นั้นมีรากฐานมาจากปลายยุครัฐบาลทหารในสมัยเอโดะแล้ว หากแต่ในสมัยเมจิได้มีการหยิบยกบางประเด็นขึ้นมา เช่น พระราชกฤษฎีกาการเกณฑ์ทหาร การปรับปรุงภาษีที่ดิน การส่งเสริมอุตสาหกรรม เป็นต้น นโยบายนี้ไม่ได้อยู่ในระดับของรัฐบาลเท่านั้น ยังมีแนวคิดต่างๆ ของประชาชนเกี่ยวกับเรื่องนี้ด้วย เช่น มีสองขั้วความคิดที่แตกต่างกัน เรื่องขับไล่ชาวต่างชาติกับเปิดประเทศรับเอาวัฒนธรรมตะวันตก ฟันฟูของเก่าหรือเปิดรับการพัฒนาสู่ความทันสมัย ส่งทหารไปรบนอกประเทศหรือรักษาความมั่นคงภายในประเทศ เป็นต้น การมีชัยชนะในสงครามกับจีน และสงครามกับรัสเซีย การประสบความสำเร็จในการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม อย่างไรก็ตามอาจเน้นหนักต่างกันขึ้นอยู่กับช่วงเวลา บางช่วงเน้นเรื่องเศรษฐกิจ บางช่วงเน้นเรื่องทหาร ในปี 1873 มีการถกเถียงกันในหมู่ผู้มีอำนาจในรัฐบาลว่าจะส่งกองกำลังเข้าไปรุกรานเกาหลีให้เปิดประเทศหรือไม่ ที่เรียกว่า เซคันรอน (征韓論) แต่ในที่สุดความคิดนี้ก็ถูกคัดค้านจนตกไป หลังจากนั้นราว 10 ปี เศรษฐกิจก็ตกต่ำลง จึงต้องเน้นเรื่องการสนับสนุนอุตสาหกรรมเกี่ยวกับการนำเข้าส่งออก เมื่อมาถึงทศวรรษ 80 การเผชิญหน้ากับจีนเรื่องเกาหลียิ่งเข้มข้นขึ้น จึงหันมาเน้นเรื่องความเข้มแข็งทางการทหาร ในต้นทศวรรษ 90 มีการปะทะกันทางความคิดในรัฐสภา ระหว่างฝ่ายที่เรียกร้องให้พักเรื่องการใช้จ่ายทรัพย์สินของประเทศ กับนโยบายเสริมกองทัพให้เข้มแข็งของรัฐบาล ภายหลังทำสงครามกับจีนในปีค.ศ. 1894-95 ทุนนิยมในญี่ปุ่นเริ่มก่อร่างและขยายตัวขึ้นอย่างไรก็ตาม การสร้างกองทัพให้เข้มแข็งของญี่ปุ่นทำให้เกิดความตึงเครียดขึ้นระหว่างประเทศพัฒนาแล้วทั้งหลาย การพัฒนากองทัพบกและกองทัพเรือทำให้นโยบาย สร้างชาติให้มั่งคั่งกับ มีการทหารเข้มแข็ง ยิ่งสูญเสียสมดุล ต่อเมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 20 หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง ความคิดเรื่องเศรษฐกิจตกต่ำจากสงครามก็เกิดขึ้น ญี่ปุ่นอ้างการรุกรานแผ่นดินใหญ่ว่าเป็นการกระทำเพื่อเศรษฐกิจญี่ปุ่น ในเวลานั้นที่นโยบายสร้างชาติให้มั่งคั่งและการทหารเข้มแข็ง ไม่มีการขัดแย้งกัน

กล่าวถึงบริบทของการศึกษา ในช่วงเวลานั้น ญี่ปุ่นประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาในปีค.ศ. 1886 โดยแบ่ง โรงเรียนประถมศึกษาออกเป็นประถมศึกษาทั่วไป และประถมศึกษาชั้นสูง โดยให้ระดับ

ประถมศึกษาทั่วไปเป็นการศึกษาภาคบังคับ มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการมัธยมศึกษา ซึ่งแบ่งโรงเรียนมัธยมศึกษาออกเป็นมัธยมศึกษาทั่วไป และมัธยมศึกษาชั้นสูงเช่นเดียวกัน และมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการฝึกหัดครู ซึ่งแบ่งโรงเรียนฝึกหัดครูออกเป็น โรงเรียนฝึกหัดครูทั่วไป และฝึกหัดครูชั้นสูงเช่นเดียวกัน ถึงปี ค.ศ. 1875 มีโรงเรียนฝึกหัดครูส่วนกลางทั้งหมด 8 แห่ง แต่โรงเรียนเหล่านี้ถูกยกเลิกไปภายหลังที่รัฐบาลออกกฎหมายใหม่ ปีค.ศ. 1878 ให้แต่ละจังหวัดจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูของตนเอง

ผู้นำทางการเมืองวัยหนุ่มสาวซึ่งเคยศึกษาระบบการศึกษาของประเทศที่เจริญแล้ว (สหรัฐอเมริกาและยุโรป) มีบทบาทสำคัญในการยกร่างพระราชบัญญัติการศึกษานี้ พระราชบัญญัติฉบับนี้รับเอาระบบบริหารการศึกษาของประเทศฝรั่งเศสมาใช้ ส่วนระบบการจัดการศึกษาในโรงเรียนและหลักสูตรรับมาจากสหรัฐอเมริกาสาระสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษาที่ปรากฏในบทนำมีดังนี้

1. จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาเพื่อปวงชน คือ การสร้างคนให้มีความรู้และสติปัญญาพอที่จะหาเลี้ยงตนเองได้ การศึกษาที่เป็นแกนสำคัญที่นำบุคคลไปสู่ความสำเร็จและพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้า

2. การศึกษาของญี่ปุ่นในสมัยศักดินาจำกัดวงอยู่ในหมู่ของชนชั้นนักรบหรือชนชั้นสูงขึ้นไปเท่านั้น และเป็นการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างคนให้ออกมารับใช้ประเทศชาติ เน้นการใช้วิธีท่องจำในการศึกษาหาความรู้ ดังนั้นการศึกษาจึงมีแนวโน้มเลื่อนไหลไปสู่เรื่องทางไกลความเป็นจริง สิ่งต่างๆ เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าระบบการศึกษาดังกล่าวยังมีข้อผิดพลาด

3. นับแต่นี้ต่อไปประชาชนทุกคนต้องมีความรู้ติดตัว สมาชิกทุกคนในทุกครอบครัวและทุกหมู่บ้านต้องได้รับการศึกษา ทุกคนไม่ว่าจะมีพ่อแม่ที่ฐานะยากจนหรือมั่งมีหรือไม่ว่าตนเองจะเป็นเพศใดต้องเข้ารับการการศึกษาในโรงเรียน

ความคิดนี้พัฒนาก้าวไกลอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นความคิดที่คล้ายคลึงกับทัศนะของฟุคุซะวะ ยุกิจิ แต่ยังมีปัญหาสำคัญบางประการที่เกิดจากการปฏิรูปการศึกษาในครั้งนี้คือ ประการแรก การปฏิรูปการศึกษาครั้งนี้มีรัฐบาลเป็นแกนนำ โดยที่รัฐบาลเข้ามากำกับดูแลและบริหารการศึกษาอย่างเข้มงวด ในขณะที่ความต้องการด้านการศึกษาของประชาชนยังไม่พัฒนาถึงขั้นต้องการให้เด็กทุกคนเข้ารับการการศึกษาในโรงเรียน ดังนั้น เมื่อมองในด้านของประชาชน ระบบการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่รัฐบาลนำมาบังคับใช้กับประชาชน ถึงแม้ว่าเจ้าหน้าที่รัฐบาลและผู้ใหญ่บ้านจะได้ทำการรณรงค์ในเรื่องนี้ แต่อัตราการเข้ารับการการศึกษาในโรงเรียนก็ยังถือว่าอยู่ในระดับต่ำ เพราะหลังจากที่ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษานี้ไปแล้ว 25 ปี สัดส่วนผู้เข้ารับการการศึกษาในโรงเรียนกลับมีเพียงแค่ 50 % โดยเฉลี่ย ในบางตำบลประชาชนที่ไม่สนใจการเรียนถึงกับมองอาคารเรียนเป็นเสมือนศัตรูของพวกเขา และได้บุกเข้าไปทำลายอาคารเรียนจนได้รับความเสียหาย ปัญหาที่สองเกิดจากการที่รัฐบาลนำรูปแบบการศึกษาของตะวันตกเข้ามาใช้จัดการศึกษาในโรงเรียน หลักสูตรจึงไม่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตที่แท้จริงในญี่ปุ่น ตำราเรียนบางเล่มแปลมาจากหนังสือเรียนของสหรัฐอเมริกาโดยตรง จึงไม่เป็นที่สนใจของนักเรียนหรือแม้แต่ครูผู้สอนปัญหาที่สามคือการขาดแคลนทรัพยากรที่จำเป็น ฐานะของรัฐบาลไม่ดีพอที่จะสร้างระบบการศึกษาให้ออกมาสวยหรูดังที่เขียนไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษา ที่สำคัญรัฐบาลขาดแคลนครูที่จะมารับผิดชอบระบบการศึกษาตามที่ได้เสนอไว้ ในวันที่ 30 ตุลาคม ค.ศ. 1890 มีการประกาศพระบรมราชโองการด้านการศึกษา 教育ニ関スル勅語 หรือ 教育勅語 สาระสำคัญคือการรวมคำสอนของขงจื้อและจริยธรรมสมัยใหม่เข้าไว้ด้วยกัน โดยสอนว่าความรักชาติเป็นหลักจริยธรรมสูงสุดสำหรับประชาชน นับว่าเป็นประกาศที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อแนวทางการศึกษา เป็นแม่บทในการร่างหลักสูตรต่างๆ ซึ่งเป็นการกลับมาสู่ศักดินา

เก่าและผลักดันให้มีปรัชญา จักรพรรดิเป็นศูนย์กลางพระบรมราชโองการนี้ ถูกแจกจ่ายไปยังทุกโรงเรียนในประเทศรวมทั้งภาพของจักรพรรดิเมจิและถูกอ่านออกเสียงในทุกเหตุการณ์สำคัญของโรงเรียนและนักเรียนต้องศึกษาและจดจำข้อความ พระบรมราชโองการนี้เขียนโดยภาษาที่ใช้ในสมัยนั้น ต่อมาจึงมีการแปลเป็นภาษาปัจจุบัน ต่อไปนี้คือบทแปล

【教育勅語の口語文訳】

私は、私達の祖先が、遠大な理想のもとに、道義国家の実現をめざして、日本の国をおはじめになったものと信じます。そして、国民は忠孝両全の道を全うして、全国民が心を合わせて努力した結果、今日に至るまで、見事な成果をあげて参りましたことは、もとより日本のすぐれた国柄の賜物といわねばなりません、私は教育の根本もまた、道義立国の達成にあると信じます。

国民の皆さんは、子は親に孝養を尽くし、兄弟・姉妹は互いに力を合わせて助け合い、夫婦は仲睦まじく解け合い、友人は胸襟を開いて信じ合い、そして自分の言動を慎み、全ての人々に愛の手を差し伸べ、学問を怠らず、職業に専念し、知識を養い、人格を磨き、さらに進んで、社会公共のために貢献し、また、法律や、秩序を守るとは勿論のこと、非常事態の発生の場合は、真心を捧げて、国の平和と安全に奉仕しなければなりません。そして、これらのことは、善良な国民としての当然の努めであるばかりでなく、また、私達の祖先が、今日まで身をもって示し残された伝統的美風を、さらにいっそう明らかにすることでもあります。

このような国民の歩むべき道は、祖先の教訓として、私達子孫の守らなければならないところであると共に、この教えは、昔も今も変わらぬ正しい道であり、また日本ばかりでなく、外国で行っても、間違いのない道でありますから、私もまた国民の皆さんと共に、祖父の教えを胸に抱いて、立派な日本人となるように、心から念願するものであります。

～国民道德協会訳文による～

(明治神宮、教育勅語 <http://www.meijijingu.or.jp/about/3-4.html>)

พระบรมราชโองการของจักรพรรดิเกี่ยวกับการศึกษา

วันที่ 30 ตุลาคม ค.ศ. 1890 (ปีเมจิที่ 23)

ข้าพเจ้าเชื่อว่าบรรพบุรุษของเรา ก่อร่างสร้างประเทศโดยมุ่งสร้างให้ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ปกครองโดยเน้นศีลธรรม ตามอุดมการณ์ที่หวังให้ประชาชนสืบสานต่อไปในวันข้างหน้า และผลจากการที่ทุกคนได้ร่วมแรงร่วมใจ พยายาม ดำเนินตามวิถีของความจงรักภักดีและกตัญญูรู้คุณ ทำให้ประเทศของเราประสบผลสำเร็จอย่างดียิ่งจนถึงทุกวันนี้ ผลสำเร็จนี้นับเป็นพรจากสวรรค์ที่ประเทศของเราได้รับ และข้าพเจ้ายังเชื่อว่ารากฐานการศึกษา ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้การปกครองประเทศโดยเน้นหลักศีลธรรมสำเร็จขึ้นมาได้

ท่านทั้งหลาย ลูกต้องกตัญญูต่อพ่อแม่ พี่น้องต้องร่วมแรงร่วมใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สามิภรรยาต้องรักใคร่ ประองดอง เพื่อนต้องรู้จักเปิดใจ ไว้นื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน และสำหรับตนเองจะต้องอ่อนน้อมถ่อมตนทั้งคำพูดและการกระทำของตนเอง ยื่นมือแห่งไมตรี ให้กับทุกคน ไม่ละเลยต่อการศึกษาคหาความรู้ หุ่เมเทให้กับอาชีพการงาน

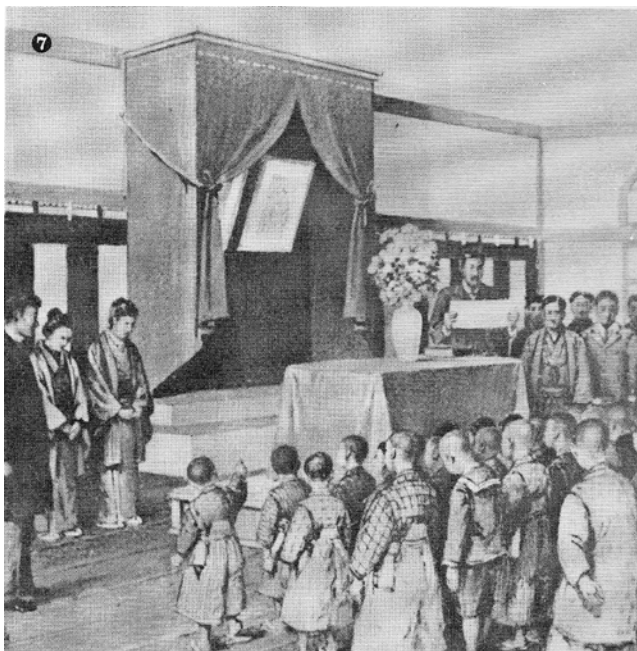
หมั่นเพิ่มพูนความรู้ ขัดเกลาบุคลิกภาพ ให้พัฒนายิ่งๆขึ้นไปจนรู้จักที่จะอุทิศตนเพื่อสังคมส่วนรวม แน่ใจว่าต้องรักษากฎหมายและระเบียบวินัย ในกรณีเกิดภาวะฉุกเฉิน ต้องทุ่มเทอุทิศตนอย่างจริงจัง และต้องเสียสละเพื่อความปลอดภัยและความสงบสุขของประเทศ สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นหน้าที่ในฐานะพลเมืองที่ดีเท่านั้น แต่ยังต้องส่งเสริมขนบธรรมเนียมอันดีงาม ที่เป็นมรดกสืบทอดมาจากบรรพบุรุษของเราจนถึงทุกวันนี้ ให้เป็นที่ประจักษ์ชัดยิ่งขึ้นอีก

วิธีที่ประชาชนควรปฏิบัติตามดังที่กล่าวมานี้เป็นคำสั่งสอนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ฉะนั้นเราซึ่งเป็นลูกหลานต้องรักษาไว้และเนื่องจากคำสั่งสอนนี้เป็นวิธีที่ถูกต้องไม่เคยเปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงต้องดำเนินรอยตาม ไม่ใช่เพียงแค่ตอนที่อยู่ในญี่ปุ่น เมื่อออกไปต่างประเทศ ก็ต้องปฏิบัติตามเพราะเป็นวิธีที่ถูกต้องที่สุดแล้ว ทั้งข้าพเจ้าและท่านทั้งหลายพึงจดจำคำสั่งสอนจากบรรพบุรุษของพวกเราไว้ให้ขึ้นใจ แล้วตั้งใจแน่วแน่ที่จะประพฤติปฏิบัติตน เพื่อให้เป็นชาวญี่ปุ่นผู้ประเสริฐ

แปลเป็นภาษาญี่ปุ่นปัจจุบัน โดยสมาคมคุณธรรมแห่งชาติ

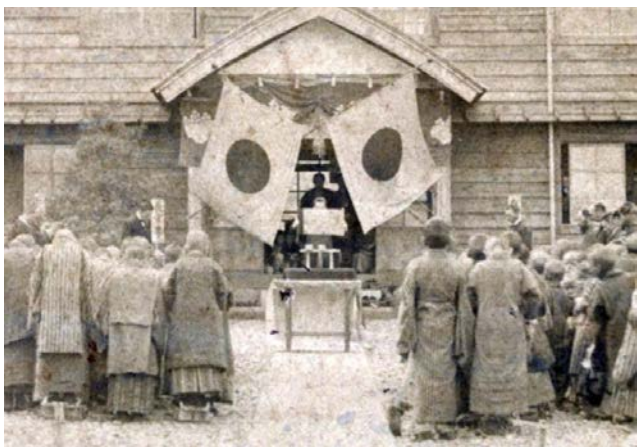
เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองในเอเชียหลังการยอมจำนนของญี่ปุ่น หน่วยงานยึดครองของสหรัฐอเมริกาห้ามไม่ให้มีการอ่านพระบรมราชโองการนี้ อย่างเป็นทางการในโรงเรียนและรัฐสภา และยกเลิกอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน ค.ศ. 1948

สามารถกล่าวได้อย่างชัดเจนว่า พระบรมราชโองการ เป็นแกนหลักของมโนทัศน์ด้านการศึกษาของญี่ปุ่น ในสมัยนั้น ในปีค.ศ. 1903 รัฐบาลญี่ปุ่นได้เปลี่ยนระบบการผลิตตำราเรียน มาเป็นแบบที่กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้เรียบเรียงจัดพิมพ์หนังสือขึ้นเอง เรียกว่า “การจัดทำหนังสือเรียนของรัฐ” ขึ้นมาใช้ในโรงเรียนทั่วประเทศเพียง 1 ชุด ซึ่งแน่นอนว่าเป็นการง่ายที่จะบรรจุค่านิยมรักชาติลงไปในวิชาต่างๆได้มากเท่าที่ต้องการ

ภาพบรรยากาศการอ่านพระบรมราชโองการ ที่โรงเรียนแห่งหนึ่ง

<http://politics.wealthyblogs.com/archives/5149>

ภาพบรรยากาศการอ่านพระบรมราชโองการ ที่โรงเรียนแห่งหนึ่ง

<http://blog.livedoor.jp/bbgmgt/archives/2017-04-20.html>

ญี่ปุ่นประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับเมื่อค.ศ. 1900 โดยบังคับให้เด็กทุกคนต้องเข้าเรียน จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และต่อมาได้ขยายเป็นชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เมื่อค.ศ. 1907 จำนวนเด็กที่เข้าเรียนชั้น ประถมศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วระหว่าง 1890-1900 เพราะประเทศญี่ปุ่นกำลังพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างมาก ผู้ปกครองเริ่มเห็นความสำคัญของการศึกษามากขึ้น จากปีค.ศ. 1890 ซึ่งเด็กผู้ชาย 65 เปอร์เซ็นต์และเด็กหญิง 31 เปอร์เซ็นต์ เข้าเรียนชั้นประถมศึกษา ปีค.ศ. 1910 เพิ่มขึ้นเป็น 97 เปอร์เซ็นต์สำหรับเด็กผู้ชายและ 49 เปอร์เซ็นต์ สำหรับเด็กผู้หญิง และเพิ่มขึ้นเป็นเกือบ 100 เปอร์เซ็นต์ในไม่ช้าอีกปีต่อมา (Katsuta and Nakauchi, 1986 อ้างถึงใน ศักดา ปรารักษ์ประทานพร, 2530, หน้า 32)

ในบทความวิจัยเรื่อง การปฏิรูปการศึกษาในยุคเมจิ โดยรักพงษ์ แซ่โชและ สุจิตรา เลิศเสม กล่าวสรุป ลักษณะสำคัญของนโยบายการศึกษาสมัยเมจิไว้ดังนี้

- 1) เป็นความคิดชาตินิยม จัดการศึกษาโดยให้ความสำคัญต่อเป้าหมายของประเทศชาติ รัฐต้องการให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อให้โรงเรียนสามารถมีสิทธิเป็นประชาชาติได้ เพื่อหลีกเลี่ยงลัทธิการล่าอาณานิคม
- 2) พยายามรับเอาอารยธรรมตะวันตกเข้ามาอย่างเลือกสรร พร้อมทั้งพยายามรักษาคุณค่าของวัฒนธรรมตนเองไว้ด้วย รัฐเริ่มนำแบบอย่างจากตะวันตกมาใช้ โดยการเชิญครูต่างประเทศเข้ามาสอนในระดับอุดมศึกษา ใช้วิธีการเลือกผสมแม่แบบจากหลายๆประเทศ ตามสาขาความเชี่ยวชาญของประเทศนั้นๆ
- 3) ขยายการศึกษาโดยรัฐ โรงเรียนทั่วประเทศอยู่ภายใต้การควบคุมและกำกับดูแลของรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงศึกษาธิการ ค.ศ. 1879 ปรับระบบบริหารการศึกษาให้เป็นแบบกระจายอำนาจมากขึ้นตามแบบอเมริกา โดยมีรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการควบคุมดูแลการศึกษาทั้งประเทศ
- 4) ปฏิเสธการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน เพราะรัฐบาลเมจิระวังเรื่องสิทธิมนุษยชน วิตกกังวลเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวเรียกร้องเสรีภาพ และสิทธิประชาชน รัฐบาลเมจิเชื่อว่ารัฐบาลเป็นอำนาจสูงสุด และรัฐจะพัฒนาได้ต่อเมื่อรัฐบาลเป็นผู้ปฏิรูปเท่านั้น
- 5) โลกทัศน์การศึกษา ผู้นำชาวญี่ปุ่นมองประวัติศาสตร์ และสามารถเข้าใจภาวะการเปลี่ยนแปลงของโลก เห็นว่าการตัดสินใจโดยอาศัยวิจารณ์ญาณซึ่งใช้ปัญญา และการลงทำเป็นวิญญานของการเป็นอิสระ และพึ่งพาตนเอง

(วารสารญี่ปุ่นศึกษาปีที่ 17 ฉบับที่ 2, 2001, หน้า 21)

กล่าวโดยสรุปว่า จุดมุ่งหมายของการศึกษาของญี่ปุ่นในสมัยนี้ โดยเนื้อแท้แล้วอยู่ที่การถ่ายทอดความรู้ ความคิด ค่านิยมและประเพณีให้กับคนรุ่นใหม่ ไม่ใช่เพื่อพัฒนา “ความเป็นปัจเจกบุคคล” หรือ “ความคิดอิสระ” แต่อย่างใด ปรัชญาการศึกษาแบบญี่ปุ่นจึงเรียกได้ว่าเป็นแนวอนุรักษนิยม (Conservatism) และใกล้เคียงกับ ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม (Essentialism) ที่ก่อตั้งขึ้นในสหรัฐอเมริกาเมื่อกว่า 40 ปีก่อน ซึ่งปรัชญาการศึกษาของญี่ปุ่นนี้สอดคล้องกับปรัชญาและมโนทัศน์ของคนญี่ปุ่น (ศักดา ปรารงค์ประทานพร, 2530, หน้า 42)

ในการปฏิรูปการศึกษาให้เป็นไปตามแบบตะวันตก หากแต่ความรู้ความสามารถที่ได้รับการศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ประเทศชาติตามแนวทางที่รัฐบาลกำหนด ในการควบคุมความประพฤติของเยาวชน รัฐบาลญี่ปุ่นได้กำหนดให้มีการเรียนการสอนจริยธรรมตั้งแต่ระดับประถม ซึ่งจะได้นำกล่าวในหัวข้อต่อไป

จริยศึกษาในประเทศญี่ปุ่น

สำหรับประเทศญี่ปุ่นแล้ว เรื่องของจริยศึกษามีความลุ่มลึกและกว้างขวางครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมใน ชีวิตประจำวัน คุณธรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง และค่านิยม เช่น ความรักชาติ และประเทศญี่ปุ่นมอบความ รับผิดชอบในเรื่องของจริยศึกษาให้กับโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ จริงๆแล้วในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สองญี่ปุ่นให้ โรงเรียนเป็นผู้รับผิดชอบจัดการเรียนการสอนจริยศึกษาทั้งหมด แต่นโยบายในครั้งนั้นถูกวิพากษ์วิจารณ์เมื่อมีการ ปฏิรูปการศึกษาภายหลังสงคราม

ประกาศพระบรมราชโองการของจักรพรรดิเกี่ยวกับการศึกษา ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วนั้นถือว่าเป็นแม่บท ในการยกร่างหลักสูตรที่ใช้ในโรงเรียน และในการตรวจแก้ไขหนังสือเรียน จริยธรรมที่สอดแทรกอยู่ในประกาศ

ฉบับนี้เป็นหัวใจสำคัญในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาจริยศึกษา นอกจากนี้หลักสูตรวิชาภาษาญี่ปุ่น และประวัติศาสตร์ยังให้ความสำคัญกับขนบธรรมเนียมประเพณีที่สนับสนุนให้เกิดความรักชาติ และหนังสือเรียนจะยกตัวอย่างนักรบที่พลีชีพเพื่อสมเด็จพระจักรพรรดิ หรือมุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกในสมัยศักดินา (นะคะโนะ อะคิระ, 2536, หน้า 27)

ตามพระราชบัญญัติการศึกษา โรงเรียนประถมมีหน้าที่สอนข้อเท็จจริงให้กับนักเรียน ไม่ใช่เน้นเรื่องจริยศึกษา ในงานเขียนของฟูคุซะวะ ยูคิจิ และ คะโต ฮิโระยุกิ (加藤弘之) มีอิทธิพลต่อความคิดของประชาชนมาก เนื่องจากให้ความรู้เรื่องสิทธิเสรีภาพด้วยแต่เนื่องจากไม่สอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล เพราะเป็นผลงานที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งเป็นไปในทางต่อต้านรัฐบาล ในทศวรรษ1880 รัฐบาลจึงตัดสินใจใช้นโยบายจัดการเรียนการสอนวิชาจริยศึกษาในโรงเรียน เพื่อส่งเสริมลัทธิชาตินิยม โดยรัฐบาลได้ให้เริ่มมีการสอนวิชาจริยศึกษาในโรงเรียน ในปีค.ศ. 1879 ซึ่งเป็นปีที่มีการประกาศพระบรมราชโองการด้านการศึกษา โดยรัฐบาลต้องการปลูกฝังความรู้สึกรักชาติและฟื้นฟูค่านิยมของครอบครัวในสมัยศักดินา ในปี ค.ศ. 1881 จึงได้บรรจุจริยศึกษา ที่เรียกว่า ชูชิน (修身) เป็นการฝึกฝนตนเองที่สำคัญที่สุดสำหรับนักเรียน รัฐบาลได้ส่งหนังสือไปถึงครูโรงเรียนประถมศึกษาทุกแห่งกำชับให้รักประเทศชาติ

ตัวอย่างตำราจริยศึกษาที่ออกโดยกระทรวงศึกษาธิการ
<http://www.asahi-family.com/education/9113>

ตัวอย่างเนื้อหาในตำราจริยศึกษา

<http://ose.blog.so-net.ne.jp/2012-10-28>

ตามพระราชบัญญัติการศึกษา โรงเรียนประถมศึกษามีหน้าที่สอนนักเรียนในเรื่องของข้อเท็จจริง จริยศึกษาจึงไม่ใช่วิชาแกนในหลักสูตร การเรียนรู้เรื่องมารยาท ในปีแรกของระดับประถมศึกษาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของวิชาจริยศึกษาที่เปิดสอนในโรงเรียนเท่านั้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสอนให้นักเรียนประพฤติปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม กระทรวงศึกษาธิการได้แนะนำเชิงประจักษ์ให้โรงเรียนใช้ผลงานเขียนของนักคิดหัวก้าวหน้าอย่าง ฟุคุซะวะ ยุกิจิ และคะโต ฮิโระยุกิ เป็นหนังสือเรียนวิชาจริยศึกษา งานเขียนของเขาทั้งสองนี้ให้แนวคิดที่ว่า อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศเป็นของประชาชน และยังให้ความรู้ในเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้ด้วย ผลงานจึงไม่ค่อยสอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล เพราะเป็นการเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ซึ่งทำการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลในทศวรรษ 1880 และมีครูบางคนได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับการเคลื่อนไหวนี้ จึงเป็นเรื่องที่รัฐบาลตัดสินใจบังคับใช้นโยบายจัดการเรียนการสอนวิชาจริยศึกษาเพื่อตั้ง

ประชาชนให้อยู่ในกรอบของลัทธิชาตินิยม รัฐบาลมีความเชื่อว่า “การสร้างระบบการศึกษาเพื่อพัฒนาประชาชนให้มีค่านิยมที่ทันสมัยเป็นตัวของตัวเองเพื่อป้องกันการครอบงำทางความคิดเป็นเพียงทางเลือกหนึ่งเท่านั้น” (นะคะโนะ อะคิระ, 2536, หน้า 27)

โมะริ อะริโนะริ (森有礼) (ค.ศ. 1847-1889) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการคนแรกของญี่ปุ่น ผู้ซึ่งเคยจบการศึกษาจากยุโรปและสหรัฐอเมริกา กลับมีนโยบายการศึกษาที่ปลูกฝังให้รักชาติอย่างรุนแรง ในปี 1886 เขาได้สั่งการไปยังโรงเรียนทุกระดับรวมทั้งระดับอุดมศึกษา ในเรื่องเป้าหมายของการศึกษา ระบบการศึกษา และสาระสำคัญของการศึกษา ผลงานของเขาใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาในโรงเรียนญี่ปุ่นในเวลาต่อมา โมริให้ความสำคัญกับการฝึกหัดครูในโรงเรียนฝึกหัดครูประถมมาก ซึ่งนับเป็นเรื่องที่น่าสนใจมากทีเดียวเพราะครูที่ได้รับการฝึกหัดมาทางด้านนี้ย่อมเปรียบเหมือนกับนายทหาร เขาต้องการให้ครูรักประเทศชาติ จึงกำหนดให้ครูปฏิบัติตามมาตรฐานจริยธรรมสูงสุด ด้วยเหตุนี้ครูในประเทศญี่ปุ่นจึงถูกห้ามไม่ให้เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง และถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน (นะคะโนะ อะคิระ, 2536, หน้า 20-22)

โมะริ อะริโนะริ

http://www.ndl.go.jp/portrait/datas/204_1.html

การศึกษาแผนใหม่นี้ไม่ได้รับการยอมรับในหมู่ประชาชนเท่าที่ควร เพราะผู้ปกครองคุ้นเคยต่อการศึกษาแบบขงจื้อมากกว่า จึงไม่ค่อยพอใจการเรียนรู้แบบตะวันตก ใช้ตำราเรียนที่แปลมาจากต่างประเทศ และไม่ใช่การศึกษาแบบให้เปล่า ภาระค่าใช้จ่ายจึงตกเป็นของผู้ปกครอง ทำให้รัฐบาลต้องแก้ปัญหาการต่อต้านมากมายจนกระทั่งนายโมริ อะริโนะริ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการถูกลอบสังหาร ฝ่ายขวาจัดในญี่ปุ่นจึงได้พยายามใช้จักรพรรดิเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ลัทธิชาตินิยม และสามารถบีบบังคับรัฐบาลให้ค่อยๆ เข้าควบคุมกระบวนการของการศึกษาได้ทีละเล็กละน้อย จนกระทั่งค.ศ. 1903 รัฐบาลได้ห้ามโรงเรียนใช้ตำราจากแหล่งอื่น นอกจากตำราเรียนของรัฐบาลเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีการสั่งให้โรงเรียนเน้นความรักชาติ และคุณธรรมของญี่ปุ่นในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน มีการฝึกวินัยแบบทหาร มีพิธีกรรมต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของจักรพรรดิและศาสนาของญี่ปุ่น นักเรียนถูกสอนให้จงรักภักดีต่อจักรพรรดิและชาติเหนือสิ่งอื่นใด (Passin, 1982 อ้างถึงใน ศักดา ปรานค์ประทานพร, 2530, หน้า 33)

Richard M Reitan ได้เขียนไว้ใน Making a Moral Society : Ethics and the State in Meiji Japan เกี่ยวกับการที่รัฐใช้นโยบายปลูกฝังจริยธรรมโดยผ่านระบบการศึกษาอย่างเข้มข้น ในสมัยเมจิ ว่า

The education system became the primary means for disseminating both the ethics of civilization of early Meiji and the ethics of spirit that emerged at the end of this period. While

moral philosophers wrote scholarly works on ethics, they also produced, often in conjunction with Ministry of Education bureaucrats, primary school textbooks through which students pursued moral training (*shūshin*). *Shūshin* literally meant “to discipline the body” (*mi o osameru*), and this was indeed one of its key objectives, both in the classroom where this term was most often heard, and throughout society. Appropriate moral behavior was to be cultivated through the performative repetition of certain daily practices or bodily activities (the recitation of moral lessons in the classroom), through the discontinuation or prohibition of others (mixed-sex bathing, public urination), and through repeated exposure to stories or images of actions to be emulated (shouting out “Tennō heika banzai!” [Long live the emperor!] when struck down by an enemy’s bullet on the battlefields of Manchuria).

(Richard M Reitan , 2010, p.13)

จะเห็นได้ว่า ในตำราชิน ได้บรรยายเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติอย่างละเอียด ตั้งแต่การใช้ชีวิตประจำวัน ไปจนกระทั่งการเสียสละชีวิตในสงคราม ในการผลิตตำรานี้ก็ให้นักวิชาการศีลธรรมเข้ามามีส่วนร่วมทำงานด้วย โดยความมุ่งหมายหลักคือการกล่อมเกลานักเรียนรักชาวินัยแม้ในเรื่องเล็กน้อยเพราะทุกสิ่งทุกอย่างล้วนนำไปสู่ความยิ่งใหญ่ของชาติญี่ปุ่น จะเห็นได้ว่าญี่ปุ่นในบรรยากาศที่เข้มข้นไปด้วยวินัยและความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาไปสู่ความเป็นชาติที่เข้มแข็งทางการทหารและเศรษฐกิจ โดยเริ่มตั้งแต่การปลูกฝังเยาวชนรุ่นใหม่นี้ เซเบ ตัวเอกในเรื่องสั้น แอบซัดน้ำเต้าในชั่วโมงชินนี่เอง จึงเป็นเรื่องที่ทำให้ครูโกรธจัด ครูได้รับอำนาจมากในการถ่ายทอดวิชาความรู้ และยังไปกว่านั้นคือการขัดเกลานักเรียนมีความเสียสละเพื่อชาติและจงรักภักดีต่อจักรพรรดิ แม้ยุคสมัยที่เขียนเรื่องสั้นนี้จะเข้าสู่ยุคไทโชแล้ว แต่การศึกษาสมัยใหม่ของญี่ปุ่นที่ปฏิรูปในสมัยเมจิ โดยใช้จริยศึกษาเป็นแนวทางหลักนี้ ส่งอิทธิพลต่อเนื่องไปจนสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง

ในบรรดานักวิชาการศีลธรรมนี้ อินะอุเอะ เท็ตสึจิโร (井上哲次郎) (ค.ศ. 1856-1944) เป็นนักปราชญ์ผู้มีบทบาทมากในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา และเป็นผู้ต่อต้านศาสนาคริสต์ มีความคิดแบบจารีตนิยมญี่ปุ่นมาก รัฐบาลได้ให้การสนับสนุนการบรรยายศีลธรรมของเขาตามสถานศึกษาต่างๆ จะเห็นได้ว่ากระทรวงศึกษาธิการได้ถ่ายทอดการอบรมศีลธรรมและจริยธรรมแบบเคร่งครัดนี้ โดยผ่านการฝึกอบรมครูในโรงเรียนฝึกหัดครู จึงถือได้ว่าครูมีบทบาทและต้องรับผิดชอบมาก ต่อการถ่ายทอดสู่เด็ก เพราะเป็นพันธกิจที่รัฐบาลคาดหวัง ดังนั้นครู ในเรื่องเซเบกับน้ำเต้าจึงโกรธมาก ที่การกระทำของเซเบดูเหมือนไม่ให้ความสนใจต่อเป้าหมายของประเทศ

การทำงานของอินะอุเอะนี้ Richard M Reitan ได้บรรยายไว้ในหนังสือเล่มเดียวกันว่า

In 1910 the Ministry of Education organized a special lecture series on national morality. Here, Inoue Tetsujirō presented his lectures that were published in his *Outline of National Morality*. Between July 1910 and July of the following year Inoue lectured on national morality to students, to middle- school teachers, and to the teachers of Japan’s teachers—the

instructors in charge of the departments of moral training at the Teachers' Colleges. Legal scholar Hozumi Yatsuka also participated in this lecture series, where he discussed "The Main Points of National Morality" and moral training textbooks for use in the third year of higher-school education. In another such lecture series held the following year, Hozumi lectured on national morality and the ethics of the family-state before an audience of middle-school and women's highschool instructors. These lectures and the audiences to which they were directed clearly reflect the state's awareness of the importance of education in the dissemination and legitimation of its own moral orientation. Such Ministry of Education-sponsored lectures were an effective means for disseminating national morality, particularly as they exerted a kind of hierarchical control over the education system through the indoctrination of both regular teachers and instructors at the Teachers' Colleges. Yet the state's most effective means for disseminating national morality was through the textbooks for moral training that were used by primary, middle, and high school students.

(Richard M Reitan , 2010, pp.131-132)

อินะเอะเอะ เท็ตสึจิโร (ค.ศ. 1856-1944)

ที่มา : http://www.ndl.go.jp/portrait/datas/234_1.html

ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ในปี ค.ศ. 1903 กระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงระบบการผลิตหนังสือเรียนใหม่ เท่าที่ผ่านมาสักพิมพ์เอกชนต้องส่งหนังสือที่สำนักพิมพ์ผ่านบรรณาธิการแล้วให้กระทรวงศึกษาธิการตรวจ เพื่ออนุญาตใช้ในโรงเรียน เป็นระบบตรวจสอบตำราเรียนทั่วประเทศ เรียกว่า เคียวคะโนะเค็นเทเซโดะ

(教科書検定制) แต่ภายใต้ระบบที่เปลี่ยนแปลงใหม่นี้ กระทรวงศึกษาธิการจะเป็นผู้เรียบเรียงและจัดพิมพ์ขึ้นเอง เรียกว่า โคเคคุเทเคียวคะโนะ (国定教科書) ตามระบบนี้รัฐบาลจะผลิตหนังสือเรียนขึ้นมาใช้ในโรงเรียนทั่วประเทศเพียง 1 ชุด ระบบใหม่นี้ใช้กันเรื่อยมาจนกระทั่งสงครามโลกครั้งที่สองยุติลง เรื่องราวนี้มีบรรยายไว้ใน Making a Moral Society : Ethics and the State in Meiji Japan ด้วยว่า

In 1897 state authorities announced that all school textbooks for moral training would be produced by the government rather than by private companies. Katō Hiroyuki was appointed to head a Ministry of Education committee to carry out this aim, and the new textbooks, the first set of “state-authorized textbooks,” were completed in 1903.

(Richard M Reitan , 2010, p.132)

เมื่อรัฐบาลมีอำนาจในการจัดการหนังสือเรียนโดยตรง กระทรวงศึกษาธิการจึงได้บรรจุเรื่องของสงครามเป็นเนื้อหาของหนังสือด้วย ตัวอย่างของเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือเรียนมีดังตัวอย่างต่อไปนี้

บทที่ 7 คุณแม่ทหารเรือ

ในช่วงสงครามจีน-ญี่ปุ่นระหว่างปี ค.ศ. 1894-1895 ทหารเรือคนหนึ่งซึ่งประจำการบนเรือทะเลชิโฮระให้ออกมาขณะที่กำลังอ่านจดหมายฉบับหนึ่งเขียนด้วยลายมือสุภาพสตรี ผู้บังคับการเรือซึ่งบังเอิญเดินผ่านมาทางนั้นพอดี รู้สึกเดือดดาลกับพฤติกรรมที่ไม่สมชายชาติทหารของเขาจึงนึก

“นี่อะไรกัน กลัวตายมากนักรึ หรือว่าคิดถึงลูกเมีย” ผู้บังคับการเรือกล่าวตำหนิเขาอย่างรุนแรง “เป็นทหารต้องถือว่าการต่อสู้ในสมรภูมิรบเป็นเกียรติของลูกผู้ชาย แต่ดูสิ พฤติกรรมที่คุณแสดงออกมาช่างนำความอดสูมาสู่เรือลำนี้และประเทศชาติเหลือเกิน”

ทหารเรือคนนั้นตกใจลุกขึ้นยืนตรง สบตาผู้บังคับบัญชาแวบหนึ่งแล้วก้มหน้าลงต่ำ

“ท่านเข้าใจผิดแล้วขอรับ ผมยังไม่มีลูกเมีย ผมเป็นชายชาติทหารและเชื่อชาติญี่ปุ่น ผมจะกลัวตายไปทำไม” เขากล่าว “ท่านคุณีลึครับ” ทหารเรือกล่าวพร้อมกับยื่นจดหมายส่งให้

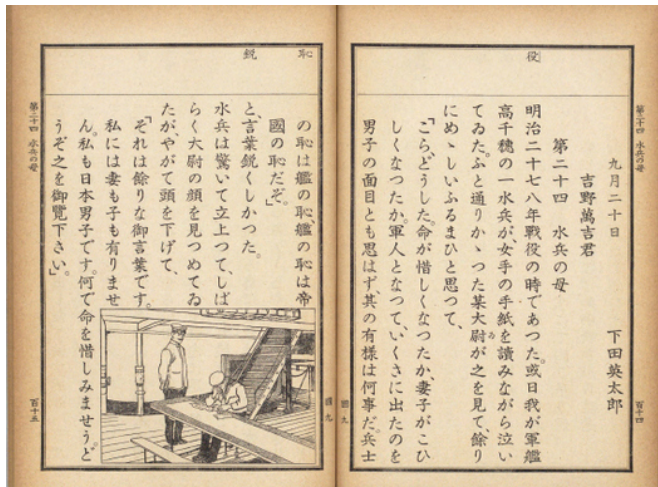
ผู้บังคับการเรือรับจดหมายมาอ่าน

แม่เสียใจที่รู้ว่าลูกไม่ได้เข้าร่วมในการสู้รบที่ไฮโด และไม่มีบทบาทอะไรในการบุกอิโก-เอ เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม แม่สงสัยว่าลูกไปสงครามทำไม ไม่ใช่เพื่อพลีชีพรับใช้สมเด็จพระจักรพรรดิดอกกริ ชาวบ้านดีกับแม่มาก และช่วยเหลือแม่ทุกอย่าง เขาปลอบแม่ว่า “บ่อย่าทุกข์ใจไปเลยที่ลูกชายคนเดียวต้องไปรบ บ่จะให้ช่วยอะไรก็บอก ไม่ต้องเกรงใจ” ภาพใบหน้าที่เอื้ออารีของคนเหล่านั้นเตือนใจแม่ให้นึกถึงพฤติกรรมที่ไม่สมชายชาติทหารของลูก มันทำให้แม่รู้สึกราวกับว่าหัวใจของแม่กำลังจะแตกสลาย แม่ไปที่ศาลเทวสงครามทุกวันเพื่อสวดมนต์ให้ลูกมีบทบาทสำคัญในการรบ แต่แม่ก็เป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดาที่ไม่อาจจะเกลียดชังลูกชายของตนเอง ขอให้ลูกพยายามเข้าใจความรู้สึกของแม่ขณะที่เขียนจดหมายฉบับนี้

ขณะที่อ่านจดหมาย ผู้บังคับการเรือพบว่าตนเองก็อดน้ำตาไหลไม่ได้ เขาจึงจับมือทหารเรือคนนั้นและพูดว่า “ผมขอโทษ คุณช่างมีแม่ที่แสนประเสริฐจริงๆ คุณเองก็คงจะเสียใจกับภาวะเช่นนี้เหมือนกัน สงครามในปัจจุบันไม่เปิดโอกาสให้คุณเป็นผู้ชนะอย่างโดดเด่นเหมือนในสมัยก่อน ผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชามีคิกร่วมกัน ทุกคนต้องทำตามคำสั่งผู้บังคับบัญชาและปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเอง แม่ของคุณอยากให้คุณพลีชีพเพื่อรับใช้สมเด็จพระจักรพรรดิ แต่โอกาสนั้นยังมาไม่ถึงคุณ ทุกคนที่ประจำการบนเรือลำนี้ต่างก็เสียใจที่ไม่ได้เข้าร่วมประจัญบานที่ไฮโด แต่เราก็คงทำอะไรไม่ได้ ผมมั่นใจว่าในไม่ช้านี้เราคงจะมีโอกาสทำเช่นนั้น เมื่อเวลานั้นมาถึง

เราจะร่วมมือกันต่อสู้เพื่อสร้างชื่อเสียงของเรือทะเลชิโฮของเราให้ขจรขยายไป จงเล่าสถานการณ์ที่เกิดขึ้นให้แม่ของคุณเข้าใจและปลอบใจเธอให้คลายความทุกข์เศร้าลง

บทเรียนของเรื่องนี้สอนว่า บุตรชายที่เข้าร่วมในสมรภูมิตะกั่วหยาบคือรูปแบบสูงสุดของความรักชาติ และมารดาที่สนับสนุนบุตรชายให้เกิดความภาคภูมิใจในสิ่งนั้นคือผู้ที่รักชาติเช่นกัน แบบอย่างของเรื่องคุณแม่ทหารเรือนี้ ตรงกับข้อความในพระบรมราชโองการด้านการการศึกษาที่กล่าวว่า “ยามใดที่เกิดเหตุการณ์คับขัน จงพลีชีพออย่างกล้าหาญ” (นะกะโนะ อะคิระ, 2536, หน้า 31-33)

国定教科書 「水兵の母」

ตัวอย่างจากหนังสือเรียนของรัฐบาล เรื่องคุณแม่ทหารเรือ
<http://japan.hani.co.kr/arti/international/22310.html>

ท่ามกลางกระแสปลุกใจให้รักและเสียสละเพื่อชาติกำลังแพร่ขยายไปในสังคมและลงไปถึงเยาวชน ผ่านตำราเรียนนั้น ไซ่ว่าจะไม่มีเสียงคัดค้านเลย บทกวีหนึ่งที่สะท้อนแนวคิดดังกล่าวและถือว่าเป็นบทกลอนอันตราย บทหนึ่งที่เป็นที่รู้จักกันคือ นื่องต้องไม่ตาย 「君死にたまふこと勿れ」 เผยแพร่ในปี ค.ศ. 1904 ประพันธ์โดยกวีสตรีโยะสะโนะ อะกิโกะ (与謝野晶子) (ค.ศ. 1878-1942) กล่าวถึงความห่วงใยที่มีต่อน้องชายที่ถูส่งไปในสนามรบ เป็นการต่อต้านสงครามญี่ปุ่น-รัสเซียที่ผู้ประพันธ์ถูกดำเนินคดี

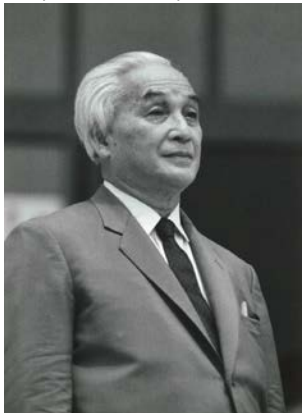
ต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุคสมัยที่เรียกว่า ประชาธิปไตยไทโช (大正デモクラシー) ซึ่งเป็นยุคที่มีการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยทาง การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ในทศวรรษ ที่ 1910-1920 ซึ่งอยู่ในยุคไทโช (ค.ศ. 1912-1926) คำว่า ประชาธิปไตยไทโช นี้ถูกบัญญัติขึ้นภายหลัง เมื่อค.ศ. 1954 ช่วงนี้เป็นช่วงที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ เช่น การหยุดการระคายไ้จ่ายของประชาชนผ่านภาษีในการสนับสนุนการไปรบในต่างประเทศของกองทัพ การเคารพเสรีภาพในการพูดในที่ชุมชน ความเสมอภาคทางเพศ การหยุดการเลือกปฏิบัติกับบางชนชั้น และเสรีภาพต่างๆรวมถึงอิสระทางการศึกษาด้วย หนึ่งในผู้นำการเคลื่อนไหวที่เป็นที่รู้จัก คือข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ ชื่อ ชะวะยะนะจิ มะสะทะโร (澤柳政太) (ค.ศ.1865-1927) ได้เสนอให้มีการกระจายโอกาสทางการศึกษาหลายวิธี ให้เพิ่มการศึกษาระดับประถมจาก 4 ปี เป็น 6 ปี และได้เรียกร้องให้ยกเลิกการสอนวิชา จริยศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาตอนต้น เนื่องจากเชื่อมั่นว่าหลักสูตรวิชาเรียนควรจะสอดคล้องกับระดับ

พัฒนาการของเด็ก การสอนจริยศึกษาไม่ควรเป็นเพียงการอธิบายเนื้อหา และยกตัวอย่างประกอบเท่านั้น ควรมีแบบฝึกหัดให้นักเรียนช่วยกันฝึกแก้ปัญหา โดยตัวอย่างที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน แนวคิดนี้ได้แพร่กระจายออกไปในช่วงประชาธิปไตยไทย

ชะวะยะนะจิ มะสะทะโร

<https://ja.wikipedia.org/wiki/澤柳政太郎>

โอะบะระะ คุนิโยะชิ

<https://ja.wikipedia.org/wiki/小原國芳>

โอะบะระะ คุนิโยะชิ (小原國芳) (1887-1977) หัวหน้าหมวดวิชาในโรงเรียนเซโจกักคุเอ็น (成城学園) ของชะวะยะนะจิ ได้รวบรวมทฤษฎีการปรับปรุงการเรียนการสอนวิชาจริยศึกษาเหล่านี้เขียนออกมาเป็นหนังสือที่สำคัญ ในทัศนะของโอะบะระะ วิชาจริยศึกษาต้องช่วยชี้นำนักเรียนให้เข้าใจโลกที่แท้จริงหรือสังคมที่พวกเขาอาศัยอยู่ การสอนจริยธรรมในเวลานั้นจึงไม่ใช่แค่เพียงการอธิบายเนื้อหาในหนังสือเรียนแล้ว ยกตัวอย่างประกอบเท่านั้น นักเรียนควรได้ฝึกปฏิบัติจริงด้วยจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวัน การฝึกเช่นนี้ มักเรียกกันว่า การฝึกจริยธรรมในชีวิตประจำวัน ครูที่ฝึกสิ่งเหล่านี้เชื่อว่าบทบาทของการศึกษาไม่ใช่การปลูกฝังความรักชาติ แต่เป็นการปลูกฝังค่านิยมใหม่ๆที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต ต่อไปนี้คือตัวอย่างของการฝึกปฏิบัติในวิชาจริยศึกษาที่ปรากฏในหนังสือเล่มหนึ่งของโอะบะระะ

ภายในห้องเรียนชั้นประถมปีที่ 3 ของโรงเรียนประถมศึกษาแห่งหนึ่ง เพื่อนนักเรียนคนหนึ่งล้มป่วยต้องพาส่งโรงพยาบาล ในช่วงที่ครูกำลังพูดคุยกับนักเรียนถึงความรู้สึกเจ็บเหงาเศร้าซึมของเพื่อนที่โรงพยาบาล ครู

ได้ถามนักเรียนว่าคิดจะทำอย่างไรบ้างที่จะช่วยเหลือเพื่อนที่โรงพยาบาลให้รู้สึกดีขึ้น นักเรียนในชั้นตกลงใจว่าวิธีที่ดีที่สุดคือช่วยกันวาดรูปและเขียนเรื่องราวประกอบส่งไปให้เพื่อน ครูใช้เวลาในช่วงโมงจริยศึกษานี้ฝึกให้นักเรียนใช้ความคิดและนำความคิดนั้นไปปฏิบัติจริง ตัวแทนของนักเรียนในชั้นนำผลงานที่ร่วมกันทำไปมอบให้เพื่อนที่โรงพยาบาล เพื่อนรู้สึกดีใจอย่างล้นเหลือ แม่ของเขาก็พลอยปลาบปลื้มใจไปด้วย เมื่ออาการทุเลาลง เขาได้ไปโรงเรียนกับพ่อและแม่เพื่อขอบคุณเพื่อนร่วมชั้นจากความรู้สึกส่วนลึกของจิตใจ เพื่อนในชั้นทุกคนต่างตื้นตันใจไปตามๆกัน

ครูที่มีส่วนให้คำแนะนำในลักษณะเช่นนี้บางครั้งจะเรียกวิธีนี้ว่า เซกตสึชูชิน (生活修身) หรือ โชงิชูชิน (生涯修身) (การฝึกจริยธรรมในชีวิตประจำวัน) ผู้นำการเคลื่อนไหวเพื่อการศึกษาแนวใหม่ชาวเบลเยียมคนหนึ่งชื่อ โอ. ดอกครอลี (ค.ศ. 1871-1932) ได้ก่อตั้ง “โรงเรียนเพื่อการดำเนินชีวิต” ขึ้นที่ซานเมืองปรัสเซลในปี ค.ศ. 1907 แนวคิดในการจัดการศึกษาเพื่อการดำเนินชีวิตนี้สร้างความตื่นตัวให้กับครูในประเทศญี่ปุ่นอย่างมาก ครูเหล่านี้เชื่อว่าบทบาทของการศึกษาไม่ได้อยู่ที่การปลูกฝังค่านิยมความรักชาติในตัวเด็ก แต่อยู่ที่การสร้างสรรค์ค่านิยมใหม่ๆสำหรับการดำเนินชีวิต (นะคะโนะ อะคิระ, 2536, หน้า 35-36)

มีกรณีหนึ่งที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1924 ที่ครูหนุ่มผู้หนึ่งในจังหวัดนงะโนะ (長野) ถูกไล่ออกเพราะเขาไม่ได้ใช้หนังสือเรียนวิชาจริยศึกษาของรัฐบาลในช่วงโมงจริยศึกษา เขาเลือกใช้ผลงานของนักเขียนญี่ปุ่นผู้หนึ่งประกอบในการสอนจริยศึกษาเท่านั้น เพราะเห็นว่าเนื้อหาเป็นที่น่าสนใจนักเรียนชั้นประถมปีที่ 4 มากกว่า แม้ว่านักกรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยหลายคน รวมทั้งชะวะยะนะจิ ได้ออกมาเคลื่อนไหวปกป้อง เพื่อมิให้เขาถูกไล่ออก แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ

นอกจากนี้ ยังมีนักปรัชญา โอชิมะ มะสะโนะริ (大島正徳) (ค.ศ. 1880-1947) ผู้ที่เขียนวิจารณ์ จริยศึกษาและการควบคุมตนเอง (自治及修身教育批判) โอชิมะ เคยมีประสบการณ์หลายอย่างเกี่ยวกับการศึกษา เช่น เป็นอาจารย์สาขาวิชาปรัชญาในมหาวิทยาลัยโตเกียววิมพีเรียล (มหาวิทยาลัยโตเกียวในปัจจุบัน) ประธานกรรมการการศึกษาของเมืองโตเกียว สมาชิกสภาเมืองโตเกียว ผู้อำนวยการสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย ญี่ปุ่น คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาหลังสงคราม หนังสือเรื่องนี้ โอชิมะ ได้เขียนขึ้นจากประสบการณ์การวิจัย ที่ได้ออกไปเก็บข้อมูล ด้วยวิธีการเข้าสังเกตการณ์ และแจกแบบสอบถามตามโรงเรียนต่างๆ รวมทั้งโรงเรียนฝึกหัดครู เป็นเวลา 15 เดือนในปี ค.ศ. 1922 สมัยยังเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยโตเกียว ผลจากการวิจัย โอชิมะพบว่าแบบเรียนจริยศึกษาที่รัฐบาลกำหนดให้ใช้ เป็นเรื่องราวของผู้คนในสมัยเอโดะ (เมื่อ 100-200 ปีก่อน) ทั้งชื่อและวิถีชีวิต ของคนที่ปรากฏในหนังสือ เป็นเรื่องห่างไกลตัวผู้เรียนมาก เป็นการยากที่เด็กจะทำความเข้าใจ 「非常に遠き世界である」 「題材が大体に於いて非現代的且つ児童生活に没交」 เขาได้ยกตัวอย่างต่างๆจากหนังสือแบบเรียนนั้นราว 30 ตัวอย่าง เช่นในเรื่องความกตัญญูของลูกชวานายากจน ที่เย็บรองเท้าฟาง เป็นเรื่องของคนในสมัยโทกูงาวะ เด็กแปดเก้าขวบสมัยโทโซ ย่อมจินตนาการได้ยาก เขาได้เขียนวิจารณ์แบบเรียนจริยศึกษาของรัฐบาลไว้ว่า 「何だか古いやうな気がしてたまらない。世間は日に月に新しくなっていく。われ等の思想も感情も日に月に新しくなっている。それであるのに、いつまでも桃太郎や、かちかち山の昔話では我慢にも承知できない。」 “รู้สึกว่เก่าเป็นอย่างยิ่ง โลกกำลังเปลี่ยนใหม่ขึ้นทุกวัน ทั้งความคิดและอารมณ์ของพวกเราเปลี่ยนแปลงไปตามไปด้วย จึงไม่สามารถยอมรับได้กับการให้เรียนเรื่องราวโบราณอย่างโมะโมะทะโร หรือ คะจิคะจิยะมะ” ในเรื่องของการสอนเรื่องความซื่อสัตย์ โอชิมะ ได้กล่าวไว้ว่า ความคิดเรื่องความ

ซื่อสัตย์น่าอึดอัด「忠孝觀念が窮屈」และกล่าวว่า ในเรื่องของความซื่อสัตย์รัฐบาลเน้นแต่ความคิดตามแนวทางของทหารในยามสงครามมาบรรจุไว้ ส่วนเรื่องของความซื่อสัตย์ทั่วไปในสังคมในเวลาปกติมีน้อยมากและเรื่องราวต่างๆที่ปรากฏในแบบเรียนก็เป็นเรื่องของคนในชนบทที่ยากจน ไม่ใช่เรื่องกลางๆ สำหรับเด็กทั่วไป เขาได้เขียนไว้ว่า「例話は児童の生活に基礎を置いて、児童中心であることが重要な条件であるが、教科書の例話は普遍的であるから、土地の状況、生活の状態を考慮して、改作しなければならぬ必要もある」ตัวอย่างที่ยกมาควรมีเงื่อนไขสำคัญคือ คำนี้ถึงพื้นฐานการดำเนินชีวิตของเด็ก และให้เด็กเป็นศูนย์กลาง ตัวอย่างในแบบเรียนควรมีการปรับเปลี่ยนเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้มีความเป็นสากล โดยพิจารณาเรื่องสภาพของท้องถิ่นและสภาพการใช้ชีวิต (香川七海, 2017, หน้า 18)

โอชิมะ มะสะโนริ

<https://ja.wikipedia.org/wiki/大島正徳>

คณะจะได้สรุปข้อวิจารณ์ของโอชิมะ ที่มีต่อแบบเรียนจริยศึกษาและการควบคุมตนเองรุ่นที่ 3 ของรัฐบาลไว้ 6 ประเด็นดังนี้ 1) มีความแตกต่างของบริบทในการดำเนินชีวิตระหว่างนักเรียนในปัจจุบันกับตัวอย่างที่ยกขึ้นมาในแบบเรียนมาก 2) ในตัวอย่างแสดงถึงความคิดแคบๆเกี่ยวกับเรื่องความจงรักภักดีและความกตัญญู 3) การอธิบายความในแบบเรียน เป็นไปอย่างแห้งแล้ง ไม่น่าสนใจ 4) เรื่องราวเกี่ยวกับคุณงามความดีที่ยกมาต้องการให้เพียงประพาดตลกละเลียดสิ่งที่ปรากฏในแบบเรียน 5) ตัวอย่างในแบบเรียนยังมีความสับสน 6) แบบเรียนนี้ยังขาดหัวข้อเกี่ยวกับคุณธรรมใน ชีวิตในแง่เศรษฐกิจ (香川七海, 2017, หน้า 28)

อย่างไรก็ตามช่วงของความเคลื่อนไหวประชาธิปไตยไทยไชนั้นไม่ยาวนานนัก เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1920 ด้วยปัญหาด้านเศรษฐกิจที่แนวคิดประชาธิปไตยไม่สามารถหาทางออกให้ได้ จึงเป็นช่วงที่ลัทธิทหารและชาตินิยมกลับเข้ามามีอิทธิพลอย่างมาก ดังจะกล่าวในบทที่ 4

บทที่ 4

สรุปผลการศึกษา

งานวิจัยนี้ได้ดำเนินการตามแนวทางสองส่วนคือ วิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรมเด็กทั้งสองเรื่องคือ “อุงุ่นหนึ่งพวง” และ “เซเบกับน้ำเต้า” โดยใช้การวิเคราะห์ตามวิธีทางวรรณกรรมวิจารณ์ คือพิจารณาองค์ประกอบต่างๆของเรื่องคือ ตัวละครเอก ครู โรงเรียน งานอดิเรก วิกฤตและการแก้ไข และส่วนที่เกี่ยวข้องกับบริบทการศึกษาของวรรณกรรม ดังที่แสดงไว้ในบทที่ 2 พร้อมทั้งวิเคราะห์เปรียบเทียบวรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 1

ส่วนที่สองของงานวิจัยคือ การวิเคราะห์และสังเคราะห์การปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ ที่มีอิทธิพลต่อการอบรม กลุ่มเกลาเยาวชนในสมัยนั้น ในบทที่ 3 เป็นการวิเคราะห์โดยมีประเด็นหลักคือมุมมองด้านการศึกษาซึ่งสะท้อนในวรรณกรรม และการอธิบายโดยยกนโยบายและเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา โดยมีประเด็นหลักคือการที่รัฐบาลมีนโยบายกำหนดให้มีการเรียนสอนจริยศึกษาอย่างเคร่งครัดในโรงเรียนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาเป็นต้นไป มีการพัฒนาตำราเรียนที่สอนการปฏิบัติตนของเยาวชน อย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพื่อเป็นการควบคุมเยาวชนเพื่อให้เป็นกำลังสำคัญของนโยบาย สร้างชาติให้มั่นคงและมีการทหารที่เข้มแข็ง การวิเคราะห์ในบทนี้เป็นการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 คือวิเคราะห์การศึกษาของญี่ปุ่นในช่วงปฏิรูปการศึกษา

จากการศึกษาของญี่ปุ่นในยุคการปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ ผ่านการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเด็กเรื่อง “อุงุ่นหนึ่งพวง” และ “เซเบกับน้ำเต้า” พบว่า ผู้ประพันธ์ได้สะท้อนการให้การศึกษาอบรมเยาวชนของญี่ปุ่นในยุคสมัยนั้นผ่านระบบโรงเรียน การปฏิรูปการศึกษาในสมัยเมจินี้ ได้สนองนโยบาย พุโคะคุเคียวเฮของรัฐบาล ดังที่ได้กล่าวข้างต้น มีการก่อตั้งกระทรวงศึกษาธิการ การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษา และประกาศพระบรมราชโองการด้านการศึกษา ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อปรัชญาการจัดการศึกษาที่แม้จะต้องการวิทยาการที่ก้าวหน้าแบบตะวันตก แต่ใช้จริยศึกษาเป็นแนวทางหลักในการขัดเกลาเยาวชน วรรณกรรมเด็กทั้งสองเรื่องนี้แสดงการใช้ชีวิตของเด็กภายใต้ต้นนโยบายการศึกษานี้ ปัญหาของเด็กทั้งสองที่สะท้อนผ่านวรรณกรรม เกิดขึ้นในบริบทการศึกษาและสังคมในช่วงเวลาเดียวกัน หากแต่ถูกแก้ไขโดยวิธีการที่ต่างกัน อะริชิมะ ผู้ประพันธ์เรื่องอุงุ่นหนึ่งพวง นับถือศาสนาคริสต์และเข้าเรียนในโรงเรียนมิชชันนารี ในชั้นประถมศึกษา สิ่งที่เขาสะท้อนให้เห็นในเรื่องอุงุ่นหนึ่งพวงก็คือ ชีวิตของเด็กชายคนหนึ่งได้เปลี่ยนแปลงไปในทางดี เพราะความรักความเมตตา และความเข้าใจของครู อีกทั้งได้รับการให้อภัยไม่ตรีจากเพื่อน ซึ่งเกิดจากการอบรมของครู ทำให้เขาก้าวผ่านวิกฤตในวัยเด็กวันนั้นมาได้ ส่วนในเรื่องเซเบกับน้ำเต้า ผู้ประพันธ์ได้ชี้ให้เห็นอำนาจเด็ดขาดของครู การอบรมลูกในครอบครัว ซึ่งเต็มไปด้วยความรุนแรง ในช่วงเวลาที่ประเทศญี่ปุ่นกำลังใช้จริยศึกษาในการควบคุมความคิดและความประพฤติของเยาวชน เรื่องสั้นเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นบรรยากาศนี้อย่างชัดเจน ความคิดสร้างสรรค์และความเป็นปัจเจกมีอย่างสมบูรณ์ในตัวของเด็กวัยประถมอย่างเซเบ แต่กลับถูกทำลายลงด้วยแนวคิดที่มุ่งเน้นที่จะหล่อหลอมเยาวชน ให้อุทิศทั้งชีวิตและจิตวิญญาณเพื่อชาติ ซึ่งผู้ประพันธ์มีความสัมพันธ์ที่ราวฉาบกับบิดา จึงออกจากโตเกียว มาอาศัยอยู่ที่เมือง โอเอโนะมิจิ จังหวัดฮิโรชิมา และเขียนเรื่องสั้นเรื่องนี้ขึ้นที่นั่น ซึ่งในช่วงเวลานั้นคนในเมืองนี้นิยมสะสมน้ำเต้า ในเมืองชนบทนี้การศึกษาตามนโยบายของรัฐบาลได้แพร่กระจายมาถึงเช่นกัน ครูเป็นตัวแทนจากเมืองใหญ่ มาพร้อมกับปรัชญาการศึกษาจากส่วนกลาง เขาไม่สนใจวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่กลับบูชาลัทธิบูชิโด จากการวางอุปนิสัยของครูเช่นนี้ ชี้ให้เห็นถึงความต้องการของผู้ประพันธ์ ที่จะชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์

การปะทะกันทางวัฒนธรรมและแนวความคิด ของผู้คนในต่างจังหวัดและนโยบายของรัฐบาลจากส่วนกลาง ที่สะท้อนผ่านการศึกษา การปลูกฝังความรักและเสียสละเพื่อชาติ และถวายความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระจักรพรรดิได้ถูกปลูกฝังผ่านห้องเรียน จากตำราเรียนและครูอย่างเคร่งครัด หากแต่เด็กชั้นประถมศึกษาและแม้แต่ครอบครัวชาวชนบท จะเข้าใจและซาบซึ้งเพียงไรนั้น ในงานประพันธ์นี้ได้แสดงให้เห็นข้อสงสัย แม้ความคิดแนวเผด็จการทหารตั้งแต่สมัยปฏิรูปประเทศให้เป็นแบบตะวันตกในสมัยเมจิ จะได้รับการตอบรับและใช้ขับเคลื่อนประเทศเป็นแนวทางหลักก็ตาม แต่ก็มีปรากฏการณ์ต่อต้านเกิดขึ้นเช่นกัน ดังที่ได้ยกตัวอย่างในบทที่ 3 และกล่าวได้ว่าเรื่องสั้นเซเบกับน้ำเต้านี้ก็เป็นผลงานวรรณศิลป์หนึ่ง ที่ได้ตั้งคำถามต่อนโยบายการศึกษาของญี่ปุ่นที่นำเอาจริยศึกษามาใช้อย่างเข้มงวด

ในบทที่ 4 นี้ จะสรุปเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่สามคือบริบททางสังคมและการเมืองในสมัยของวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่าเป็นช่วงของการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปประเทศให้เป็นแบบตะวันตกด้วย ญี่ปุ่นมีพื้นฐานการให้การศึกษาอย่างแพร่หลายแก่เยาวชนมาตั้งแต่ก่อนหน้าการปฏิรูปประเทศสมัยเมจิแล้ว นั่นคือสมัยเอโดะที่บริหารประเทศโดยรัฐบาลทหารโชกุนโทกูงาวะ การศึกษานั้นเน้นหนักไปทางแนวคิดของลัทธิขงจื้อ และบางส่วนให้การศึกษาวิทยาการของชาติตะวันตกอย่างฮอลันดาด้วย อย่างไรก็ตามการศึกษาเหล่านี้ทำให้ประชาชนทุกชนชั้นและทุกเพศอ่านออกเขียนได้ขึ้นมา ต่อมาในสมัยเมจิ รัฐบาลได้กำหนดเรื่องของการศึกษาของประชาชน โดยยึดสัจยาคิชูฐานของจักรพรรดิเมจิ (五箇条の御誓文) ที่ให้ไว้ในวันที่ 6 เมษายน 1868 ข้อที่ 5 ที่ว่า

「智識ヲ世界ニ求メ大ニ皇基ヲ振起スヘシ」 ญี่ปุ่นจะต้องสร้างชาติด้วยการแสวงหาความรู้จากต่างชาติ และสร้างระบบการปกครองที่มีจักรพรรดิเป็นประมุข จัดตั้งกระทรวงศึกษาธิการในปี ค.ศ. 1871 ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติค.ศ. 1872 ประกาศใช้พระราชบัญญัติการประถมศึกษาในปี ค.ศ. 1886 และพระราชบัญญัติการมัธยมศึกษา พระราชบัญญัติการฝึกหัดครู ปี ค.ศ. 1894 ประกาศพระราชบัญญัติอุดหนุนการอาชีวศึกษา และในเวลาต่อมาก็ประกาศข้อบังคับสำหรับสถานศึกษาประเภทต่างๆอีกมากมาย ที่สำคัญและใช้เป็นแนวทางในการหล่อหลอมความรักชาติผ่านการศึกษาในโรงเรียนคือประกาศพระบรมราชโองการด้านการศึกษาในปีค.ศ. 1890 นับว่าเป็นประกาศที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อแนวทางการศึกษา กล่าวได้ว่าเป็นแม่บทในการร่างหลักสูตรต่างๆ ซึ่งเป็นการกลับมาสู่แนวคิดแบบศักดินาในอดีต และผลักดันให้มีปรัชญาจักรพรรดิเป็นศูนย์กลางซึ่งนำญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามต่างๆในเวลาต่อมา

ในระหว่างการศึกษาครั้งใหญ่นี้ ประเทศญี่ปุ่นทำสงครามกับจีน (日清戦争) ระหว่างปีค.ศ. 1894-95 และทำสงครามกับรัสเซีย (日露戦争) ระหว่างปีค.ศ. 1904-05 และเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ระหว่างปีค.ศ. 1914-1918 อยู่ฝ่ายสัมพันธมิตร สงครามทั้งสามครั้งนี้ญี่ปุ่นมีชัยชนะและอยู่ฝ่ายชนะ เหตุการณ์สงครามใหญ่ที่ญี่ปุ่นเกี่ยวข้องนี้ เป็นช่วงก่อนและหลังการประพันธ์เรื่องสั้นองุ่นหนึ่งพวง (1920) และเซเบกับน้ำเต้า (1913) ซึ่งรัฐบาลนำเรื่องสงครามเข้ามาเกี่ยวข้องกับนโยบายการศึกษาอย่างแยกไม่ออก และเป็นเวลายาวนาน ดังที่ได้กล่าวในบทที่ 3 ที่กล่าวถึงการกำหนดให้ใช้ตำราเรียนจริยศึกษาที่เรียกว่าชูชิน ซึ่งเน้นการอบรมขัดเกลาและควบคุมทั้งความคิดและความประพฤติของเยาวชนโดยลงรายละเอียดมากแม้ในเรื่องการใช้ชีวิตประจำวัน การปฏิบัติต่อคนในครอบครัวและผู้อื่น เพื่อให้เด็กมีจิตวิญญาณและการปฏิบัติตนเพื่อชาติและความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระจักรพรรดิ

นอกเหนือจากบริบทด้านการศึกษาซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องสั้นหนึ่งพวง และเชเบกับน้ำเต้า ซึ่งเป็นเรื่องของโรงเรียนและเด็ก ที่ได้กล่าวโดยละเอียดแล้วในบทที่ 2 และ 3 แล้วยังมีเรื่องความเคลื่อนไหวภายในประเทศญี่ปุ่นที่เป็นบริบททางการเมืองและสังคมที่สำคัญคือ ญี่ปุ่นอยู่ในยุคประชาธิปไตยเป็นช่วงเวลาที่ชาวญี่ปุ่นรุ่นหนุ่มสาวที่นิยมวัฒนธรรมตะวันตกมาก และนิยมแนวความคิดเสรีนิยม มีการแสดงออกในรูปแบบต่างๆ เช่น การแต่งกายแบบตะวันตก การประพาดิตัวแบบเสรีทั้งชายและหญิง สตรีมีการออกไปทำงาน เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการกีฬา การบันเทิงต่างๆ และมีการอ่านวรรณกรรมต่างประเทศมากขึ้นอีกด้วย

นอกจากอุดมการณ์แบบเสรีนิยมจะแพร่หลายแล้ว แนวความคิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ จากการปฏิวัติของสหภาพโซเวียตในปีค.ศ. 1917 ก็ได้เข้ามาในประเทศญี่ปุ่นด้วย ญี่ปุ่นนั้นไม่ใช่ไม่เคยมีแนวคิดแบบสังคมนิยมมาก่อน เคยมีพรรคการเมือง เช่นพรรคโทโยจิยูโต (東洋自由党) (ค.ศ.1892) เสรีนิยมตะวันออก ที่เรียกร้องให้รัฐควบคุมเศรษฐกิจของประเทศเพื่อช่วยเหลือคนยากจน พรรคอะไคมิโนอุโต (社会民主党 ค.ศ.1901) สังคมนิยมประชาธิปไตย เรียกร้องการศึกษาแบบให้เปล่าของรัฐ ในส่วนของเศรษฐกิจ เนื่องจากมีการพัฒนาทางอุตสาหกรรมและธุรกิจต่างๆ ขึ้น จึงมีการเจริญเติบโตของเมือง มีเมืองใหญ่ๆ เกิดขึ้น ค่าครองชีพก็สูงขึ้น และช่องว่างระหว่างผู้คนในชนบท กับคนเมืองก็ยิ่งขยายกว้างขึ้น เป็นภาพของสังคมที่มีความแตกต่างระหว่างชนชั้นอย่างกว้างขวาง ชนบทและเมือง หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ช่วงค.ศ. 1912-1929 เกิดเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ญี่ปุ่นต้องเผชิญภาวะเงินเฟ้อ ผู้คนต้องทำงานหนัก มีชาวชนบทที่เข้ามาทำงานในเมืองใหญ่ต่างๆ การประท้วง จลาจล เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้คนจึงให้ความสนใจกับลัทธิสังคมนิยมมากขึ้นด้วย อย่างไรก็ตาม สมัยไทโชเป็นสมัยที่ไม่ยาวนานเมื่อเทียบกับยุคสมัยอื่น คือเป็นระยะเวลา 15 ปี (ค.ศ.1912-ค.ศ.1926) แต่เป็นสมัยที่มีความสับสนพอสมควร แนวคิดเสรีนิยมและแนวคิดประชาธิปไตยที่เกิดขึ้น ไม่สามารถพัฒนาไปได้ไกล เนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่รัฐบาลแก้ไขไม่ได้เท่าที่ควร รวมทั้งความไม่เสมอภาคของประชาชน นอกจากนี้การที่รัฐบาลพลเรือนยอมอ่อนข้อต่อจีนและต่อต่างชาติ ทำให้ประชาชนไม่พึงพอใจและหันมาให้ความศรัทธาต่อฝ่ายทหารที่ดูว่าจะซื่อสัตย์และมีความรักชาติมากกว่า ทั้งยังถูกปลุกกระตือรือร้นสนับสนุนลัทธิทหารนิยมจากกลุ่มคลั่งชาติ ที่ถือว่าการทำสงครามเป็นสิ่งถูกต้อง จึงทำให้เส้นทางของประเทศหันเหไปทางเผด็จการทหารในเวลาต่อมา (เพ็ญศรี กาญจนมัย, 2538 , หน้า 208)

ดังนั้นจึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า ทั้งบริบททางการปฏิรูปศึกษา การเมืองการปกครองและสังคม เป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการประพันธ์เรื่องสั้นทั้งสองเรื่องนี้ มีการกล่าวถึงโดยตรงว่าเชเบถูกดูในชั่วโมงจริยศึกษาและบุคลิกภาพของครูในเรื่องสั้นทั้งสองเรื่องที่ต่างกันโดยสิ้นเชิง ครูในเรื่องเชเบกับน้ำเต้า ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ ที่สั่งให้เข้มงวดกวดขันเรื่องความประพฤติของเด็ก ต้องพยายามปลูกฝังให้เด็กรักชาติเพื่อเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศตามแนวนโยบายของรัฐบาล และเมื่อยามที่ประเทศอยู่ในภาวะคับขัน ต้องเสียสละและให้ความร่วมมือกับส่วนรวม ในขณะที่หนังสือเรียนจริยธรรมของกระทรวงศึกษาธิการ ยกตัวอย่างการเสียสละต่างๆ เพื่อให้ นักเรียนซาบซึ้ง และเอาเป็นแบบอย่าง เชเบมิได้ให้ความสนใจต่อเรื่องใกล้ตัวเช่นนี้ เขาเป็นเพียงเด็กชั้นประถมศึกษาคณะหนึ่ง ที่มีความคิดอ่านมีความสนใจเป็นของตนเอง มิได้สนใจการประเมินค่าตามที่สังคมกำหนด เห็นได้จากการสะสมน้ำเต้าตามแบบของตนเอง ดังนั้น เรื่องใกล้ตัวอย่างการพลีชีพในสงครามจึงไม่น่าจะทำให้เขาซาบซึ้งงานอดิเรกของเขาเป็นเรื่องที่ขัดใจครูเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากมิได้แสดงออกออกถึงวัฒนธรรมอันดีงามของประเทศตามความคิดของครู และตามมาตรฐานจากส่วนกลางแล้ว ยังเป็นการเพิกเฉยต่อสถานการณ์ที่ประเทศญี่ปุ่นกำลังเผชิญอยู่ ซึ่งต้องการผู้ที่อยู่ในระเบียบวินัยและอุทิศชีวิตและจิตวิญญาณเพื่อประเทศชาติ

อย่างไรก็ตาม เชเบตอู้ด้วยสันติวิธี เขาไม่โกรธเคืองผู้ใหญ่หรือเศร้าโศกเสียใจ อีกทั้งไม่ได้เรียกร้องความปราณีหรือความเข้าใจ แต่กลับปรับเปลี่ยนงานอดิเรกเสียใหม่ งานอดิเรกใหม่นี้ก็ไม่ได้ให้ความสนใจต่อเหตุการณ์บ้านเมืองโดยการเป็นเยาวชนที่ดี เสียสละเพื่อส่วนรวมแต่อย่างใด นี่คือนางเอกที่ทำให้เขาสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุขตามประสาเด็กในสังคมที่กำลังบ้าคลั่งศีลธรรม และเรียกร้องการอุทิศตนเพื่อการสงครามแม้แต่จากเด็กชั้นประถมศึกษา

ส่วนในเรื่องหนึ่งพวง สะท้อนการแก้ปัญหาแบบตรงกันข้าม ครูผู้เป็นชาวตะวันตกหาทางออกให้เด็กอยู่ในสังคมต่อไปได้ เป็นการศึกษาอบรมเยาวชนแบบที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอ ในช่วงเวลานั้นเป็นยุคของประชาธิปไตยโทโซในญี่ปุ่น บรรยากาศในการอบรมเยาวชนในโรงเรียนที่เป็นฉากของเรื่องนี้ ซึ่งเป็นโรงเรียนคริสต์ จึงดูเหมือนเป็นเขตปลอดจากความเข้มงวดจากนโยบายฝึกการปฏิบัติตนของเยาวชนด้วยวิชาจริยธรรม

ทั้งเรื่องหนึ่งพวง และ เชเบกับน้ำเต้า เป็นวรรณกรรมเด็กที่ได้รับการคัดสรรให้บรรจุอยู่ในตำราเรียน ในสมัยหลัง มีความดีเด่นทั้งในด้านของวรรณศิลป์ ลีลาการประพันธ์ และโครงเรื่อง นับได้ว่าสมควรได้รับการยกย่อง และเป็นที่ประทับใจชาวญี่ปุ่นมาจนถึงปัจจุบัน ยิ่งไปกว่านั้นจากการศึกษาวรรณกรรมเด็กทั้งสองเรื่อง ที่มีบริบททางสังคมอยู่ในช่วงการปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ ถึงสิ้นยุคสมัยโทโซ กล่าวโดยสรุปได้ว่าประเด็นเรื่องการศึกษาอบรมเยาวชนถูกสะท้อนอยู่ในวรรณกรรมอย่างเห็นได้ชัด ในช่วงของการปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ ตลอดจนนโยบายการศึกษาที่มุ่งเน้นการสร้างทรัพยากรบุคคล เพื่อตอบสนองความต้องการของประเทศชาติ

ในยุคที่มีความพยายามสร้างกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ขึ้นทั่วโลกด้วยความหวังที่จะละลายพรมแดน ลดความแตกต่างของพลเมืองโลก และลดความขัดแย้งนั้น กลับเกิดกระแสชาตินิยมและท้องถิ่นนิยม (Localization) ในระหว่างกระบวนการโลกาภิวัตน์นี้ และสถานการณ์ก็รุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ดังที่ปรากฏให้เห็นในอเมริกาและยุโรป เนื่องมาจากโลกาภิวัตน์นั้น ไม่ได้ทำให้เกิดความเท่าเทียมกันของทุกพื้นที่ หากแต่เป็นการทำให้วัฒนธรรมกระแสหลักครอบงำไปกว้างขวางขึ้นเท่านั้น หลายประเทศหันมาปกป้องสิทธิประโยชน์ของพลเมือง สัญชาติของตนเองอย่างเข้มข้นขึ้น เช่นในสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย ในยุโรปเช่นอังกฤษและฝรั่งเศส เป็นต้น มีการกีดกันทางเชื้อชาติ โดยการตั้งกฎเกณฑ์ต่างๆ และเราได้เห็นปรากฏการณ์กระแสความนิยมของประชาชนที่มีต่อพรรคการเมืองที่มีนโยบายชาตินิยม ได้รับความนิยมสูงขึ้นเรื่อยๆ ด้วย

ในประเทศญี่ปุ่นก็เช่นกัน เมื่อเร็วๆนี้นายอาเบะ ชินโซ (安倍晋三) นายกรัฐมนตรีคนปัจจุบัน ได้เสนอที่จะให้มีการเรียนการสอนวิชาจริยศึกษา อีกครั้งในระบบโรงเรียน โดยชี้แจงว่าเป็นไปเพื่อแก้ปัญหาการรังแกกันในหมู่นักเรียน เนื่องจากวิชานี้จะสอนการปฏิบัติตนต่อบุคคลต่างๆด้วยความเคารพ เอื้อเฟื้อ และเสียสละเพื่อส่วนรวม โดยที่มีแผนจะเริ่มดำเนินการในปีงบประมาณ 2018 และในปี 2020 คาดว่าจะดำเนินการไปในโรงเรียนประถมศึกษาทั่วประเทศ หากแต่นโยบายของนายอาเบะในเรื่องนี้ สร้างกระแสต่อต้านจากประชาชนมาก เนื่องจากทำให้คิดเชื่อมโยงกับวิชาจริยศึกษา ตั้งแต่ช่วงเวลาก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งก็เป็นเรื่องดำเนินการเรียนการสอนสืบเนื่องมาจากวิชาชิน ที่เริ่มมีขึ้นในปลายสมัยเมจินั่นเอง เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง คณะยึดครอง GHQ ได้บังคับให้ยกเลิกการอ่านพระบรมราชโองการของจักรพรรดิ และยกเลิกการเรียนการสอนจริยศึกษา เนื่องจากนำเยาวชนและประชาชนไปสู่ความรักชาติและการพลีชีพซึ่งไม่เหมาะสมกับช่วงวัยของเยาวชน

การประกาศของนายกรัฐมนตรีอาเบะในครั้งนี้ แม้จะมีข้อชี้แจงว่าจริยศึกษาในยุคใหม่นี้ ไม่มีความเชื่อมโยงกับวิชาชิน ในอดีตแต่อย่างใด แต่ก็ทำให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง ประเด็นของ

จริยศึกษาในสมัยปัจจุบันของญี่ปุ่นนี้ เป็นเรื่องที่ควรนำมาศึกษาวิจัย เนื่องจากจะเป็นภาพสะท้อนสังคมญี่ปุ่นใน
แง่มุมต่างๆโดยใช้เรื่องของการศึกษาเป็นแกนหลัก ซึ่งน่าจะเชื่อมโยงกับท้องถิ่นนิยม และกระแสชาตินิยมใหม่
(Neo-Nationalism)ที่กำลังแพร่กระจายไปทั่วโลกในปัจจุบันนี้

ญี่ปุ่นศึกษาจึงควรติดตามปรากฏการณ์ต่างๆที่จะเกิดขึ้นจากกระแสของชาตินิยมใหม่ ที่อาจจะเกิดขึ้นใน
ญี่ปุ่นด้วย

บรรณานุกรม

- นะคะโนะ อะคิระ. (2536). *จริยศึกษาในญี่ปุ่น [Moral Education in Modern Japan]* (ชนิษฐา สุวรรณรุจิ, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์. (ต้นฉบับพิมพ์ค.ศ. 1989)
- ปรียา อิงคาภิรมย์ สุนิย์รัตน์ เนียรเจริญสุข แปล. (2549). *รวมเรื่องสั้นญี่ปุ่น ชุดภาพปริศนา*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้าการ์ตูน.
- เพ็ญศรี กาญจนมัย. (2538). *ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: เนติกุลการพิมพ์.
- ศักดิ์ดา ปรามค์ประทานพร. (2530). *ปรัชญาการศึกษาในญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วิบูลย์ แซ่มชื่น. (2524) “แนวโน้มนโยบายทางการศึกษาบางประการที่มีอิทธิพลต่อความเจริญก้าวหน้าของญี่ปุ่นจากสมัยใหม่ถึงสงครามโลกครั้งที่2,” เอกสารหมายเลข 12. (การสัมมนาโครงการไทย-ญี่ปุ่นศึกษา, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 24-25 กรกฎาคม, 2524).
- Richard M Reitan. (2010). *Making a Moral Society : Ethics and the State in Meiji Japan*. The United States of America: University of Hawaii Press.
- 有島武郎 (2005) 「一房の葡萄」 青空文庫作成ファイルインターネットの図書館、東京: 青空文庫. Retrieved from http://www.aozora.gr.jp/cards/000025/files/211_20472.html
- 香川七海. (2017) 「大正時代における修身教育の批判論に関する考察 : 大島正徳の著作『自治及修身教育批判』を手がかりとして」 日本大学大学院 東京: JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH. THE SOCIETY FOR EDUCATIONAL RESEARCH OF NIHON UNIVERSITY. Retrieved from <http://ci.nii.ac.jp/naid/110009604372>
- 志賀直哉. (1968). 『日本文学全集16』. 東京: 河出書房.
- 明治神宮(n.d.). 「教育勅語」. Retrieved from <http://www.meijijingu.or.jp/about/3-4.html>.
- 明治神宮(n.d.). 「五箇条の御誓文」. Retrieved from <http://www.meijijingu.or.jp/about/3-3.html>

ภาคผนวก ก

	หน้า
ยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น	57
ลำดับเหตุการณ์ของการศึกษาสมัยใหม่และสังคมญี่ปุ่น	58
โทจูเงินคุโมะอะมะน	59
การเสสน้ำเต้าในประเทศญี่ปุ่น (เว็บไซต์สมาคมรักช้้น้ำเต้าแห่งประเทศไทย)	61

ยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น

สมัยหินญี่ปุ่น	旧石器	30000 –10000 ปีก่อน ค.ศ.
สมัยโจมอน	縄文	10000 – 300 ปีก่อนค.ศ.
สมัยยาโยย	弥生	900 ปีก่อนค.ศ.- ค.ศ. 250
สมัยโคะฟุน	古墳	ค.ศ. 250 - ค.ศ. 552
สมัยยะมะโตะ	大和	ค.ศ. 300 - ค.ศ.645
สมัยอะสึกะ	飛鳥	ค.ศ.538 - ค.ศ.710
สมัยนะระ	奈良	ค.ศ.710 - ค.ศ.794
สมัยเฮอัน	平安	ค.ศ.794 - ค.ศ.1185
สมัยคะมะคุระ	鎌倉	ค.ศ.1185 - ค.ศ.1333
สมัยเค็มมูโนะชินเซ(ฟื้นฟูพระราชอำนาจ)	建武の新政	ค.ศ.1333 - ค.ศ.1336
สมัยนัมโอะคุโจ	南北朝	ค.ศ.1336 - ค.ศ.1392
สมัยมุโระมะจิ	室町	ค.ศ.1392 - ค.ศ.1573
สมัยอะสึจิ โมะโมะยะมะ	安土桃山	ค.ศ.1573 - ค.ศ.1603
สมัยเอโดะ	江戸	ค.ศ.1603 - ค.ศ.1868
สมัยเมจิ	明治	ค.ศ.1868 - ค.ศ.1912
สมัยไทโช	大正	ค.ศ.1912 - ค.ศ.1925
สมัยโชวะ	昭和	ค.ศ.1925 - ค.ศ.1989
สมัยเฮเซ	平成	ค.ศ.1989-

ลำดับเหตุการณ์ของการศึกษาสมัยใหม่และสังคมของญี่ปุ่น
ที่เกี่ยวข้องกับช่วงเวลาของวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง

ค.ศ.	เหตุการณ์
1868	รัฐบาลเมจิประกาศสัตยาธิษฐาน
1871	จัดตั้งกระทรวงศึกษาธิการ
1872	ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ เผยแพร่หนังสือ กะคุมนโนะสุสุเมะ 『学問のすゝめ』 ของฟูคุซะวะยูกิจิ
1879	จัดให้มีการเรียนการสอนวิชาจริยศึกษาในโรงเรียน
1881	กำหนดให้การฝึกจริยธรรม 修身 เป็นวิชาที่สำคัญที่สุด
1886	ประกาศใช้พระราชบัญญัติการประถมศึกษา พระราชบัญญัติการมัธยมศึกษา พระราชบัญญัติการฝึกหัดครู ประกาศการศึกษาภาคบังคับระดับประถมศึกษา 4 ปี
1890	พระบรมราชโองการด้านการศึกษา
1894-95	ญี่ปุ่นทำสงครามกับจีน 日清戦争
1903	กำหนดให้ใช้ตำราเรียนที่เรียบเรียงและจัดพิมพ์ โดยกระทรวงศึกษาธิการเท่านั้น 国定教科書
1904-05	ญี่ปุ่นทำสงครามกับรัสเซีย 日露戦争
1910-1920	ยุคประชาธิปไตยไทโช 大正デモクラシー
1913	ตีพิมพ์ “เซเบกับน้ำเต้า” เป็นครั้งแรก
1914-1918	ญี่ปุ่นเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1
1920	ตีพิมพ์ “องุ่นหนึ่งพวง” เป็นครั้งแรก

โทจูเค็นคุโมะเอะมอน (桃中軒雲右衛門) (ค.ศ. 1873-1916)

โทจูเค็นคุโมะเอะมอน เป็นนักขับลำนำที่มีชื่อเสียงมากในสมัยเมจิ ถึงต้นสมัยไทโช ชื่อเดิมคือ โอะคะโมะโตะ มินะคิจิ (岡本峰吉) เกิดที่จังหวัดกุมมะ เป็นบุตรชายคนที่สองของ โยะชิคะวะ ชิเงะคิจิ (吉川繁吉) ซึ่งเป็นนักร้อง ไชมอนคะตะริ (祭文語り) เป็นการขับลำนำถวายแด่เทพเจ้า เขาและพี่ชายเรียนการบรรเลงฉะมิเซนจากแม่ ได้มีประสบการณ์ การขึ้นแสดงเล่านิทานตามเวทีการแสดงของคณะละครเร่ต่างๆ เขาใช้ชื่อในการแสดงว่า โยะชิคะวะ โชชิเงะ (吉川小繁) ในการเดินทางไปขับร้องกับบิดาตามท้องที่ต่างๆ เมื่ออายุ 12 ปี ได้รับการยอมรับว่า เป็นรุ่นที่ 2 ภายหลังจากการเสียชีวิตของพ่อเขาได้เปลี่ยนแนวเพลงไปเป็นแบบนะนิวะบุชิ (浪花節) ในปี 1902 มีปัญหากับเจ้าของคณะเพลง อิชิคะวะ ไบฉะ จนต้องออกจากเวทีที่โตเกียว โยโกฮามา เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับโอะฮะมะ (お浜) ภรรยาของไบฉะ (梅車) นักเล่นฉะมิเซน และได้หนีตามกันเดินทางมาทางแถบตะวันตกของญี่ปุ่น ผ่านเกียวโต เรื่อยไปจนถึงคิซุ

ที่คิซุได้พบกับมียะซะชิ โทเท็น (宮崎滔天) ได้รับความช่วยเหลือต่างๆทั้งการเขียนบทละคร โดยนำเค้าเรื่องมาจากเรื่องยอดนิคม จูชิงจระ (忠臣蔵) นำเพลงแบบคันไซมาผสมผสานกับดนตรีบิวะ ของคิซุและได้เปลี่ยนชื่อเป็นระหว่างการเดินทาง และได้เปลี่ยนชื่อเป็น โทจูเค็นคุโมะเอะมอน เขาได้พัฒนาการขับลำนำของตนโดยผสมผสานเพลงแบบตะวันออกกับตะวันตก และได้สร้างแนวเพลงใหม่ขึ้นมาด้วย เป็นแนวเพลงที่เรียกว่า คุโมะเอะมอน (雲右衛門) เรียกสั้นๆว่า คุโมะ (雲) และเรียกจังหวะหนักแน่นตามแนวของเขาว่า คุโมะโจ (雲調) หรือ คุโมะบุชิ (雲節) ในปี 1903 เปิดสำนักและรับศิษย์เข้ามาเรียน และได้เป็นนักขับลำนำอันดับหนึ่งของคิซุ

เขาได้ขับลำนำเกี่ยวกับลัทธิทหาร ใช้ชื่อว่าบุชิโดโคะซึย (武士道鼓吹) (เพลงสนับสนุนทหาร) ซึ่งได้รับความนิยมมาก เปิดการแสดงในปี 1907 ชื่อเรื่อง กิชิเมเมเด็น (義士銘々伝) ได้รับความนิยมสูงสุด เขาได้เริ่มการแสดงโดยใช้วิธีตั้งโต๊ะที่มีผ้าคลุมแล้วยืนทำการแสดงขึ้น ซึ่งต่อจากนั้นจนถึงปัจจุบัน นักแสดงขับลำนำยึดถือเป็นรูปแบบการแสดงในปี 1912 มีการบันทึกแผ่นเสียงการขับลำนำของเขา ออกวางขาย เป็นจำนวนถึง 72,000 แผ่น ทว่าในปี 1913 เขาล้มป่วยตามภรรยาฉะมิเซนที่เสียชีวิต และได้เสียชีวิตด้วยโรควัณโรค เมื่อปี 1916 โดยมีลูกศิษย์ผู้สืบทอดสำนักต่อ

ปัจจุบันสามารถเป็นฟังเสียงการขับลำนำของ โทจูเค็นคุโมะเอะมอน ได้ทาง <https://www.youtube.com/http://bunshun.jp/articles/-/2786>

โทจูเค็นคุโมะเอะมอน

ที่มา : https://twitter.com/100nen_/status/795596975026634752

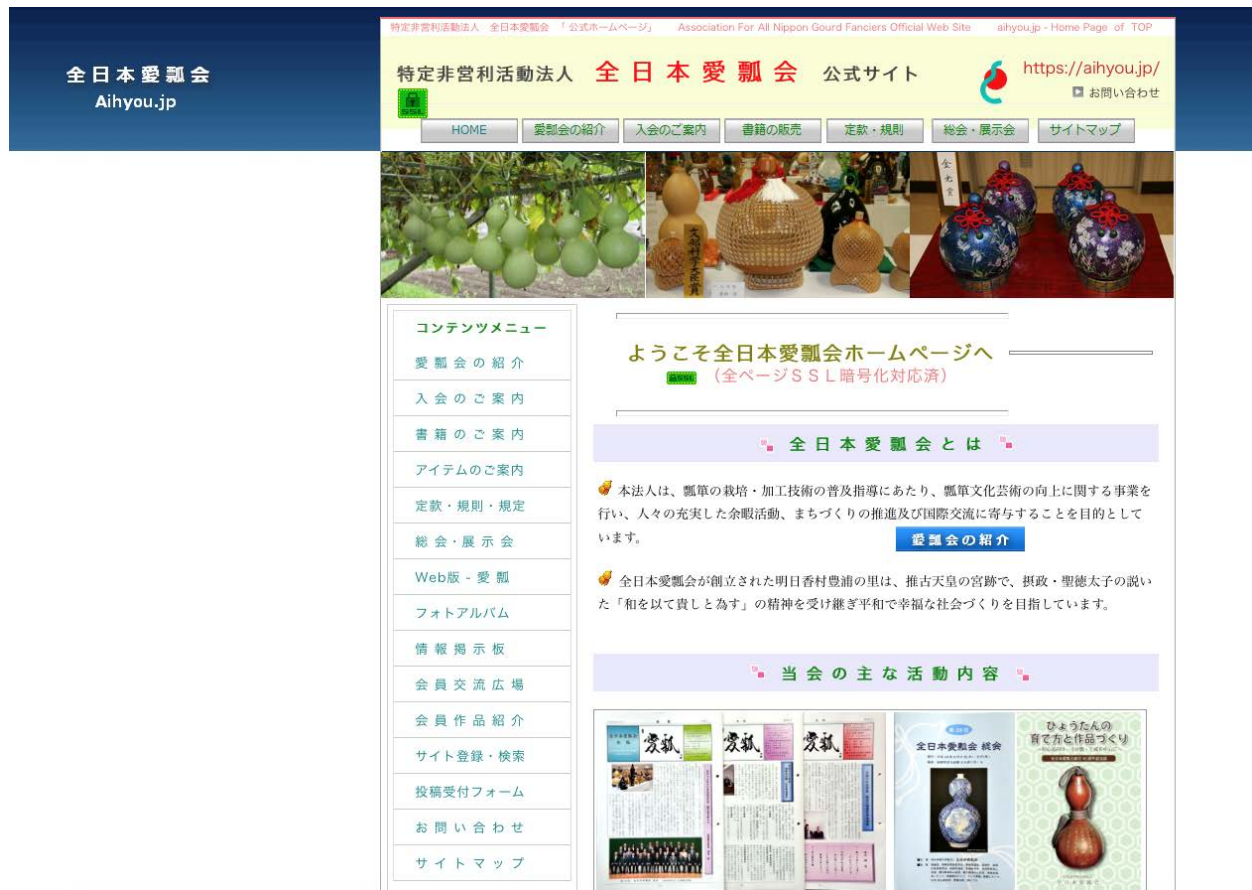
รูปแบบการแสดงแบบยืนกับโต๊ะ ในปัจจุบัน

ที่มา : <http://sawamurasakura.blog.fc2.com/blog-entry-190.html>

การสะสมน้ำเต้าในประเทศญี่ปุ่น
เว็บไซต์สมาคมนักน้ำเต้าแห่งประเทศไทยญี่ปุ่น
<https://aihyou.jp>

เว็บไซต์ของสมาคม ให้ข้อมูลข่าวสารต่างๆที่เกี่ยวข้องกับน้ำเต้า เช่นรายละเอียดของการบริหารสมาคม การสมัคร
เข้าเป็นสมาชิกสมาคม สิ่งพิมพ์ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับน้ำเต้าสะสม และกิจกรรมต่างๆของสมาคม เป็นต้น แสดงให้
เห็นถึงความนิยมน้ำเต้าจากอดีตถึงปัจจุบันของชาวญี่ปุ่น

หน้าหลัก

全日本愛瓢会
Aihyou.jp

特定非営利活動法人 全日本愛瓢会 公式サイト
https://aihyou.jp/
お問い合わせ

HOME 愛瓢会の紹介 入会のご案内 書籍の販売 定款・規則 総会・展示会 サイトマップ

ようこそ全日本愛瓢会ホームページへ
(全ページSSL暗号化対応済)

全日本愛瓢会とは

本法人は、瓢箪の栽培・加工技術の普及指導にあたり、瓢箪文化芸術の向上に関する事業を行い、人々の充実した余暇活動、まちづくりの推進及び国際交流に寄与することを目的としています。

愛瓢会の紹介

全日本愛瓢会が創立された明日香村豊浦の里は、推古天皇の宮跡で、摂政・聖徳太子の説いた「和を以て貴しと為す」の精神を受け継ぎ平和で幸福な社会づくりを目指しています。

当会の主な活動内容

ひょうたんの育で友と作品づくり

特定非営利活動法人 **全日本愛瓢会** 公式サ
イト

<http://aihyou.jp/>
お問い合わせ

[HOME](#)
[愛瓢会の紹介](#)
[入会のご案内](#)
[書籍の販売](#)
[定款・規則](#)
[総会・展示会](#)
[サイトマップ](#)

コンテンツメニュー
愛瓢会の紹介
入会のご案内
アイテムのご案内
定款・規則・規定
総会・展示会
Web版 - 愛瓢
フォトアルバム
情報掲示板
会員交流広場
会員作品紹介
サイト登録・検索
投稿受付フォーム
お問い合わせ
サイトマップ

キャンペーン

新規会員募集中

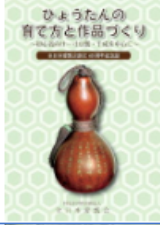
書籍の紹介と販売

[書籍購入フォーム](#)

[アイテムの頒布フォーム](#)

* 平成30年4月18日 販売書籍更新

[ご購入はこちら](#)

	❖ 「ひょうたんの育種・栽培・工芸技術全集」 新刊書 new 全日本愛瓢会が過去40年間に精進し蓄積してきたヒョウタンの「育苗」「栽培」「工芸」の技術を集大成した＜技術全集＞です B5版 250頁 発行 全日本愛瓢会 会員価格 ¥2,000 (税込) 一般価格 ¥3,000 (税込)
	❖ 「ひょうたんの育て方と作品づくり」 — 初心者向け一寸豆瓢・千成を中心に — 全日本愛瓢会創立40周年記念誌 A5版 316頁 編集者 大中 政實 会員価格 ¥1,500 (税込) 一般価格 ¥2,000 (税込)
	❖ 「千成ひょうたんの栽培」 全日本愛瓢会研究部会創立30周年記念 A4版 11頁 編集者 山口 茂・大中 政實 会員価格 ¥100 (税込) 一般価格 ¥300 (税込) 千成瓢箪が誰でも栽培できる初心者用のマニュアルです
	❖ 「ひょうたん文化誌-人類とともに一万年」 new ＜岩波新書＞ 湯浅浩史 著 224頁 ¥800 (税込) ヒョウタンといえば、あのユーモラスな姿を思い出す。しかしその奥は深く、一万年以上さかのぼる最古の栽培植物の一つとして、人類の歴史と結びついている。命をつなぐ水の容器として海洋での移動に役立つ。遊玩の図占でもあり、地味な象徴から芸術的側面も、

ภาพกิจกรรมต่างๆของสมาคม

展示会場のようすを写真で紹介いたします。

▶ [フォトアルバム](#)

▶ [スライド動画](#)

ภาคผนวก ข

	หน้า
อุ้งนึ่งพวง	65
เซเบกับน้ำเต้า	69
『一房の葡萄』	72
『清兵衛と瓢箪』	77
บทกวี 『君死にたまふこと勿れ』	80

องุ่นหนึ่งพวง

อะริซิมะ ทะเคะโอะ

ตอนผมเป็นเด็ก ผมชอบการวาดรูป ผมเรียนที่โรงเรียนในโยโกฮามา แถบที่เรียกว่ายะมะโนเตะ เมืองนี้มีแต่ชาวต่างประเทศอาศัยอยู่ ที่โรงเรียนของผมก็มีแต่ครูชาวต่างชาติ เวลาผมไปและกลับจากโรงเรียนจะต้องผ่านถนนเลียบชายฝั่งที่มีโรงแรมและบริษัทของชาวต่างชาติเรียงรายอยู่ เมื่อยืนมองที่ถนนเลียบชายฝั่งจะเห็นเรือทหารและเรือสินค้าจำนวนมาก ลอยลำนอยู่เหนือทะเลสีน้ำเงินเข้ม บ้างก็ปล่อยควันออกมาทางปล่องควัน บ้างก็ชักธงนานาชาติขึ้นโบกสะบัดเหนือเสากระโดงเรือ ช่วงเป็นภาพที่สวยงามบาดตาเหลือเกิน ผมมักไปยืนมองทิวทัศน์นี้จากฝั่ง พอกลับถึงบ้าน ก็จะพยายามวาดภาพเท่าที่จดจำได้ให้สวยงามที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ว่าสีครามของทะเลที่สดสวยกระจ่างตากับสีแดงฟุ้งที่ทาอยู่ใกล้เส้นขอบน้ำของเรือใบสีขาว ทำอย่างไรก็ไม่สามารถระบายออกมาได้เหมือน ด้วยสีที่ผมมีอยู่ จะวาดเท่าไรก็สีไม่เหมือนกับทิวทัศน์ที่ตาเห็น

ผมนึกถึงสีแบบตะวันตกของเพื่อนที่โรงเรียนขึ้นมา แนนะเพื่อนคนนี้เป็นชาวตะวันตก เขาอายุมากกว่าผมสองปี ตัวสูงจนต้องแหงนหน้ามอง เขาผู้นี้คือจิม สีที่จิมมีเป็นของนำเข้าที่ตีเย็ม สีทั้ง 12 แท่งมีลักษณะคล้ายแท่งหมึกสีเหลี่ยมเรียงรายเป็น 2 แถวอยู่ในกล่องไม้ขนาดเล็กเบา ไม่ว่าสีไหนก็สวยงามจนต้องตะลึงทั้งๆที่จิมตัวโตกว่าผม แต่ฝีมือการวาดภาพของเขาแย่มาก ถึงกระนั้นพอระบายสีที่เขาມีอยู่ ภาพที่ไม่สวยก็ดูสวยงามผิดหูผิดตาเลยทีเดียว นั่นทำให้ผมรู้สึกอิจฉาเสมอ ผมคิดว่าถ้ามีสีแบบนั้น ผมเองก็สามารถระบายสีวิวทะเลได้เหมือนกับมองทะเลจริงๆอยู่ได้ คิดแบบนี้ขึ้นมา แล้วก็รังเกียจสีที่ผมมีอยู่ แล้วผมก็รู้สึกอยากได้สีที่จิมมีขึ้นมาอย่างยิ่ง

แต่ผมเป็นคนขี้ลาด จนไม่กล้าเอ่ยปากขอให้คุณพ่อคุณแม่ซื้อให้ ทุกๆวันจึงได้แต่คิดวนเวียนถึงเรื่องสีพวกนั้น จนวันเวลาล่วงเลยไป

มาถึงตอนนี้แล้วผมจำไม่ได้ชัดเจน แต่คงเป็นฤดูใบไม้ร่วงเพราะผลองุ่นสุก วันนั้นอากาศเหมือนกับวันส่วนใหญ่ในฤดูใบไม้ร่วงก่อนฤดูหนาวจะมาถึง ท้องฟ้าโปร่งจนมองเห็นสูงขึ้นไป พวกผมรับประทานข้าวกล่องกับคุณครู ซึ่งเป็นเวลาที่สนุกสนาน แต่จิตใจของผมกลับพะวักพะวนและขุ่นมัว แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับท้องฟ้าวันนั้น ผมเฝ้าคิดวนเวียนอยู่คนเดียว ถ้าใครสังเกต อาจจะมองเห็นหน้าผมซีดเซียว ผมอยากได้สีของจิมจนหักห้ามใจไว้ไม่ได้ อยากได้จนเจ็บปวดในอก

ผมคิดว่าจิมคงรู้ว่าในใจผมคิดอะไรอยู่ ผมแอบมองหน้าเขา จิมทำท่าเหมือนไม่รู้อะไร พุดคุย หัวเราะร่าเริงกับเพื่อนนักเรียนที่นั่งอยู่ข้างๆ แต่การหัวเราะของเขาทำให้คิดว่าเขารู้เรื่องของผม เขาพุดคุยอะไรสักอย่างทำให้ผมคิดว่า เขาอาจจะพุดว่า “ดูสิ เจ้าคนญี่ปุ่นจะมาขโมยสีของฉัน” ผมรู้สึกแยะ แต่ยิ่งดูเหมือนว่าจิมสงสัยผมมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งทำให้ผมอยากได้สีของเขามากขึ้นเท่านั้น

ผมอาจจะมีความตาบอดรัก แต่ความที่ผมเป็นคนอ่อนแอทั้งร่างกายและจิตใจ และเป็นคนขี้ลาด ประเภทที่ไม่กล้าพูดสิ่งที่อยากพูด ได้แต่นิ่งเงียบ ดังนั้นผมจึงเป็นพวกที่ไม่มีใครเอ็นดู และไม่มีเพื่อนพอรับประทานอาหารเที่ยงเสร็จ เพื่อนๆคนอื่นก็ออกไปวิ่งเล่นในสนามกันอย่างกระฉับกระเฉง คึกคัก มีแต่ผมคนเดียวที่จิตใจหดหู่ ผมจึงเข้าไปนั่งในห้องเรียนแต่เพียงลำพัง ข้างนอกสว่าง ตรงกันข้ามกับในห้องเรียนซึ่งมืดมัวเหมือนจิตใจของผม

ผมนั่งอยู่ที่ที่นั่งประจำของผม แต่สายตาก็จ้องไปที่โต๊ะของจิมบ่อยครั้ง โต๊ะตัวนั้นถูกขีดข่วนเล่นด้วย มีดและด้ามด้วยคราบมือ ถ้าเปิดฝาขึ้น ภายในจะมีหนังสือ สมุดบันทึก กระดานชนวน และมีกล่องที่ทำด้วยไม้สี เหมือนลูกกวาดอยู่ด้วยกัน และในกล่องนั้นจะมีสีกะลามและสีแดงฟุ้งที่มีรูปร่างเหมือนแท่งหมึกเล็กๆ

ผมรู้สึกวุ่นวายใจกับเรื่องนั้น จึงหันมองออกไปข้างนอกอย่างไม่ตั้งใจ แต่แล้วก็ไม่สามารถสายตาจากโต๊ะของจิมไปได้ จึงหันกลับมาทันที ใจเต้นตุบตามจนอึดอัด ทั้งๆที่นั่งอยู่กับที่ แต่กระสับกระส่ายว่าวุ่นในใจเหมือน ถูกยักษ์วิ่งไล่ในฝัน

เสียงระฆังเข้าชั้นเรียนดังขึ้น ผมลุกขึ้นยืนอย่างกระตือรือร้น มองจากหน้าต่างเห็นพวกนักเรียนพากันไปล้างมือที่อ่างล้างหน้า ผมรู้สึกวิ่งเวียนขึ้นมาทันที เหมือนในหัวเป็นน้ำแข็ง ผมเดินโซเซไปที่โต๊ะของจิม เลื่อนลอย เหมือนครึ่งหลังครึ่งต้น เปิดฝาโต๊ะนั้นขึ้นมองดูข้างใน ในนั้นเหมือนที่ผมคิดเอาไว้ มีสมุดบันทึก กล่องดินสอ และที่มองเห็นปะปนอยู่นั้นคือกล่องสีที่ผมเคยเห็นมาแล้ว ไม่ว่าด้วยเหตุผลอะไร ผมมองออกไปรอบๆ เมื่อเห็นว่าไม่มีใครเห็น ผมจึงรีบเปิดกล่องนั้น หยิบสีกะลามและสีแดงฟุ้ง 2 สี แล้วรีบยัดใส่กระเป๋ากางเกง จากนั้นรีบวิ่งไปเข้าแถวตรงที่ตั้งแถวรอคุณครูเป็นประจำ พวกผมเดินตามครูผู้หญิงเข้าชั้นเรียน โดยแยกย้ายกันเข้าไปนั่งที่ที่ประจำ

ผมอยากรู้เหลือเกินว่าจิมทำหน้าอย่างไร แต่ก็ไม่สามารถหันหน้าไปทางนั้นได้ แต่ดูเหมือนว่าไม่มีใครรู้เรื่องที่ผมทำลงไป ผมมีความรู้สึกกังวล ระคนโล่งใจ ผมฟังสิ่งที่ครูผู้หญิงที่ผมชอบมากสอนอยู่ไม่รู้เรื่องเลย เสียงนั้นทะลุเข้าหูผม แต่ผมไม่เข้าใจเลยแม้สักนิด บางครั้งคุณครูก็มองมาทางผมอย่างแปลกใจ

แต่ว่าวันนี้ผมรู้สึกไม่อยากจะคุยกับคุณครูเลย สภาวะแบบนี้ผ่านไป 1 ชั่วโมง ผมรู้สึกเหมือนกับว่าทุกคนกระซิบกระซาบกัน

ผมรู้สึกโล่งใจจนถอนหายใจออกมาเมื่อได้ยินเสียงระฆังหมดชั่วโมง แต่เมื่อคุณครูออกไปจากห้องเรียนแล้ว นักเรียนคนที่ตัวใหญ่ที่สุดและเรียนเก่งที่สุดในชั้นก็เข้ามาจับที่ศอกผม แล้วพูดขึ้นว่า “ ออกมานี่หน่อยสิ ” ผมตกใจกลัวและเริ่มตัวสั่นขึ้นมา มีความรู้สึกเหมือนนักเรียนที่ไม่ได้ทำการบ้านมาแล้วถูกครูเรียกชื่อ แต่ผมคิดว่าต้องทำเป็นไม่รู้เรื่องให้แนบเนียนที่สุดเท่าที่จะทำได้ ก็เลยทำหน้าไม่สะทกสั่นและยอมถูกพาไปที่มุมสนาม

“ นายเอาสีของจิมไปใช้ไหม เอาออกมาเสียดีกว่า ”

พูดแล้วเด็กนักเรียนคนนั้นก็กักมือยื่นออกมาที่ผม แต่ผมกลับตอบกลับไปอย่างเย็นชาว่า

“ ผมไม่ได้เอาอะไรแบบนั้นไปนะ ”

เมื่อได้ยินดังนั้นจิมกับเพื่อนอีก 3-4 คนก็เดินเข้ามาข้างผม พูดด้วยเสียงที่สั่นเล็กน้อย

“ ผมตรวจดูกล่องสีอย่างดีก่อนพักเที่ยง สีอยู่ครบ ไม่ขาดไปสักแท่ง แต่พอหลังเที่ยงมันหายไป 2 แท่ง แล้วก็มีแต่นายที่อยู่ในห้องเรียนตอนพักเที่ยงไม่ใช่หรือ ”

ผมคิดว่าคงจะแย่แน่ๆแล้ว เลือดสูบฉีดขึ้นบนศีรษะจนหน้าแดงก่ำ แล้วใครสักคนที่ยืนอยู่ตรงนั้นจู่ๆก็พยายามจะเอามือล้วงกระเป๋ากางเกง ของผมผมพยายามอย่างเต็มที่ที่จะไม่ให้เขาทำอย่างนั้นได้ แต่ด้วยกำลังแบบนั้น แรงน้อยอย่างผมก็ต้านทานไม่ไหว เขาล้วงลูกแก้ว ไฟตะกั่วรูปภาพ และสีสองแท่งออกจากกระเป๋าผม มาแบให้เห็น พวกเด็กๆจ้องหน้าผมอย่างเกลียดชัง รวากับพูดว่า “ เห็นไหม ” ผมตัวสั่นสะท้านราวกับว่าเบื้องหน้ามีดมืดลง ทุกคนวิ่งเล่นกันอย่างสนุกสนานในเวลาพัก แต่มีผมคนเดียวที่ใจคอห่อเหี่ยวเป็นที่สุด ทำไมผมจึงทำเรื่องแบบนั้นลงไป มันแก้ไขอะไรไม่ได้แล้ว ผมคงแย่แน่ๆ พอคิดได้แบบนี้คนอ่อนแออย่างผมก็เริ่มร้องไห้ “ ไม่ต้องทำเป็นร้องไห้เลย ” เด็กคนที่ตัวใหญ่และเรียนเก่งตะคอกใส่ผมอย่างเกลียดชัง ทุกคนรุมจับผมแล้วลากขึ้น

ไปชั้นสอง ผมพยายามที่สุดที่จะไม่เคลื่อนไหว แต่ต้องยอมให้ลากดึงขึ้นบันไดไป ห้องครูประจำชั้นที่ผมชอบอยู่ที่นั่น

ในที่สุดจิมก็เคาะประตูห้องนั้น การเคาะประตูเป็นการขออนุญาตเข้าห้อง ได้ยินเสียงคุณครูตอบมาอย่างใจดีว่า “ เข้ามาสิจ๊ะ ” ผมไม่เคยเกลียดกลัวอะไรเท่ากับการเข้าห้องนั้นในตอนนั้นเลย เมื่อเห็นพวกเราทยอยเดินเข้าห้องกันมา ครูซึ่งกำลังเขียนอะไรอยู่ก็ดูเหมือนว่าจะตกใจนิดหน่อย ทั้งๆที่เป็นผู้หญิงแต่คุณครูไ้วผมสั้นเหมือนผู้ชาย คุณครูเอามือขวาลูบผมที่สั้นบริเวณคอ หันใบหน้าที่ใจดีเหมือนเช่นเคยมาทางพวกเรา เอียงศีรษะเล็กน้อยราวกับจะถามว่า มีอะไรอะไรกันหรือจ๊ะ และแล้วเด็กคนที่ตัวโตที่สุดและเรียนเก่งที่สุดก็ก้าวออกมาด้านหน้า แล้วฟ้องครูเรื่องที่ผมเอาสีของจิมไปอย่างละเอียด ครูมีสีหน้าหม่นหมองลงเล็กน้อย มองหน้าทุกคนอย่างจริงจังแล้วมองหน้าผมซึ่งกำลังจะร้องไห้อยู่แล้ว ครูถามผมว่า “ เป็นเรื่อง จริงใช่ไหมจ๊ะ ” นั่นเป็นความจริง แต่ผมรู้สึกเจ็บปวดเหลือเกินที่ครูที่ผมรัก รับรู้ที่ผมเป็นคนแบบนั้น ดังนั้นแทนที่จะตอบเป็นคำพูดออกไป ผมร้องไห้โฮออกมา

คุณครูจ้องหน้าผมสักระยะ แล้วหันไปบอกกับพวกนักเรียนด้วยเสียงเบาๆว่า “ พวกเธอกลับไปได้แล้วจ๊ะ ” เพื่ออนุญาตให้ทุกคนกลับไป พวกนักเรียนทยอยเดินกลับลงไปยังอีกที ด้วยความรู้สึกว่าผมน่าจะถูกรุ้จัดการมากกว่านี้

ครูเจียบไปสักพัก ผมก็เอาแต่ก้มมองเล็บมือของตัวเอง แล้วครูก็ลุกขึ้นเจียบๆเดินมาหาผม กอดที่ไหล่ผมแล้วพูดเบาๆว่า “ คิน สีเขาไปหรือยังจ๊ะ ” ผมพยักหน้าอย่างจริงจังหลายครั้งเพราะอยากให้ครูรู้ว่า ผมได้คินไปแล้ว “ เธอคิดว่าสิ่งที่ทำลงไป เป็นเรื่องไม่ดีหรือเปล่า ”

ตอนที่ครูพูดเบาๆอีกครั้งนี้ ผมสุดท้ายจะทนต่อไปได้ พยายามกัดริมฝีปากที่สั่นระริกครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ในที่สุดก็ระเบิดเสียงร้องไห้ออกมา น้ำตาไหลร่วงพรู ผมรู้สึกอยากตายในอ้อมกอดครูเสียตอนนั้น

“ อย่าร้องไห้ไปเลยจ๊ะ เมื่อเธอเข้าใจดีแล้วก็หยุดร้องไห้เสีย เธอไม่ต้องเข้าเรียนชั่วโมงต่อไปก็ได้ อยู่ที่ห้องของครูเจียบๆ รอครูกลับมาจากห้องเรียนนะจ๊ะ ” ครูบอกผมแล้วให้ผมนั่งที่เก้าอี้ยาว ตอนนั้นระฆังเข้าชั้นดังขึ้นพอดี ครูหยิบหนังสือบนโต๊ะ มองมาทางผม เอื้อมมือเด็ดดอกไม้หนึ่งพวงจากเถาของซึ่งเลื้อยขึ้นมาสูงถึงหน้าต่างชั้น 2 เอามาวางที่ตักของผมแล้วเดินออกจากห้องไปอย่างเจียบๆ

พวกนักเรียนที่เมื่อสักครู่ส่งเสียงเจียวจ้าว พอเข้าห้องเรียนก็สงบ รอบๆบริเวณนี้เจียบลง ผมรู้สึกเศร้าและเดียวดายมาก พอนึกขึ้นได้ว่าการกระทำนั้นทำให้ครูที่ผมชอบทุกซิกใจ ผมยิ่งรู้สึกว่าได้ทำสิ่งเลวร้ายลงไป ผมเอาแต่ร้องไห้ ไม่มีกะจิตกะใจจะกินองุ่น

ผมลืมหายใจเพราะถูกเขย่าที่ไหล่เบาๆ ผมคงร้องไห้จนหลับไปในห้องพักครู คุณครูซึ่งมีรูปร่างผมสูงก้มลงมองมาที่ผมพร้อมรอยยิ้ม เนื่องจากผมได้จับกลับไปจึงทำให้ผมรู้สึกดีขึ้นและลืมเรื่องราวที่ผ่านมา ผมจึงยิ้มตอบคุณครูไปอย่างอายๆ แต่พอริบคว่ำองุ่นซึ่งเลื่อนตกจากหัวเข่า ผมก็นึกถึงเรื่องเศร้าที่ผ่านมาขึ้นมาและกลับซึมเศร้าลงอีกครั้ง

“ อย่าทำหน้าเศร้าไปเลยจ๊ะ ทุกคนกลับไปหมดแล้ว เธอก็กลับบ้านได้แล้วจ๊ะ พรุ่งนี้ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น ครูขอให้เธอมาโรงเรียนให้ได้นะจ๊ะ ถ้าครูไม่ได้เห็นหน้าเธอครูจะเสียใจ มาให้ได้นะจ๊ะ ”

ครูพูดแล้วก็เอาพวงองุ่นใส่ในกระเป๋าของผม ผมเดินกลับบ้านผ่านทะเลเช่นเคย ผมมองดูทะเลและเรืออย่างซังกะตายแล้วกลับบ้านไป ผมกินองุ่นพวงนั้นอย่างเอร็ดอร่อย

แต่พอถึงวันรุ่งขึ้น ผมรู้สึกไม่อยากไปโรงเรียนเลย อยากให้เกิดปวดท้องปวดหัวขึ้นมา แต่เฉพาะวัน

นั่นพันสักรังยังไม่ปวด ผมไม่มีหนทางอื่นนอกจากออกไปโรงเรียนอย่างไม่เต็มใจ เดินคิดอะไรไปเรื่อยเปื่อยเพราะไม่อยากเข้าประตูโรงเรียน แต่เมื่อนึกถึงคำพูดของคุณครูตอนลาจากกัน ผมก็รู้สึกอยากเห็นหน้าครูขึ้นมา ถ้าผมไม่ได้ไปโรงเรียนวันนี้ คุณครูต้องเสียใจแน่ๆ ผมอยากเห็นดวงตาที่อ่อนโยนของคุณครู นี่เป็นสิ่งเดียวที่ทำให้ผมก้าวเข้าประตูโรงเรียน

แล้วเกิดอะไรขึ้นนะหรือ อย่างแรกเลยคือ จิมกระโดดออกมาารวกับดักกรอยู่แล้ว เข้ามาจับมือผม แล้วจุมมือผมซึ่งงุนงงอยู่ไปที่ห้องพักครู ผมคิดว่าเมื่อมาถึงโรงเรียนทุกคนจะมองมาที่ผมตั้งแต่ไกล แล้วพูดว่า “ นั่นไง เจ้าคนญี่ปุ่นหัวขโมย จอมโกหก ” แต่พอพบกับสิ่งที่จิมทำ ผมกลับรู้สึกระแวง

ครูคงได้ยินเสียงฝีเท้าของพวกเรา จึงเปิดประตูให้ก่อนที่จิมจะเคาะ เราทั้งคู่จึงเดินเข้าไปในห้อง ครูจับเราสองคนหันหน้าเข้าหากัน แล้วพูดอย่างยิ้มแย้มว่า

“ จิม เธอเป็นเด็กดี เข้าใจสิ่งที่ครูบอกได้อย่างดี จิมบอกว่าเธอไม่ต้องขอโทษเขาก็ได้จ้ะ จากนั้นไปขอให้ทั้งสองคนเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันนะจ๊ะ เอ้า จับมือกันเสียนะจ๊ะ ”

ขณะที่ผมลังเลเพราะไม่ทันตั้งตัวกับเรื่องนี้อยู่ นั้น จิมก็คว้ามือผมซึ่งห้อยอยู่ข้างลำตัวขึ้นมาจับอย่างจริงจัง

ผมไม่รู้ว่าจะแสดงความรู้สึกดีใจอย่างที่สุดนี้เช่นไรดี ทำได้แต่เพียงหัวเราะอย่างเขินอายเท่านั้น จิมก็ยิ้มอย่างมีความสุข คุณครูยิ้มแล้วถามผมว่า “ อบอุ่นเมื่อวานอร่อยไหมจ๊ะ ” ผมทำอะไรไม่ถูก หน้าแดงขึ้นมากระพริบตา ตอบไปว่า “ ครับ ” ซึ่งฟังราวกับว่าเป็นคำสารภาพ

“ ถ้าอย่างนั้น ครูจะให้อีกนะจ๊ะ ”

แล้วครูก็ยื่นตัวในชุดผ้าลินินขาวออกไปนอกหน้าต่าง เด็ดดอกไม้มาหนึ่งพวง วางดอกไม้ซึ่งขึ้นนวลไว้ในมือขวาข้างซ้าย ตัดแบ่งครึ่งตรงกลางพวงดอกไม้ด้วยกรรไกรแหลมยาวสีเงิน แบ่งให้จิมและผม ผมยังจดจำได้ถึงความสุขของพวงดอกไม้ที่วางอยู่บนมือสีขาวยุคนั้น

จากนั้นผมทำตัวเป็นเด็กดีขึ้น และซื่อสัตย์น้อยลง ถึงกระนั้นผมก็ไม่อาจล่วงรู้ได้ว่าครูที่ผมชอบมากคนนั้นไปอยู่เสียที่ไหนแล้ว ทั้งๆที่รู้ว่าไม่มีทางได้พบกับคุณครูอีก แต่ผมก็ยังอยากพบอยู่ เมื่อฤดูใบไม้ร่วงเวียนมาถึง พวงดอกไม้ซึ่งขึ้นนวลสวยงามเสมอ แต่มือเรียวงามราวกับหินอ่อนที่เคยรองรับดอกไม้ นั้น ไม่รู้ว่ายู่ที่ไหนแล้ว

เซเบกับน้ำเต้า

ชิงะ นะโอะยะยะ

เรื่องต่อไปนี้เป็นเรื่องเล่าของเด็กชายที่ชื่อ เซเบ กับน้ำเต้า หลังจากเรื่องนี้เกิดขึ้นเซเบกับน้ำเต้าก็ตัดขาดจากกัน แต่เซเบก็พบกับสิ่งที่มาทดแทนน้ำเต้าได้ นั่นคือ การวาดภาพ และตอนนี้เขาก็หลงใหลการวาดภาพเหมือนที่เคยหลงใหลน้ำเต้า

บางครั้งพ่อกับแม่รู้ว่าเซเบซื้อน้ำเต้ามา เขาคงจะมีน้ำเต้าทั้งเปลือกที่มีราคาตั้งแต่ 3 ถึง 4 เซน ไปจนถึงราคา 15 เซนอยู่ราว 10 ลูกกระมัง เขามีความชำนาญในการตัดจุกและคว้านเมล็ดออก และทำจุกปิดเองได้ด้วย ก่อนอื่นเขาจะกำจัดกลิ่นเหม็นเขียวด้วยชาแก่ๆ แล้วเอาเหล้าที่พ่อดื่มเหลือ กรอกแชไว้ในน้ำเต้า จากนั้นก็ขีดน้ำเต้าอย่างจริงจัง

ความหลงใหลที่มีต่อน้ำเต้าของเซเบนั้นไม่ธรรมดาเลยทีเดียว วันหนึ่งขณะที่เขาเดินและเอาแต่ครุ่นคิดเรื่องน้ำเต้า มีอะไรบางอย่างสะกดตาเขา เซเบรู้สึกประหลาดใจมาก นั่นเป็นเพียงศีรษะล้านของคุณตาคนหนึ่งซึ่งโผล่เด่นออกมาจากแผงลอยร้านค้าที่เรียงรายอยู่ข้างทาง มีเบื้องหลังเป็นฝั่งทะเล เซเบนึกว่านั่นคือน้ำเต้า “ช่างเป็นน้ำเต้าที่งามจริงๆ” เขาคิดขณะเดินเข้าไปใกล้อย่างไม่รู้สึกตัว เมื่อรู้สึกตัวเขาจึงตกใจมาก คุณตาผู้นั้นกับศีรษะล้านสุกใส ได้เดินลับหายเข้าไปยังตรอกอีกฟากหนึ่ง เซเบหัวเราะเสียงดังขึ้นมาอย่างขบขัน แล้วก็ออกวิ่งพลางหัวเราะพลางไปราว 50 เมตร ถึงกระนั้นก็ไม่สามารถหยุดหัวเราะได้

ด้วยใจที่ผูกพันกับน้ำเต้านี้เอง เมื่อไรที่เซเบเดินเข้าไปในเมือง ถ้าเห็นร้านค้าใดที่แขวนน้ำเต้าไว้ ไม่ว่าจะเป็นร้านขายของเก่า ร้านขายผัก ร้านขายเครื่องครัว ร้านขายขนม หรือร้านขายน้ำเต้าโดยเฉพาะ เขาต้องหยุดยืนจ้องมองอยู่ที่หน้าร้านนั้น

เซเบเป็นเด็กประถม อายุ 12 ปี เมื่อกลับจากโรงเรียนเขาจะออกจากบ้านไปคนเดียวเพื่อไปดูน้ำเต้าในเมือง ไม่ออกไปเล่นเหมือนเด็กคนอื่นๆ และพอตกค่ำ เขาจะนั่งขัดสมาธิที่มุมห้องนั่งเล่น เพื่อขีดน้ำเต้าของเขา เมื่อขีดน้ำเต้าแล้ว เขาจะรินเหล้าแชลงในนั้น ใช้ผ้าห่อเก็บไว้ในถังเหล็กแล้วเอาไปใส่ในโคะทตสึ จากนั้นจึงเข้านอน เมื่อตื่นนอนในวันรุ่งขึ้น เขาจะไปที่ถังเหล็กก่อนทำสิ่งอื่นใด ที่ผิวของน้ำเต้าจะมีน้ำไหลเยิ้ม เขาจ้องมองอย่างไม่รู้สึกง่วงเื่อย แล้วเขาก็บรรจงร้อยเชือกเข้าที่น้ำเต้า นำไปแขวนตากแดดที่ชายคา แล้วจึงไปโรงเรียน

เมืองที่เซเบอาศัยอยู่ เป็นเมืองท่าทำการค้า ถึงแม้ว่าเมืองจะเจริญขึ้น แต่ก็ยังจัดว่าเล็ก แค่นั่งเพียง 20 นาทีก็จะไปได้ตลอดเมืองแคบๆยาวๆแห่งนี้ แต่กลับมีร้านขายน้ำเต้าจำนวนมาก เซเบซึ่งเดินมองทุกวันคงจะเห็นน้ำเต้าทุกลูกที่นี่แล้ว

เซเบไม่ค่อยสนใจลูกน้ำเต้าที่เก๋านัก เขาสนใจลูกที่ยังไม่ได้ตัดหัวออกและยังมีเปลือกอยู่ ยิ่งไปกว่านั้นน้ำเต้าที่เซเบมี ส่วนใหญ่มีรูปร่างลักษณะธรรมดาทั้งสิ้น

“ หนูยังเด็กเกินไปสำหรับเรื่องน้ำเต้าหรือเปล่า พุดแบบนี้หนูอาจไม่พอใจก็ได้ ” แยกของพ่อที่เป็นช่างไม้กล่าว ขณะที่มองเซเบขีดน้ำเต้าอย่างตั้งอกตั้งใจอยู่ข้างๆ

พ่อของเขาจึงเอ่ยขึ้นบ้างอย่างไม่พอใจนัก “ ยังเป็นเด็กเป็นเล็ก ไม่รู้จะขัดเจ้าน้ำเต้านี้ไปหาอะไร ” ขณะที่หันมองไปทางเซเบ “ หนูเซเบเอ๋ย อย่ามัวทำอะไรไร้สาระแบบนั้นอยู่เลย น่าจะหาอะไรเล่นให้สนุกๆกว่านี้นะ ” แยกพูดขึ้นอีก

เซเบตอบแต่เพียงว่า “ ผมชอบแบบนี้ครับ ” แล้วการสนทนาของพ่อเซเบกับแยกก็เปลี่ยนเป็นเรื่องของน้ำเต้าขึ้นมา “ ที่งานแสดงสินค้าฤดูใบไม้ผลิที่ผ่านมา เขาเอาน้ำเต้าที่มีชื่อเสียงของบะคินมาแสดงด้วยนะ ช่างงดงามจริงๆ ” พ่อของเขาเอ่ยขึ้น

“ ช่างมีขนาดใหญ่โตจริงๆ ”

“ ใหญ่และลูกยาวมากเลย ”

พอได้ยินการสนทนาเช่นนี้ เซเบรู้สึกขำในใจ น้ำเต้าของบะคินในตอนนั้นเป็นที่กล่าวขวัญกันก็จริง แต่เมื่อมาคึกคักแล้ว เขาไม่รู้จักบะคิน และไม่คิดว่าน้ำเต้าที่น่าสนใจแต่อย่างใด เขาพูดขึ้นตอนลุกขึ้นเดินออกไปว่า

“ ผมไม่เห็นว่าน้ำเต้าที่น่าสนใจเลย มันก็แคใหญ่ ”

เมื่อพ่อได้ยินดังนั้นก็ถึงตาด้วยความโกรธ “ ว่าไงนะ แกจะไปรู้อะไร หุบปากเสีย ”

เซเบจึงเงียบ

วันหนึ่งเมื่อเซเบเดินไปตามถนนสายหลังที่เซเบไม่คุ้นเคยนัก เขาเห็นยายคนหนึ่งเปิดแผงขายลูกพลับและส้มตากแห้ง โดยแขวนไว้ที่ซี่รั้วของร้านค้าที่ปิดกิจการไปแล้ว ที่ตรงรั้วด้านหลังที่เป็นซี่ยั้นมีน้ำเต้าราว 20 ลูกแขวนอยู่

เซเบพูดออกมาทันทีว่า

“ ขอผมดูหน่อยได้ไหมครับ ” แล้วก็เข้าไปตรวจดูทีละลูกๆ ในบรรดาน้ำเต้าทั้งหมดมีอยู่ลูกหนึ่งมีขนาดราว 5 ซุน มองดูแล้วก็เป็น้ำเต้าธรรมดาๆนี่เอง แต่ช่างเป็นน้ำเต้าที่สวยงามจนเซเบตัวสั่นด้วยความหลงใหล

เขาใจเต้นตุบตาม ออกปากถามยายว่า “ ลูกนี้เท่าไรครับยาย ”

“ ถ้าหนูอยากได้ ยายจะลดให้เหลือ 10 เซน ” ยายตอบ

เซเบหอบหายใจ “ ถ้าอย่างนั้น เดี่ยวผมจะเอาเงินมาซื้อครับ ยายอย่าเพิ่งขายไปให้ใครเสียก่อนนะ ครับ ” เขาย้ำแล้วย้ำอีก แล้ววิ่งกลับไปเอาเงิน

ไม่นานเขาก็หายใจหอบหน้าแดงกลับมาที่ร้าน รับน้ำเต้าแล้ววิ่งกลับไปที่บ้านอีกรอบ

จากนั้นเซเบก็ไม่ยอมห่างจากน้ำเต้าลูกนั้น

เขานำไปที่โรงเรียนด้วย แม้แต่ในชั่วโมงเรียนเขาก็ขัดมันใต้โต๊ะ แล้วครูประจำชั้นก็พบเข้า และเนื่องจากในชั่วโมงจริยธรรมด้วย ครูจึงโกรธจัด

ครูผู้มาจากต่างถิ่น ไม่เคยรู้สึกชื่นชมความสนใจสะสมน้ำเต้าของคนในเมืองนี้ ครูผู้นี้เป็นชายที่ชอบพูดเรื่องวิถีบุชิตो ถ้าคุโมะอะมะมาที่นี้ 4 วัน เขาจะไปนั่งฟัง 3 วันที่โรงละครใหม่ที่ตั้งอยู่บนถนนที่นั่นแล้วจะแค่เดินผ่าน ถ้ามีนักเรียนร้องเพลงนั้นที่สนามของโรงเรียน เขาก็ยังไม่ค่อยโกรธเท่าไร แต่พอเป็นน้ำเต้าของเซเบ ครูโกรธจนเสียงลั่น

“ เธอช่างเป็นเด็กที่ไม่มีอนาคตเสียจริงๆ ” ครูพูดขานานี้ และแล้วน้ำเต้าที่เซเบเฝ้าประคับประคองประคองก็ถูกพรากไป เขาไม่ได้ร้องให้ออกมาเลยสักนิด

เซเบหน้าซีดเผือด เมื่อกลับไปถึงบ้านแล้ว เขาเข้าไปนั่งที่โศกเศร้าอย่างเลื่อนลอย

ครูหอบหนังสือในมือมาหาพ่อของเขาถึงบ้าน แต่พ่อก็ก้าวออกไปทำงานยังไม่กลับมา

“ เรื่องแบบนี้ ครอบครัวต้องกวาดขันนะครับ ” น้ำเสียงของครูเหมือนข่มขู่แม่ของเซเบ แม่ทำได้แค่ลาลดกลัว เซเบรู้สึกหวาดกลัวความอาฆาตของครูคนนี้ขึ้นมาเลย เขาหลบไปซุกที่มุมห้อง ปากคอฮั่น

ที่ผนังห้องเบื้องหลังที่ที่ครูนั่งอยู่ มีน้ำเต้าที่ได้รับการขูดถูแล้วแหวนเรียงรายอยู่เป็นจำนวนมาก เซเบรู้สึกหวาดหวั่นว่าครูจะสังเกตเห็น หลังจากที่ได้กล่าวคำทักทายไปยกใหญ่ ครูก็กลับไปโดยไม่เห็นลูกน้ำเต้าเหล่านั้น เซเบรู้สึกโล่งอก แต่แม่เริ่มร้องไห้และดุด่าเซเบ

ไม่ช้าพ่อของเซเบก็กลับมาจากที่ทำงาน เมื่อพ่อได้ฟังเรื่องราว เขาก็คว้าตัวเซเบเข้ามาตักต้อน “ เจ้าเด็กไม่มีอนาคต ” “ คนอย่างแกนี่ ออกไปจากบ้านนี้เดี๋ยวนี้ ”

และเมื่อพ่อของเซเบของเขานึกถึงน้ำเต้าบนเสาขึ้นมาก็ได้ เขาก็ไปหยิบก้อนมาทุบที่ละลูกๆ เซเบได้แต่หน้าซีดมองดูอย่างเงิบงัน ฝ่ายครูผู้ซึ่งยึดน้ำเต้าจากเซเบไป ก็กระทำการว่ากันว่ามันเป็นของน่ารังเกียจ เขาได้สั่งให้ภารโรงสูงอายุที่โรงเรียนนำไปทิ้งเสีย ภารโรงนำน้ำเต้ากลับไปที่บ้าน แหวนไว้ที่เสาในห้องโถงๆของตน

ราวสองเดือนต่อมา ภารโรงเกิดเดือดร้อนเรื่องเงินขึ้นมา เขาตัดสินใจว่าจะนำน้ำเต้าไปลองขายดู จะได้เท่าไรก็ไม่ว่า จึงนำไปให้ที่ร้านขายของเก่าใกล้บ้านดู

เจ้าของร้านขายของเก่า พิจารณาน้ำเต้าอย่างถี่ถ้วน และพูดกับภารโรงที่ด้วยสีหน้าเรียบเฉยว่า

“ จะรับซื้อไว้ในราคา 5 เยนก็แล้วกัน ”

ภารโรงตกใจ แต่เขายังฉลาดพอที่จะแสดงสีหน้าไม่ค่อยพอใจ ตอบไปว่า

“ ถ้า 5 เยน ฉันคงขายให้ไม่ได้หรอก ” เจ้าของร้านรับขึ้นให้เป็น 10 เยน ถึงกระนั้นภารโรงก็ยังไม่ยอม

ในที่สุดเจ้าของร้านขายของเก่าต้องจ่าย 50 เยน จึงได้น้ำเต้าขึ้นมาครอบครอง ภารโรงแอบดีใจเงิบๆจากความสุขที่เขาได้รู้ว่าได้มาฟรีๆจากครู ตอนนี้มีมูลค่าเป็น 4 เท่าของเงินเดือนทีเดียว แต่เขาก็ไม่แพร่พรายเรื่องนี้ให้ครูหรือเซเบรู้เลย ดังนั้นจึงไม่มีใครล่วงรู้ชะตากรรมของน้ำเต้าลูกนี้อีก

แต่ภารโรงคนฉลาด คงไม่อาจจินตนาการได้เลยว่า เจ้าของร้านขายของเก่าได้ขายน้ำเต้าให้กับเศรษฐีท้องถิ่นในราคา 600 เยน

ตอนนี้เซเบกำลังหลงใหลการวาดภาพ ในตอนที่เกิดเรื่องราวต่างๆนี้ เขาไม่รู้สึกละอายใจหรือพ่อ ผู้ซึ่งทุบน้ำเต้าสิบกว่าลูกของเขาด้วยก้อนเลย แต่คงอีกไม่นานที่พ่อของเขาจะเริ่มดุด่าเรื่องการวาดภาพของเซเบ

—

僕は小さい時に絵を描くことが好きでした。僕の通っていた学校は横浜の山の手という所にありましたが、そこいらは西洋人ばかり住んでいる町で、僕の学校も教師は西洋人ばかりでした。そしてその学校の行きかえりにはいつでもホテルや西洋人の会社などがならんでいる海岸の通りを通るのです。通りの海添いに立って見ると、真青な海の上に軍艦だの商船だのが一ぱいならんできて、煙突から煙の出ているのや、檣から檣へ万国旗をかけわたしたのやがあって、眼がいたいように綺麗でした。僕はよく岸に立ってその景色を見渡して、家に帰ると、覚えているだけを出来るだけ美しく絵に描いて見ようと思いました。けれどもあの透きとおるような海の藍色と、白い帆前船などの水際近くに塗ってある洋紅色とは、僕の持っている絵具ではどうしてもうまく出せませんでした。いくら描いても描いても本当の景色で見るような色には描けませんでした。

ふと僕は学校の友達の持っている西洋絵具を思い出しました。その友達は矢張西洋人で、しかも僕より二つ位齡が上でしたから、身長は見上げるように大きい子でした。ジムというその子の持っている絵具は舶来の上等のもので、軽い木の箱の中に、十二種の絵具が小さな墨のように四角な形にかためられて、二列にならんでいました。どの色も美しかったが、とりわけ藍と洋紅とは喫驚するほど美しいものでした。ジムは僕より身長が高くせに、絵はずっと下手でした。それでもその絵具をぬると、下手な絵さえがなんだか見ちがえるように美しく見えるのです。僕はいつでもそれを羨しいと思っていました。あんな絵具さえあれば僕だって海の景色を本当に海に見えるように描いて見せるのになあと、自分の悪い絵具を恨みながら考えました。そうしたら、その日からジムの絵具がほしくってほしくってたまらなくなりました。けれども僕はなんだか臆病になってパパにもママにも買って下さいと願う気になれないので、毎日々々その絵具のことを心の中で思いつづけるばかりで幾日か日がたちました。

今ではいつの頃だったか覚えてはいませんが秋だったのでしょう。葡萄の実が熟していたのですから。天気は冬が来る前の秋によくあるように空の奥の奥まで見すかされそうに霽れわたった日でした。僕達は先生と一緒に弁当をたべましたが、その楽しみな弁当の最中でも僕の心はなんだか落着かないで、その日の空とはうらはらに暗かったのです。僕は自分一人で考えこんでいました。誰かが気がついて見たら、顔も屹度青かったかも知れません。僕はジムの絵具がほしくってほしくってたまらなくなってしまったのです。胸が痛むほどほしくなってしまったのです。ジムは僕の胸の中で考えていることを知っているにちがいないと思って、そっとその顔を見ると、ジムはなんにも知らないように、面白そうに笑ったりして、わきに坐っている生徒と話をしているのです。でもその笑っているのが僕のことを知っていて笑っているようにも思えるし、何か話をしているのが、「いまに見ろ、あの日本人が僕の絵具を取るにちがいないから。」といっているようにも思えるのです。僕はいやな気持ちになりました。けれどもジムが僕を疑っているように見えれば見えるほど、僕はその絵具がほしくてならなくなるのです。

二

僕はかわいい顔はしていたかも知れないが体も心も弱い子でした。その上臆病者で、言いたいことも言わずにすますような質でした。だからあんまり人からは、かわいがられなかったし、友達もない方でした。昼御飯がすむと他の子供達は活潑に運動場に出て走りまわって遊びはじめました。僕だけはなおさらその日は変に心が沈んで、一人だけ教場に這入っていました。そとが明るいだけに教場の中は暗くなって僕の心の中のような感じでした。自分の席に坐っているが僕の間は時々ジムの卓の方に走りまわりました。ナイフで色々ないたずら書きが彫りつけてあって、手垢で真黒になっているあの蓋を揚げると、その中に本や雑記帳や石板と一緒に、飴のような木の色の絵具箱があるんだ。そしてその箱の中には小さい墨のような形をした藍や洋紅の絵具が……僕は顔が赤くなったような気がして、思わずそっぽを向いてしまうのです。けれどもすぐ又横眼でジムの卓の方を見ないではいられませんでした。胸のところがときどきとして苦しい程でした。じっと坐っているが夢で鬼にでも追いかけられた時のように気ばかりせかせかせしていました。

教場に這入る鐘がかんかんとして鳴りました。僕は思わずぎょっとして立上りました。生徒達が大きな声で笑ったり嘸鳴ったりしながら、洗面所の方に手を洗いに外へ出て行くのが窓から見えました。僕は急に頭の中が氷のように冷たくなるのを気味悪く思いながら、ふらふらとジムの卓の所に行って、半分夢のようにその蓋を上げて見ました。そこには僕が考えていたとおり雑記帳や鉛筆箱とまじって見覚えのある絵具箱がしまっていました。なんのためだか知らないが僕はあっちこちを見廻してから、誰も見ていないなと思うと、手早くその箱の蓋を開けて藍と洋紅との二色を取上げるが早いポケットの中に押し込みました。そして急いでいつも整列して先生を待っている所に走って行きました。

僕は若い女の先生に連れられて教場に這入り銘々の席に坐りました。僕はジムがどんな顔をしているか見たくってたまらなかったけれども、どうしてもそっちの方をふり向くことができませんでした。でも僕のしたことを誰も気のついた様子がないので、気味が悪いような、安心したような心持ちでいました。僕の大好きな若い女の先生の仰ることなんかは耳に這入りは這入ってもなんのことだかちっともわかりませんでした。先生も時々不思議そうに僕の方を見ているようでした。

僕は然し先生の眼を見るのがその日に限ってなんだかいやでした。そんな風で一時間がたちました。なんだかみんな耳こすりでもしているようだと思いながら一時間がたちました。

教場を出る鐘が鳴ったので僕はほんと安心して溜息をつきました。けれども先生が行ってしまうと、僕は僕の級で一番大きな、そしてよく出来る生徒に「ちょっとこっちにお出で」と肱の所を掴まれていました。僕の胸は宿題をなまけたのに先生に名を指された時のように、思わずどきんと震えはじめました。けれども僕は出来るだけ知らない振りをしていなければならないと思って、わざと平気な顔をしたつもりで、仕方なしに運動場の隅に連れて行かれました。

「君はジムの絵具を持っているだろう。ここに出し給え。」

そうやってその生徒は僕の前に大きく上げた手をつき出しました。そういわれると僕はかえって心が落ちて、

「そんなもの、僕持ってやしない。」と、ついでたらめをいってしまいました。そうすると三四人の友達と一緒に僕の側に来ていたジムが、

「僕は昼休みの前にちゃんと絵具箱を調べておいたんだよ。一つも失くってはいなかった

んだよ。そして昼休みが済んだら二つ失くなくなっていたんだよ。そして休みの時間に教場にいたのは君だけじゃないか。」と少し言葉を震わしながら言いかえしました。

僕はもう駄目だと思うと急に頭の中に血が流れこんで来て顔が真赤になったようでした。すると誰だったかそこに立っていた一人がいきなり僕のポケットに手をさし込もうとしました。僕は一生懸命にそうはさせまいとしましたけれども、多勢に無勢で逆も叶いません。僕のポケットの中からは、見る見るマール球（今のビー球のことです）や鉛のメンコなどと一緒に二つの絵具のかたまりが掴み出されてしまいました。「それ見ろ」といわんばかりの顔をして子供達は憎らしそうに僕の顔を睨みつけました。僕の体はひとりでにぶるぶる震えて、眼の前が真暗になるようでした。いいお天気なのに、みんな休時間を面白そうに遊び廻っているのに、僕だけは本当に心からしおれてしまいました。あんなことをなぜしてしまったんだろう。取りかえしのつかないことになってしまった。もう僕は駄目だ。そんなに思うと弱虫だった僕は淋しく悲しくなって来て、しくしくと泣き出してしまいました。

「泣いておどかしたって駄目だよ」とよく出来る大きな子が馬鹿にするような憎みきったような声で言って、動くまいとする僕をみんなで寄ってたかって二階に引張って行こうとしました。僕は出来るだけ行くまいとしたけれどもとうとう力まかせに引きずられて階子段を登らせられてしまいました。そこに僕の好きな受持ちの先生の部屋があるのです。

やがてその部屋の戸をジムがノックしました。ノックするとは這入ってもいいかと戸をたたくことなのです。中からはやさしく「お這入り」という先生の声が聞こえました。僕はその部屋に這入る時ほどいやだと思ったことはまたとありません。

何か書きものをしていた先生はどやどやと這入って来た僕達を見ると、少し驚いたようでした。が、女の癖に男のように頸の所でぶつりと切った髪の毛を右の手で撫であげながら、いつものとおりやさしい顔をこちらに向けて、一寸首をかしげただけで何の御用という風をなさいました。そうするとよく出来る大きな子が前に出て、僕がジムの絵具を取ったことを委しく先生に言いつけました。先生は少し曇った顔付きをして真面目にみんなの顔や、半分泣きかかっている僕の顔を見くらべていなさいましたが、僕に「それは本当ですか。」と聞かれました。本当なんだけれども、僕がそんないやな奴だということをどうしても僕の好きな先生に知られるのがつらかったのです。だから僕は答える代りに本当に泣き出してしまいました。

先生は暫く僕を見つめていましたが、やがて生徒達に向って静かに「もういってもようございます。」といて、みんなをかえしてしまわれました。生徒達は少し物足らなそうにどやどやと下に降りていってしまいました。

先生は少しの間なんとも言わずに、僕の方も向かずに自分の手の爪を見つめていましたが、やがて静かに立って来て、僕の肩の所を抱きすくめるようにして「絵具はもう返しましたか。」と小さな声で仰いました。僕は返したことをしっかり先生に知ってもらいたかったので深々と頷いて見せました。

「あなたは自分のしたことをいやなことだったと思っていますか。」

もう一度そう先生が静かに仰った時には、僕はもうたまりませんでした。ぶるぶると震えてしかたがない唇を、噛みしめても噛みしめても泣声が出て、眼からは涙がむやみに流れて来るのです。もう先生に抱かれたまま死んでしまいたいような心持ちになってしまいました。

「あなたはもう泣くんじゃない。よく解ったらそれでいいから泣くのをやめましょう、ね。次ぎの時間には教場に出ないでもよろしいから、私のこのお部屋に入らっしゃい。静かにして

ここに入らっしゃい。私が教場から帰るまでここに入らっしゃいよ。いい。」と仰りながら僕を長椅子に坐らせて、その時また勉強の鐘がなったので、机の上の書物を取り上げて、僕の方を見ていられましたが、二階の窓まで高く這い上った葡萄蔓から、一房の西洋葡萄をもぎって、しくしくと泣きつづけていた僕の膝の上にそれをおいて静かに部屋を出て行きなさいました。

三

一時がやがやとやかましかった生徒達はみんな教場に這入って、急にしんとするほどあたりが静かになりました。僕は淋しくて淋しくてしょうがない程悲しくなりました。あの位好きな先生を苦しめたかと思うと僕は本当に悪いことをしてしまったと思いました。葡萄などは迎も喰べる気になれないでいつまでも泣いていました。

ふと僕は肩を軽くゆすぶられて眼をさました。僕は先生の部屋でいつの間にか泣寝入りをしていたと見えます。少し痩せて身長の高い先生は笑顔を見せて僕を見おろしていられました。僕は眠ったために気分がよくなって今まであったことは忘れてしまって、少し恥しそうに笑いかえしながら、慌てて膝の上から這り落ちそうになっていた葡萄の房をつまみ上げましたが、すぐ悲しいことを思い出して笑いも何も引込んでしまいました。

「そんなに悲しい顔をしないでよろしい。もうみんなは帰ってしまいましたから、あなたはお帰りなさい。そして明日はどんなことがあっても学校に来なければいけませんよ。あなたの顔を見ないと私は悲しく思いますよ。屹度ですよ。」

そういつて先生は僕のカバンの中にそっと葡萄の房を入れて下さいました。僕はいつものように海岸通りを、海を眺めたり船を眺めたりしながらつまらなく家に帰りました。そして葡萄をおいしく喰べてしまいました。

けれども次の日が来ると僕は中々学校に行く気にはなれませんでした。お腹が痛くなればよいと思ったり、頭痛がすればよいと思ったりしたけれども、その日に限って虫歯一本痛みもしないのです。仕方なしにいやいやながら家は出ましたが、ぶらぶらと考えながら歩きました。どうしても学校の門を這入ることは出来ないように思われたのです。けれども先生の別れの時の言葉を思い出すと、僕は先生の顔だけはなんとも見たくてしかたがありませんでした。僕が行かなかったら先生は屹度悲しく思われるに違いない。もう一度先生のやさしい眼で見られたい。ただその一事があるばかりで僕は学校の門をくぐりました。

そうしたらどうでしょう、先ず第一に待ち切っていたようにジムが飛んで来て、僕の手を握ってくれました。そして昨日のことなんか忘れてしまったように、親切に僕の手をひいてどぎまぎしている僕を先生の部屋に連れて行くのです。僕はなんだか訳がわかりませんでした。学校に行ったらみんなが遠くの方から僕を見て「見ろ泥棒の嘘つきの日本人が来た」とでも悪口をいうだろうと思っていたのにこんな風にされると気味が悪い程でした。

二人の足音を聞きつけてか、先生はジムがノックしない前に、戸を開けて下さいました。二人は部屋の中に這入りました。

「ジム、あなたはいい子、よく私の言ったことがわかってくれましたね。ジムはもうあなたからあやまって貰わなくてもいいと言っています。二人は今からいいお友達になればそれでいいんです。二人とも上手に握手をなさい。」と先生はにこにこしながら僕達を向い合せました。

僕はでもあんまり勝手過ぎるようでもじもじしていますと、ジムはいそいそとぶら下げている僕の手を引張り出して強く握ってくれました。僕はもうなんといってこの嬉しさを表せばいいのかわらないで、唯恥しく笑う外ありませんでした。ジムも気持ちよさそうに、笑顔をしていました。先生はにこにこしながら僕に、

「昨日の葡萄はおいしかったの。」と問われました。僕は顔を真赤にして「ええ」と白状するより仕方がありませんでした。

「そんなら又あげましょうね。」

そういつて、先生は真白なリンネルの着物につつまれた体を窓からのび出させて、葡萄の一房をもぎ取って、真白い左の手の上に粉のふいた紫色の房を乗せて、細長い銀色の鋏で真中からぷつりと二つに切って、ジムと僕とに下さいました。真白い手の平に紫色の葡萄の粒が重って乗っていたその美しさを僕は今でもはっきりと思い出すことができます。

僕はその時から前より少しいい子になり、少しはにかみ屋でなくなったようです。

それにしても僕の大好きなあのいい先生はどこに行かれたでしょう。もう二度とは遇えないと知りながら、僕は今でもあの先生がいたらなあと思います。秋になるといつでも葡萄の房は紫色に色づいて美しく粉をふきますけれども、それを受けた大理石のような白い美しい手はどこにも見つかりません。

『清兵衛と瓢箪』

志賀直哉

これは清兵衛という子供と瓢箪との話である。この出来事以来清兵衛と瓢箪とは縁が断れてしまったが、間もなく清兵衛には瓢箪に代わる物が出来た。それは絵を描くことで、彼は嘗て瓢箪に熱中したように今はそれに熱中している……

清兵衛が時々瓢箪を買って来ることは両親も知っていた。三四銭から十五銭位までの皮つきの瓢箪を十ほども持っていたろう。彼はその口を切ることも種を出すこともひとりで上手にやった。栓も自分で作った。最初茶渋で臭味をぬくと、それから父の飲みあました酒を貯えて置いて、それで頻りに磨いていた。

全く清兵衛の凝りようは烈しかった。ある日彼はやはり瓢箪のことを考え考え浜通りを歩いていると、ふと、目に入った物がある。彼ははっとした。それは路端に浜を背にしてズラリと並んだ屋台店の一つから飛び出して来た爺さんの禿頭であった。清兵衛はそれを瓢箪だと思ったのである。「立派な瓢じゃ」こう思いながら彼はしばらく気がつかずにいた。——気がついて、流石に自分で驚いた。その爺さんはいい色をした禿頭を振り立てて彼方の横丁へ入っていった。清兵衛は急に可笑しくなって一人大きな声を出して笑った。堪らなくなって笑いながら彼は半町ほど馳けた。それでもまだ笑いは止まらなかった。

これほど残りようだったから、彼は町を歩いていれば骨董屋でも八百屋でも荒物屋でも駄菓子屋でもまた専門にそれを売る家でも、凡そ瓢箪を下げた店といえれば必ずその前に立って凝っと見た。

清兵衛は十二歳でまだ小学校に通っている。彼は学校から帰ってくると他の子供とも遊ばずに、一人よく町へ瓢箪を見に出かけた。そして、夜は茶の間の隅に胡坐をかいて瓢箪の手入れをしていた。手入れが済むと酒を入れて、手拭で巻いて、罐にしまって、それごと炬燵へ入れて、そして寝た。翌朝は起きるとすぐ彼は罐を開けてみる。瓢箪の肌はすっかり汗をかいている。彼は厭わずにそれを眺めた。それから丁寧に糸をかけて陽のあたる軒へ下げ、そして学校へ出かけて行った

清兵衛のいる町は商業地で船つき場で、市にはなっていたが、割に小さな土地で二十分歩けば細長い市のその長い方が通りぬけられるくらいであった。だから仮令瓢箪を売る家はかなり多くあったにしろ、ほとんど毎日それを見歩いている清兵衛には、おそらくすべての瓢箪は眼を通されていたろう。

彼は古瓢にはあまり興味を持たなかった。まだ口も切っていないような皮つきに興味を持って

いた。しかも彼の持っているのは大方所謂瓢箪形の、割に平凡な格好をした物ばかりであった。

「子供じゃけえ、瓢いうたら、こういうんでなかにゃあ気に入らんもんと見るけえのう」大工をしている彼の父を訪ねて来た客が、傍で清兵衛が熱心にそれを磨いているのを見ながら、こう言った。彼の父は、

「子供の癖に瓢いじりなぞをしおって……」とにがにがしそうに、その方を顧みた。

「清公、そんな面白くないのばかり、えっと持っとってもあかんぜ、もちっと奇抜なんを買わんかいな」と客が言った。

清兵衛は、

「こういうがええんじゃ」と答えて済ましていた。

清兵衛の父と客との話は瓢箪のことになって行った。

「この春の品評会に参考品で出ちよった馬琴の瓢箪という奴は素晴らしいもんじゃったのう」と清兵衛の父が言った。

「えらい大けえ瓢じゃったけのう」

「大けえし、大分長かった」

こんな話を聞きながら清兵衛は心で笑っていた。馬琴の瓢というのはその時の評判な物ではあったが、彼はちょっと見ると、——馬琴という人間も何者だか知らなかったし——すぐ下らない物だと思ってその場を去ってしまった。

「あの瓢はわたしには面白うなかった。かさ張っとるだけじゃ」彼はこう口を入れた。それを聴くと彼の父は目を丸くして怒った。

「何じゃ、わかりもせん癖して、黙っとれ！」

清兵衛は黙ってしまった。

ある日清兵衛が裏通りを歩いていて、いつも見なれない場所に、仕舞屋の格子先に婆さんが干柿や蜜柑の店を出して、その背後の格子に二十ばかりの瓢箪を下げて置くのを発見した。彼はすぐ、

「ちょっと、見せてつかあせえな」と寄って一つ一つ見た。中に一つ五寸ばかりで一見ごく普通な形をしたので、彼には奮いつきたいほどにいいのがあった。

彼は胸をドキドキさせて、

「これ何ぼかいな」と訊いてみた。婆さんは、

「ぼうさんじゃけえ、十銭にまけときやんしょう」と答えた。彼は息をはずませながら、

「そしたら、きっと誰にも売らんといて、つかあせえのう。すぐ銭持って来やんすけえ」くどく、これを言って走って帰って行った。

間もなく、紅い顔をしてハアハアいいながら還って来ると、それを受け取ってまた走って帰って行った。

彼はそれから、その瓢が離せなくなった。学校へも持って行くようになった。しまいには時間中でも机の下でそれを磨いていることがあった。それを受持ちの教員が見つけた。修身の時間だっただけに教員は一層怒った。

他所から来ている教員にはこの土地の人間が瓢箪などに興味を持つことが全体気に食わなかったのである。この教員は武士道を言うことの好きな男で、雲右衛門が来れば、いつもは通りぬけるさえ恐れている新地の芝居小屋に四日の興行を三日聴きに行くくらいだから、生徒が運動場でそれを唄うことにはそれほど怒らなかったが、清兵衛の瓢箪では声を震わして怒ったのである。「とうてい将来見込のある人間ではない」こんなことまで言った。そしてそのたんせいを凝らした瓢箪はその場で取り上げられてしまった。清兵衛は泣けもしなかった。

彼は青い顔をして家に帰ると炬燵に入ってただぼんやりとしていた。そこに本包みを抱えた教員が彼の父を訪ねてやって来た。清兵衛の父は仕事へ出て留守だった。

「こういうことは全体家庭で取り締まって頂くべきで……」教員はこんなことをいって清兵衛の母に食ってかかった。母は、ただただ恐縮していた。

清兵衛はその教員の執念深さが急に恐ろしくなって、唇を震わしながら部屋の隅で小さくなっていった。教員のすぐ後ろの柱には手入れの出来た瓢箪がたくさん下げてあった。今気がつくか今気がつくかと清兵衛はヒヤヒヤしていた。

散々叱言を並べた後、教員はとうとうその瓢箪には気が付かずに帰って行った。清兵衛はほっと息をついた。清兵衛の母は泣き出した。そしてダラダラと愚痴っぽい叱語を言いだした。

間もなく清兵衛の父は仕事場から帰ってきた。で、その話を聞くと、急に側にいた清兵衛を捕らえて散々に撲りつけた。清兵衛はここでも「将来とても見込みのない奴だ」と言われた。「もう貴様のような奴は出て行け」と言われた。清兵衛の父はふと柱の瓢箪に気がつく、玄能を持って来て、一つ一つ割ってしまった。清兵衛はただ青くなって黙っていた。

さて、教員は清兵衛から取り上げた瓢箪を穢れた物でもあるかのように、捨てるように、年寄った学校の小使にやってしまった。小使はそれを持って帰って、くすぶった小さな自分の部屋の柱へ下げて置いた。

二ヶ月ほどして小使はわずかの金に困った時にふとその瓢箪をいくらでもいいから売ってやろうと思い立って、近所の骨董屋へ持って行って見せた。

骨董屋はためつ、すがめつ、それを見ていたが、急に冷淡な顔をして小使の前へ押しやると、「五円やったらもうこう」と言った。

小使は驚いた。が、賢い男だった。何食わぬ顔をして、

「五円じゃとても離し得やしえんのう」と答えた。骨董屋は急に十円に上げた。小使はそれでも承知しなかった。

結局五十円でようやく骨董屋はそれを手に入れた。

——小使は教員からその人の四カ月分の給料をただもらったような幸福を心ひそかに喜んだ。が、彼はそのことは教員には勿論、清兵衛にもしまいまで全く知らん顔をしていた。だからその瓢箪

の行方については誰も知る者がなかったのである。

しかしその賢い小使も骨董屋がその瓢箪を地方の豪家に六百円で売りつけたことまでは想像も出来なかった。

.....清兵衛は今、絵を描くことに熱中している。これが出来た時に彼にはもう教員を恨む心も、十あまりの愛瓢を玄能で破ってしまった父を恨む心もなくなっていた。しかし彼の父はもうそろそろ彼の絵を描くことにも叱言を言い出して来た。

(大正2年 1 月 読売新聞)

『日本文学全集 (16)』 志賀直哉、河出書房 1968 P271～P274

『君死にたまふこと勿れ』（1904）

（旅順口包囲軍の中に在る弟を歎きて）

与謝野晶子

あゝをとうとよ、君を泣く、君死にたまふことなかれ、
末に生れし君なれば、親のなさはまさりしも、
親は刃をにぎらせて、人を殺せとおしへしや、
人を殺して死ねよとて、二十四まで育てしや

堺の街のあきびとの、旧家をほこるあるじにて、
親の名を継ぐ君なれば、君死にたまふことなかれ、
旅順の城はほろぶとも、ほろびずとても何事ぞ、
君は知らじな、あきびとの、家のおきてに無かりけり。

君死にたまふことなかれ、すめらみことは、戦ひに、
おほみずからは出でまさね、かたみに人の血を流し、
獣の道に死ねよとは、死ぬるを人のほまれとは、
大みこゝろの深ければ、もとよりいかで思（おぼ）されむ。

あゝをとうとよ、戦ひに、君死にたまふことなかれ、
すぎにし秋を父ぎみに、おくれたまへる母ぎみは、
なげきの中にいたましく、わが子を召され家を守り、
安しと聞ける大御代も、母のしら髪はまさりぬる。

暖簾（のれん）のかげに伏して泣く、あえかにわかき新妻を、
君忘るゝや、思へるや、十月（とつき）も添はでわかれたる、
少女（おとめ）ごゝろを思ひみよ。この世ひとりの君ならで、
あゝまた誰をたのむべき、君死にたまふことなかれ

ที่มา : <http://www.geocities.jp/jinysd02/imagin3.html>